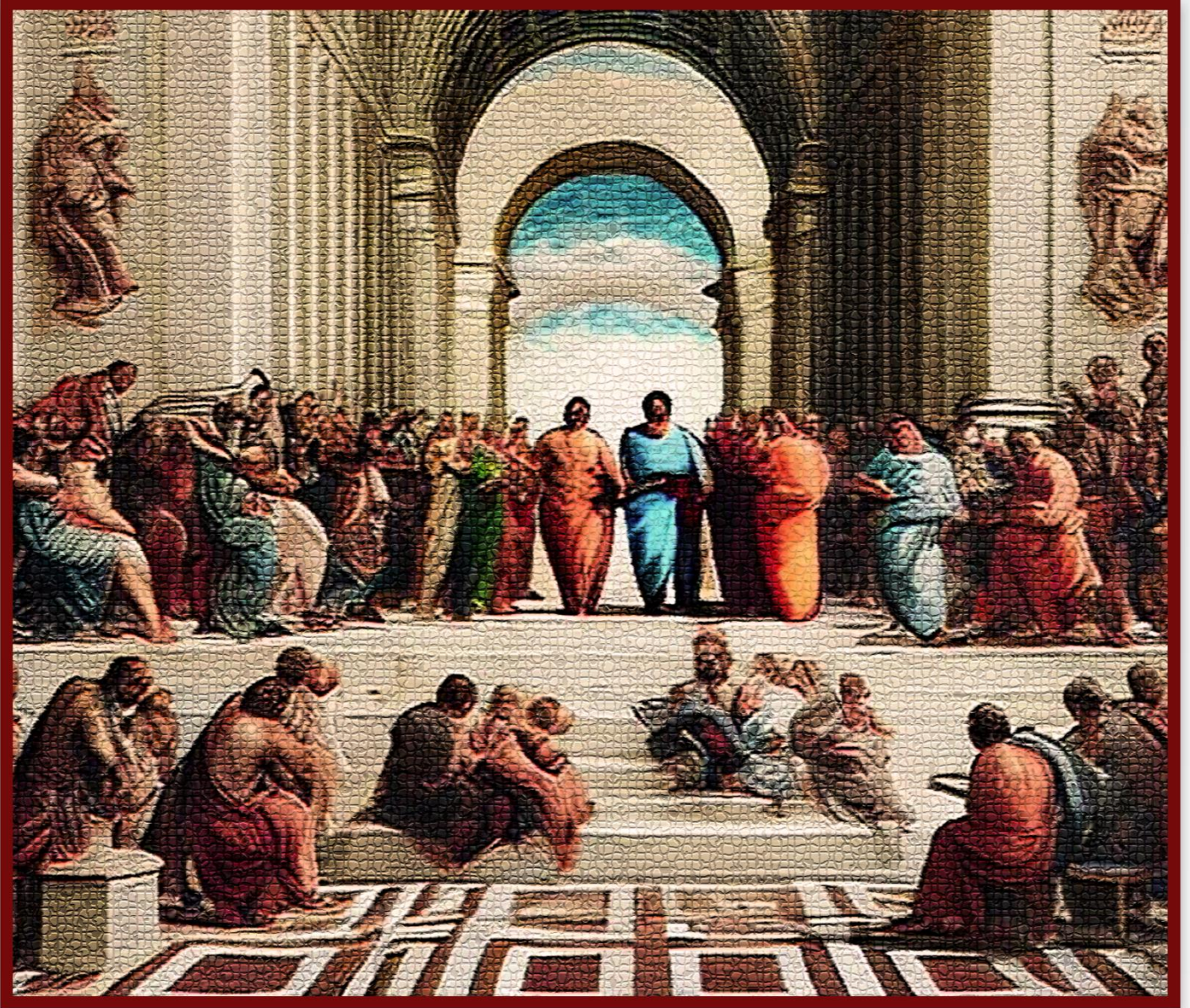

CİLT/VOL: 1

SAYI/ISSUE:1

2024/HAZİRAN

İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
SANAT VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF ARTS AND SOCIAL SCIENCES
(IESUJASS)

E-ISSN:

iesussbd@esenyurt.edu.tr
www.iesussbd.esenyurt.edu.tr

**İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
SANAT VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**ISTANBUL ESENYURT UNIVERSITY
JOURNAL OF ARTS AND SOCIAL SCIENCES**

2024 Haziran, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 1

İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ SANAT VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISTANBUL ESENYURT UNIVERSITY
JOURNAL OF ARTS AND SOCIAL SCIENCES

İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
SANAT VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ

ISTANBUL ESENYURT UNIVERSITY
FACULTY OF ARTS AND SOCIAL SCIENCES

Hakemli Akademik Dergi / Peer Reviewed Academic Journal

Yılda iki kez yayımlanır / Published twice a year

e-ISSN:

Haziran/June 2024, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 1

DERGİNİN SAHİBİ / OWNER OF THE JOURNAL

Prof. Dr. Sait YILMAZ (Dekan Vekili • Acting Dean)

(İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi adına Sahibi/ On
behalf of Istanbul Esenyurt University Faculty of Arts and Social Sciences)

BAŞ EDITÖR • EDITOR-IN-CHIEF

Doç. Dr. Kemal ER

ALAN EDITÖRLERİ / FIELD EDITORS

Doç. Dr. Fırat SAYICI

Dr. Öğr. Üyesi Betül TANSEL

Dr. Öğr. Üyesi Cangül AKDAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Kevser SOYDAN

EDITÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Arş. Gör. Melis YILDIZIVİRAN

Arş. Gör. Kübra IŞIK

Arş. Gör. Serhat KAYA

DİL EDITÖRÜ / LANGUAGE EDITOR

Öğr. Gör. Aykut İPEK

KAPAK / COVER

Dr. Öğr. Üyesi Seda AKTAŞ

YAYIN İDARE MERKEZİ / PUBLICATION OFFICE

✉ Zafer Mah. Adile Naşit Bulv. No:1 Esenyurt / İstanbul / Türkiye

iesussbd@esenyurt.edu.tr -- <https://iesussbd.esenyurt.edu.tr/>

Yayın Tarihi / Published on: 28.06.2024

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Yayın Kurulu, yayınlanan makalelerde, konuyla ilgili en yüksek etik ve bilimsel standartlarda olması ve ticari kaygı taşınamaması şartını gözetir.

The responsibility in terms of science, content and language of the articles published in the journal belongs to their authors. Articles published in the journal cannot be used without citation. In the published articles, the Editorial Board observes the highest ethical and scientific standards in relation to the issue and the requirement not to bear commercial concern.

AMAÇ VE KAPSAM

İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi (*IESUJASS*) yılda en az iki kez yayınlanan, açık erişimli elektronik hakemli akademik bir dergidir. Dergide sosyal bilimler ve sanat alanına özgün katkıda bulunabilecek, sosyoloji, psikoloji, yeni medya ve iletişim, halkla ilişkiler, sinema radyo televizyon, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, uluslararası ticaret, uluslararası lojistik, güvenlik çalışmaları, kamu yönetimi, yönetim bilişim sistemleri ve yerel yönetimler gibi burada yer almayanlar dahil olmak üzere insan bilimlerinin tüm alanlarındaki çalışmalara yer verilebilir. Dergide bilimsel etik çerçeve içerisinde kuramsal ve analitik özgün çalışmalar yanı sıra araştırma makalelerinin yayınlanması amaçlanmaktadır.

Dergi yılda en az iki sayı olarak (Haziran - Aralık) elektronik ortamda yayınlanır. Derginin dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce makalelere de yer verilir. Dergide akademisyenlerin yanı sıra uzman araştırmacıların makaleleri de değerlendirilir. Dergide yayınlanan makaleler ilgili makaleye atıf yapılmaksızın kullanılamaz. Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

AIM AND CONTENT

Istanbul Esenyurt University Journal of Arts and Social Sciences (*IESUJASS*) is an open access electronic peer-reviewed academic journal published at least twice a year. The journal includes topics that can be found original in the field of social sciences and arts, warmth, psychology, new media and communication, public services, cinema, radio and television, political science, international trade, economics, business administration, international trade, international security studies, public administration, information management systems and It can be studied in all areas of human sciences, including those not included here, such as local governments. The journal aims to publish original theoretical and analytical studies as well as research articles within the framework of scientific ethics.

The journal is published electronically at least twice a year (June - December). The language of the magazine is Turkish, along with articles in English. In addition to faculty members, articles by expert researchers are also listed in the journal. Articles published in the journal cannot be cited. The responsibility of the articles published in the journal in terms of science, content and language belongs to the authors.

Hakkında

İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi (İESUSSBD) yılda iki kez yayınlanan, açık erişimli elektronik hakemli akademik bir dergidir. Dergi yılda en az iki sayı olarak (Haziran - Aralık) elektronik ortamda yayınlanır. Derginin dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce makalelere de yer verilir. Dergide akademisyenlerin yanı sıra uzman araştırmacıların makaleleri de değerlendirilir. Dergide yayınlanan makalelere DOI numarası verilmektedir. Dergide yayınlanan makaleler ilgili makaleye atıf yapılmaksızın kullanılamaz. Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

About

Istanbul Esenyurt University Journal of Arts and Social Sciences (IESUJASS) is an open-access electronic peer-reviewed academic journal published twice a year. The journal is published electronically at least twice a year (June - December). Although the language of the journal is Turkish, articles in English are also included. In the journal, articles of expert researchers as well as academicians are evaluated. Articles published in the journal are given DOI numbers. Articles published in the journal cannot be used without citing the relevant article. The responsibility of the articles published in the journal in terms of science, content and language belongs to the authors.

BİLİM KURULU / SCIENCE BOARD

Prof. Dr. Ertan KARDEŞ – İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Hacı DURAN – İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. İsmet Galip YOLCUOĞLU – İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Adnan DUYGUN – İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe KUTLU – İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent İLHAN – İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Nihat DURSUN – İstanbul Beykent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emrah TUNCER İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAL – Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fırat KARÇAL – Nişantaşı Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan RENÇBER - Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Deniz ÖZDEMİR – İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İpek KROM – İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Dr. Öğr. Görevlisi Kazım Babacan - Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şule Aydın YERAL – İstanbul Esenyurt Üniversitesi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. BarıŐ ERDOĐAN – İstanbul Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Yavuz ÇİLLİLER - İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Nurullah Zafer KARTAL – Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Gizem PARLAYANDEMİR – İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Koray SEVİNDİ – İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ARSLANTEPE – Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Sarp BAĐCAN – İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Sezai ÖZTOP – İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Vahap KARABULUT – İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldız Derya Birinciođlu VURAL – Üsküdar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Su KOCAYÖRÜK - Arel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre Ahmet SEÇMEN - Beykoz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Meltem İŞler SEVİNDİ - İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Mustafa GÜNAY- İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nuri SEZER - İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ALPUGAN – İstanbul Esenyurt Üniversitesi

İçindekiler / Contents

2024 Haziran, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 1

Dekanın Mesajı
Dean's Message (Prof. Dr. Sait YILMAZ)

Baş Editörün Mesajı
Editor in Chief's Message (Doç. Dr. Kemal ER)

Tarih Boyu Maria Magdelana Algısı
Prof. Dr. Sait Yılmaz S.1 - 20

İkincil Travmatik Stres ve Dolaylı Travmatizasyon
Dr. Öğr. Üyesi Şule AYDIN YERAL S.21 - 34

Nuri Bilge Ceylan'ın 'Taşra Üçlemesi'nde Yasujiro Ozu'nun Etkileri: Karşılaştırmalı Bir Analiz
Arş. Gör. Erhan TÜRKÜM S.35 - 50

Feminizm ve Kamusal Alan: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Kavramsal Bir Derleme ve
Halkla İlişkiler Bağlamı
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Türker SANDIKCI S.51 - 66

Engelliler Bağlamından Kapitalizmin Gelişme Sürecinin ve Sonuçlarının
Değerlendirilmesi
Arş. Gör. Batuhan Avşaroğlu S.67 – 79

Dekanın Mesajı / Dean's Message

Üniversiteler eğitim gayretleri yanında, akademik bilgi üretim merkezleridir. Üniversitelerin çeşitli birimlerinin düzenlediği konferans, sempozyum gibi etkinlikler yanında, hazırlanan projeler ve patent çalışmaları da yeni bilginin üretiminde önemli işlevler görürler. Ancak, bu bilginin yazılı olması kadar, yayının duyurulması ve ulaşılabilir olması da bir o kadar önemlidir. Özellikle akademik dergiler alanında yapılan son yıllarda düzenlemeler ile dergilere ulaşım kolaylaşmış ve makalelerin akademik değeri konusunda çeşitli standartlar ortaya konmuştur.

Elinizde bulunan İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi (İESUSSBD), bu ilk sayısı ile birlikte akademik dünyada yerini almaktadır. Özellikle sosyal bilimler ve sanat alanlarındaki akademisyenlere hitap edecek dergimizin kısa zamanda dikkat çekerek, pek çok akademisyenimizin çalışmalarını yayınlamak için iyi bir adres olacağına eminim. Dergimizin yayınlarının beğenilmesi ve akademik değerinin yükseltilmesi için elimizden gelen çabayı göstermeye devam edeceğiz.

Fakültemizin bir dergisi olması konusunda beni cesaretlendiren çok değerli ve çalışkan akademik kadromuz oldu. Başta dergi editörü Doç. Dr. Kemal ER olmak üzere, diğer görev alan arkadaşlarımla gösterdiği gayret ile kısa zamanda ilk sayımızı yayınlanabilir hale getirerek en önemli adımı atmış olduk. İnanıyorum ki önümüzdeki sayılarda gittikçe artan sayıda ve farklı konularda makalelerle dergimizin içeriğini zenginleştireceğiz.

Sanat ve Sosyal Bilimler Dergimizin yayınları ile Türkiye ve Uluslararası dizinlerde hak ettiği yeri kısa zamanda alacağına eminim. Derginin bu sayısının hayata geçirilmesi hususunda desteklerini esirgemeyen çalışma arkadaşlarıma ve değerli çalışmalarını bu sayıda bizlerle paylaşan araştırmacı ve akademisyenlere emeklerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Sait YILMAZ
Dekan / Dergi Sahibi
Dean / Owner of The Journal

Baş Editör'ün Mesajı / Editor in Chief's Message

İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi (İESUSSBD) ilk sayısı ile yayın hayatına başlamıştır. Bilindiği gibi akademik çalışmalar, ülke ve dünya bilimine katkı yapmak açısından çok değerlidir. Ülkelerin kalkınmasında en önemli unsur her bilim dalındaki gelişmeyle ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, sosyal bilimlerin çıktıları fizik bilimlerdeki gibi görünür olmasa da, bilimsel araştırmaların olmazsa olmazı merak ve heyecanda sosyal bilimlerin çok önemli katkısı vardır. Kaldı ki bilimsel gelişmelerde en önemli katkıyı yapma durumunda olan eğitimin kalitesi de ancak sosyal bilimlerin yaptığı katkı sayesinde olabilir.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde, hakemli bir dergideki yayınların kalitesinin önemi anlaşılabilir. Kaliteli bir yayının ortaya çıkması için de yazarlardan başlayarak, hakemlerin, dergi yönetiminin, dergi editörlüğünün hassas çabaları olmalıdır. Söz konusu hassas çabalar ise, bu rolleri üstlenmiş olan akademisyenlerin bilimsel araştırma yöntem ve ilkeleri, bilimsel makale yazma konularını bilmeleri, bilimsel etikten taviz vermemeleri sonucu başarılı olabilir.

Burada en önemli konu da anlaşılacağı gibi kişisel ve bilimsel etik üzerine olmaktadır. Bu açıdan gerekli kaliteyi sağlamak ve etik ilkelere uyulmasını sağlamak için dergimize gelen makaleler intihal programı aracılığıyla taratılmaktadır. Ayrıca "kör hakemlik" uygulamasıyla makaleler iki hakeme gönderilmekte, hakemlerden yayınlanamaz geri bildirim geldiği durumda makale ret edilmektedir. Ancak yayınlanamaz geri bildirim tek hakemden gelmişse üçüncü bir hakemin kanaatine baş vurulmaktadır. Yani sonucu hakemlerin kararı belirlemektedir.

Son söz olarak bilindiği gibi akademik dergilerin özellikle ilk sayılarının çıkarılması en zor olanıdır. Ayrıca bir derginin kaliteli endekslerde taranması ve uluslararası hale gelmesi zaman gerektirmektedir. Yine kaliteli yayınların dergiye çekilmesi de aynı konuyla ilişkilidir. Ciddiyetle çıktığımız bu yolda siz değerli akademisyenlerin katkılarını beklemekteyiz. Dergimiz, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Dekanımız Sayın Prof. Dr. Sait YILMAZ'ın girişimleriyle hayata geçmiştir. O nedenle kendisine saygılarımı sunarım. Ayrıca, bu yolda destekleriyle yanımızda olan, Bilim Kurulu ve Danışma Kurulu üyelerimize, makaleleri değerlendiren hakemlerimize, Alan Editörlerimize, Editör Yardımcılarımıza, dergi kapağımızın ortaya çıkarılmasında destek olan Dr. Öğr. Üyesi Seda AKTAŞ hocamıza ve adını anamadığım çok sayıda değerli insana saygılarımla teşekkür ederim.

Doç. Dr. Kemal ER
Baş Editör / Editor in chief

TARİH BOYU MARİA MAGDALENA ALGISI

Prof. Dr. Sait YILMAZ*

ÖZET

Bir çağdan diğerine Mary Magdalena imajı her seferinde yeniden yaratılmıştır; fahişeden kâhin falcıya, kutsal bakireden evli eşe, feminist bir sembol olmaktan ilahi bir gizli hanedanın lideri olmaya ona pek çok rol verilmiştir. Bu çalışmanın ana amacı, tarihte kalmış olayların nasıl deforme edilerek bize geldiği, tarihsel yazımın ve kadın olgusunun nasıl geliştiği ile ilgili örnek sunmaktır. Önceki kuşakların mirası ve gelenekleri, ölüm sonrasında bilinmezliği ve dinlerin yarattığı korku, yaşadığımız hayatın olumsuzlukları karşısında doğaüstü bir güce sığınma ihtiyacı bu süreci devam ettirir. Dört incili de yazarlar gördüklerini yazmadılar. Hikâyeleri yazıldığı dönemde Hıristiyanların çoğu cahildi ve gördükleri bir olayı değil, kendi gelenekleri çerçevesinde duyduklarını hafızalarından çağırıp yorumlamaktaydılar. Yani biz bu kitaplarda İsa ve Maria Magdalena'yı okurken, tarihten değil birilerinin hafızasından, o zamanki hafızanın şekillendirdiği teolojik algıdan bilgi alıyoruz. Bu algı, İsa'nın arkadaşı Maria Magdalena'nın hayatını ve binlerce yıldır imajını değiştirdi ve değiştirmeye devam ediyor.

Anahtar Kelimeler: Meryem, İsa, Hıristiyanlık, İncil, Havarî.

* Prof. Dr. Sait Yılmaz, İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümü, saityilmaz@esenyurt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7443-1856>

PERCEPTION OF MARIA MAGDALENA THROUGH HISTORY

ABSTRACT

From one age to another, an image of Maria Magdelana has been recreated in a multiple role as whore to soothsayer, holly virgin to married wife, a feminist symbol to a secret divine leader. Our aim of this study is to present a case study on how the distorted knowledge in history arrives to us, how the history literature and the woman phenomena has shaped. Heritage of past generations, obscurity of life after dead and fear created by religion keep on maintain that process by need of asylum over against the negatives of life we experience. Authors of four Bibles did not write what they have seen. At that time of the World the most of the Christians were illiterate and commented what they heard calling from their memories in brain based on their traditions. In other words, while reading Chris and Maria Magdelana through the books, we have information from theological perception in their brain shaped by memories instead of history. That perception has continued to changed Maria Magdelana's image and life, a friend of Chris, for the thousand years.

Keywords: *Maria Magdelana, Chris, Christianity, Bible, Apostle.*

GİRİŞ

Bazen hepimizin ender de olsa mırıldandığı eski bir şarkı vardır. Alman şarkıcı Sandra'nın 1985'te söylediği "Maria Magdalena" adlı şarkısı, benim için bu şarkılardan birisi. Son yıllarda okuduğum pek çok teoloji kitabının sayfaları arasında, tarihin içinden Maria Magdalena sanki hep "ben buradayım" dedi ve beni çağırdı. Sonunda onun kişiliğine odaklanınca ortaya müthiş bir hikâyeye çıktık. Bu sadece dinler tarihi için değil, insanların başkalarını kolayca yargılamaları, yargısız infaz etmeleri, insan karakterinin olumsuzlukları yanında, tarihe mal olmuş bir kadının ne kadar çok yüzünün ortaya çıkarılabileceği ile ilgili büyük bir ders.

Bu makalenin amacı da tarihsel olguların hikayeler şeklinde günümüze kadar nasıl ulaştığı ve Maria Magdalena özelinde tarih boyunca kadın olgusunun, kadına bakışın nasıl şekillendiği konusunda bir örnek çalışma ortaya koymaktır. Bunu yaparken bir yandan Hıristiyanlığın evrimi ve yaşanan toplum koşulları ile ilgili de önemli ipuçları edineceğiz. Çalışmaya önce Hz. İsa ve Maria Magdalena ilişkisi ve Hıristiyanlığın doğuşu döneminde yaşananları betimlemekle başlayacağız. Maria Magdalena'nın hayatı ve kişiliğine yönelik elimizdeki bilgileri özetledikten sonra kendisi ile ilgili tartışmalara odaklanacağız. Bu makalenin vardığı en önemli bulgu bir yanda yaratılan İsa'nın sevgilisi fahişe Maria Magdalena ile annesi Bakire Maria (Meryem) arasında kalan kilisenin bulunduğu formülün tarih boyunca kadın olgusundaki değişimin anlaşılmasına önemli bir örnek teşkil ettiğidir.

Sonuçta o bir kadın, önce kadını özellikleri ile önümüze çıkıyor, evli ama zina yapıyor. Sonra İsa ile karşılaşması, onun müridi olması, sonra dudaklarından öptüğü için diğer müritler tarafından kiskanılması, çarمیha gerildiğinde İsa'nın yeniden dirildiğini tek gören kişi olması, İsa'dan sonra havarilerin havarisi olarak kabul edilmesi ve hayatının geri kalanında saklanılarak geçen bir yaşam. Yaklaşık iki bin yıldır, Maria Magdalena kâh ilahi bir kadın oldu, kâh bir fahişe ya da günahkâr kadın. Roma'daki Katolik Kilisesi ancak, 1969 yılında onun adını temize çıkarmak için bir formül buldu; günahkâr ama pişman bir kadının affedilmesi. Çünkü İsa da en az üç kere zina yapmıştı; biri Mary Magdalena ile diğeri bir kuyuda Samiriyeli bir kadınla ve bir kez çok kolay bıraktığı başka bir kadınla (Henderson, 2012:43).

Maria Magdalena'ya dönecek olursak, daha çok literatürde "Mary Magdalena" olarak geçer. Türkçe'de ise "Meczeleli Meryem" olarak ifade ediyoruz. Mezcele ya da Magala, Mary Magdalena'nın ortaya çıktığı Lut Gölü etrafında bir balıkçı köyü. Bu makalede, "Meczeleli Meryem" yerine, adını daha sempati duyduğum şekli ile "Maria Magdalena" olarak kullanmaya devam edeceğiz. Bu hikâyede pek çok Maria, Mary ya da Meryem aklınızı karıştıracak. İsa'nın mezarının başında bile en az üç Meryem vardır; Meczeleli Meryem, Yakup'un (ya da İsa'nın) annesi Meryem, (başka bir) Meryem. "Mary", M.S. ilk yüzyılda Yahudi toplumunda kızlara ve kadınlara en çok verilen isimdi. Her dört kadından birinin ismi Mary olduğu için, İncil yazarları onun ismine Magdalena'yı eklediler. İnciller içinde en eski olan Mark, İsa çarمیha gerilene kadar, Maria Magdalena'dan hiç bahsetmez (Casey, 2010:194). Yani İnciller içinde de birbiri ile örtüşmeyen konular var. Şimdi Maria Magdalena'nın hikâyesine başlayabiliriz.

İsa ve Maria Magdalena

Maria Magdalena (Mary Magdalene, Mary of Magdala, Madeleine), kanonik İncillere göre; İsa ile birlikte seyahat eden ve ona maddi olarak destek veren takipçilerinden biri ve onun çarمیha gerilmesine tanık olan, mezarının boş olduğunu ve göğе yükseldiğini ilk gören kişidir. Dört İncil'de (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna) 12 defa geçer, bu sayı diğeri herhangi bir kadın ve İsa'nın ailesinden daha fazladır. Roma Yahuda'sında Galilee Denizi'nin Batı kıyılarındaki balıkçı kasabası Magdala'dan geldiği için "Magdalalı Mary (Meczeleli Meryem)" denilmiştir. Hıristiyan otoriteler, İsa ile birlikte gezen Meryem'i (Magdalalı Maria) bazen onun arkadaşı bazen eşi olarak gördüler. Öldüğünde İsa'nın çocuğuna hamile olduğu iddiaları da bulunmaktadır.

İsa ile Maria Magdalena'nın nasıl karşılaştıkları konumuzun gelişimi açısından önemli bir sahne teşkil

ediyor. Bir gün, sıkı dindar bir Yahudi grubu olan Ferisilerden Simon adında birisi İsa'yı yemeğe davet eder. İsa eve gelip, masaya oturunca odaya, kasabada adı kötüye çıkmış bir kadın içeri girer. Kadın, Simon ile akşam yemeği yiyeceğini düşünmektedir. Yanında (sonradan meşhur olacak) mür kâsesi içinde merhemini de getirmiştir.

Resim 1: Maria Magdalena (Mür Kâsesi ile)

Kaynak: Ressam, Andrea Solari, (1524).

Adamın arkasında bekler, ağlar, gözyaşları adamın ayaklarına düşer ve saçları ile gözyaşlarını siler. Sonra adamın ayaklarını öper ve güzel kokulu merhemi ile temizler. Simon bunu görünce, "Eğer bu adam peygamber ise ona dokunan kadının kötü biri olduğunu biliyordur" diye düşünür. İsa, kadını suçlamaz ve onun jestini geri çevirmez. Bütün günahlar affedilmeli diye düşünür ve "Günahların bağışlandı, iman seni kurtardı, esenlik içinde git" der. Kadının elinde mür kâsesi tutması ve saçlarını gevşetmesi aslında bir yatak odası samimiyetidir. Luka İncili daha fazla erotizme girmeme konusunda dikkatli iken, Matta ve Mark İncili ise para konusuna girmek istemezler. İsa'nın sözleri ise kadının düştüğü kötü hali teselli etmek üzerinedir.

Bu hikâyede geçen "kötü" sıfatı, mermer kavanozu, gevşek saç, çok sayıda günahı, hasta ruhu, yağ sürmesi, ayakları ovuşturması ve öpmesi; zamanla Mary Magdalena'nın hikâyesinin en dramatik noktaları olacaktır. Ancak, bu ilk karşılaşmanın başka bir versiyonu daha vardır. Fahişelik yaptığı gerekçesiyle taşlanan Maria Magdalena'ya İsa yardım eder. İsa, kadını linç etmek için toplanan kalabalığa "*Hiç günahım yok diyen devam etsin*" der ve bunun üzerine öfkeli kalabalık dağılır. Daha sonra, Meryem tövbe ederek Hıristiyanlığı benimser ve bir azize olur. Şüphesiz Maria Magdalena'nın hayatının en önemli kesiti, İsa'nın mezarı başında yaşananlardır. İsa ona görünmeseydi, Hıristiyanlık hiç olmayacaktı. Aynı şekilde Mersin'de bir çadır üreticisi ve halüsinasyonlar gördüğü kesin olan Pavlus, İsa öldükten sonra kendi kendini havari ilan edip, kendine göre bir Hıristiyanlık yazmasa idi, bugün çok farklı bir Hıristiyanlık olacaktı. Şüphesiz Roma Kralı Konstantin, 313'de orduya asker bulmak için, Hıristiyanlığı devlet dini haline getirmese idi, Hıristiyanlık yayılamayacak, belki de yasaklı din olarak yok olup gidecekti.

İlk Hıristiyanlara dayandığı söylenen isimsiz ya da kaynağı belli olmayan metinler, İsa'nın Maria Magdalena'yı diğer müritlerinden daha çok sevdiğini söylerler. Hatta Maria Magdalena'yı vizyoner ve ilk hareketin lideri olarak tanımlarlar. Ancak, bu kaynaklar Roma Katolik, Doğu Ortodoks ve Protestan Kiliseleri tarafından genellikle İncil'in parçası olarak kabul edilmezler (Casey, 2010:543-4). Mary Magdalena'nın ölümünden çok sonra yazılmış onun hayatı ile ilgili bu kaynaklar, İncil uzmanları tarafından güvenilir bulunmazlar.

Resim 2: En Eski Mary Magdelana Tasviri

Açıklama: M.S. 240'larda yapılmış fresk üzerinde, en eski Mary Magdelana tasviri; yanında iki kadın, elinde bir meşale ve mür kasesi ile İsa'nın hala mühürlü mezarına yaklaşıyor (Haskins, 2005:58-9).

İncil uzmanı Sanders konuyu şu şekilde özetler; havari İncilleri İsa zamanının çok, çok küçük parçalarını yansıtır ve onlar efsane ve mitolojiktir. Bunların içinde sadece Thomas'ın İncilinin söyledikleri dikkate alınmaya değer. Ancak, bu metinler modern çalışmalar ile sanki güvenilir kaynak haline getirilmiş, sık sık İsa ve Mary Magdalena arasındaki özel ilişkiyi destekleyen heyecan uyandırıcı çalışmalara malzeme olmuşlardır (Casey, 2010:544).

Tartışılan bir konu İsa'nın Maria'dan yedi şeytan çıkarmasıdır. M.S. 1. Yüzyılda "şeytan" diye anlaşılan fiziksel ve psikolojik hastalığa neden olan bir olguydu. Erken Hıristiyanlıkla ilgili bilim insanlarından Bruce Chilton'a göre Mary'de yedi şeytan yoktu, ilk altı şeytan çıkarma denemesi başarısız olmuştu (May & Metzger:1977). Diğer bir erken Hıristiyanlık uzmanı Bart D. Ehrman ise "yedi" rakamının sembolik olduğunu, Yahudi geleneklerinde her şeyi yediye tamamlama eğilimi olduğunu iddia eder. Yani yedi şeytan ile Maria tamamen eline geçirilmiş olur (Casey, 2010:192-3). Buradan çıkarılan sonuç, Maria öylesine ciddi duygusal veya psikolojik travma içinde yaşamaktadır ki, şeytan çıkarma gerekli olmuştur (Ehrman, 2006:206-7).

Diğer bir sonuç Maria'nın İsa'ya bağlılığı onun tedavisi ile ilgilidir (Schaberg, 2004:79-80). İncil yazarları, İsa'nın halkın içinde şeytan çıkarması ile ilgili dramatik tasvirler yaparlar; kalabalığın içinde ağlamalar, şiddet ve elbise yırtmalar (Chilton, 2005:26). Aksine, Maria'dan şeytan çıkarma çok az dikkat çekmiştir; İsa bunu ya özel olarak yapmış ya da kaydedenler bunda dramatik bir şey görmemişti (Chilton, 2005:26).

Mary hakkındaki fahişelik söylentilerinin ana kaynağı, onun İsa'yı finansal olarak desteklemesi, nispeten zengin olmasıdır (Ehrman, 2006:195-8). İncillerde kadınların gittiği yerlerde İsa'nın ruhbanlığı için çok önemli olduğu (Sanders, 1993:124-125) ve Maria Magdalena'nın ise en önde geldiği anlatılır (Ricci, 1994:71 ve s.127).

Maria Magdalena, kadınlar arasında en önde gelirken, erkek havariler arasında ise Simon Peter en önemlidir (Ricci, 1994:71; a.y., s. 127). Ancak, bunun çok özel bir durum olmadığı da iddia edilir. O dönemde Yahudi sinagoglarına en çok finansal yardım yapanlar da kadınlardır (Ehrman, 2006,196). İsa, kadınlara daha çok özgürlüğü savunuyordu ve bu o dönemde Yahudi toplumu içinde de popüler bir akımdı (Ehrman, 2006:196).

Filip İncili, 1945 yılında Nag Mahhadi'de bulunan başka bir metindir ve ifadeleri John 19:25-16'ya benzemektedir. Maria Magdalena, İsa'nın maiyeti içindedir ve onun ortağı, yardımcısı, yoldaşı ve arkadaşısıdır (Thaver and Smith). Hep İsa ile birlikte yürümektedir, Maria onun annesi, kız kardeşi ve arkadaşısıdır. Filip İncili, bu ilişkiyi evlilik ve cinsel ilişki yanında metaforik olarak ruhsal ortaklık ve Gnostik Hıristiyanlığın ilahi krallık yeniden birleşmesi olarak görür (Marjanen, 1996:51-160).

Başka bir bölümde İsa, Maria Magdalena ilişkisine yer verir (Ehrman, 2006:2015). Ama bu bölüm, bölük pörçüktür ve bazı parantezlerde güvenilir olmayan ilaveler vardır;

"Ve Maria Magdalena, (kurtarıcının) arkadaşısıydı. (İsa), Maria'yı (diğer) müritlerden daha çok sevmiştii, onu (sık sık) (ağzından) öper(di).. Diğer müritler (karşı çıktı ve onaylamadıklarını ifade ettiler.) Dediler ki; "Niçin hepimizden çok onu seviyorsun?" Kurtarıcı onlara cevap verdi; "Niçin sizi

onun kadar sevmeyeyim? Kör bir adam herkesi aynı karanlıkta beraber görür, biri diğerinden farklı değildir. Işık geldiği zaman, gören ışığı görecek ve kör olan karanlıkta kalacaktır.” (Kirby,2021).

Bazı yorumculara göre; ilk Hıristiyanlarda öpmek, romantik bir anlamda değildi ve inananlar arasında bir selamla yöntemi idi. Ehlam'a göre, Filip İncilindeki öpmek; gerçeğin birinden diğerine geçmesinin sembolü olarak kullanılıyordu (Ehrman, 2006, s. 215-216).

İsa'nın Mezarında Ne Oldu?

Dört İncil'de de İsa'nın çarmıha gerilmesini uzaktan izleyen birkaç kadından bahsedilir ve üçünde Mary/Maria Magdalena'nın orada olduğu ismen ifade edilir (Ehrman, 2006:223). Bu kadınlar Mary, James'in annesi ve Salome'dir (Mark 15:40). John, bunlara İsa'nın annesi olan Mary'i de ekler (John 19:25 ve Ehrman, 2006:223). Cenazede bu kadar kadının olması da tartışılmıştır. Kimisi olayın meydana geldiğinin kanıtı olarak İncillerde yer aldığını, kimisi ise kadınların tutuklanma ihtimalinin daha az olmasını gerekçe gösterdi.

Resim 3: İsa'nın Mezarı ve Kadınlar

Açıklama: Bu tasvirde Mary Magdalena ve 'diğer Mary' mezarın başında bir melek ile karşılaşır, melek onlara İsa'nın göğe uçtuğunu söyler. (Matthew 28:1-10). (Resim: Holy Women at Christ's Tomb (1590), Annibale Carracci).

İnciller yazılmadan 20 yıl önce Aziz Paul tarafından yazılan mektupta (Cointihians 15:3-8), Mary Magdalena ve diğer kadınlardan bahsedilmediği gibi boş mezar hikayesi de yer almaz (Ehrman, 2014:137-143) ancak Peter'in onun göğe uçtuğunu gören ilk kişi olduğu söylenir (Casey, 2010:456-7). Buna karşın, dört İncil ve Havari Peter, Mary Magdalena'nın yalnız ya da grup halinde mezarın boş olduğunu ilk gören kişi olduğu konusunda hemfikirdir (Hinkle, 2003:446-448). Ancak, detaylar oldukça farklıdır (Ehrman, 2006:227-9).

Resim 4: İsa'nın Çarmıha Gerilmesine Ağlayan Mary Tasviri

Kaynak: The Descent from the Cross, (1435), Hollandalı Ressam Rogier van der Weyden.

En eski Mark İnciline göre, Mary Magdalena, (havari) James'in annesi Mary ve (havari John'un annesi) Salome bir buçuk gün sonra sabah gün doğarken İsa'nın mezarına giderler ve mezarın üzerindeki taş kaldırılmış olarak bulurlar (Sanders, 1993:276-280). İçeri doğru yürürler ve beyaz giyimli genç biri ile karşılaşırlar. Onlara İsa'nın yükseldiğini ve Galilee'de (Lut Gölü çevresinde) sizlerle buluşacağını söylediğini ifade eder. Ama kadınlar kaçar ve korkudan kimseye bir şey söylemezler. Orijinal İnci metni yeniden canlanan İsa ilgili bir şey söylemeden burada sona erer (Mark 16:1-8).

Matta İncilinde ise Mary Magdelana ve diğer Mary, mezara girer ve bir deprem olur. Cennetten gelen beyaz elbiseli bir melek, kadınların gözü önünde taşı kaldırır (Matthew 28:1-10). Melek, onlara İsa'nın yükselmiş olduğunu söyler. Sonra yükselen İsa, kadınlara görünür ve diğer havarilerle Galilee'de buluşacağını ifade eder.

Resim 5: Mezarına Götürülen İsa Tasviri

Açıklama: Kızıl saçlı Magdalena, İsa'nın elinden tutuyor; The Deposition (1507), ressam Raphale.

Luka'da ise bir grup isimsiz kadın mezara gider ve Mark'da olduğu gibi taşın kaldırılmış olduğunu görür. Sonra (mezarlığın) içine yürürler ve iki adamla karşılaşırlar. Beyaz elbiseli olanı İsa'nın göğe yükseldiğini söyler. Sonra kadınlar giderler ve diğer 11 havariye hikâyeyi anlatırlar ama hikâye anlamsız bulunur. Luka'ya göre, İsa asla kadınlara görünmez (Luka 24:1-12) ama onların yerine Emmaus yolunda Ceopas ve isimsiz bir müride görünür ve onlara müritlerin Galilee'ye dönmelerini, Kudüs'te kalmalarını söyler (Casey, 2010:463-46<<<).

John'un Yuhanna İncilinde ise Mary Magdalena'nın İsa'nın yeniden dirilmedeki rolü oldukça artırılır. Mary Magdalena, mezara yalnız gelmiştir, hava hala karanlıktır ve mezarın taşı kaldırılmıştır (John 20:1-10). Kimseyi görmez ve koşarak Peter'e gider ve birlikte mezara gelip, boş olduğunu teyit ederler. Ama İsa'nın göğe yükseldiğini görmeden eve dönerler (Ehrman, 2006:253). Ancak, başka bir bölümde (John 20:11-18), Mary mezarlıkta yalnızken, İsa'nın olduğu yerde oturan iki melek görür ve yükselen İsa onlara yaklaşır. İsa, ona diğer havarilere yeni dirildiği ile ilgili iyi haberi vermesini söyler. Böylece John, Mary Magdalena'yı havarilere haber götüren ilk havari yapar (Hinkle, 2003:446).

Yorumculara göre, Mark İncili aniden bittiğinden diğerleri alternatif sonlar yazmışlardır (Casey, 2010, s.477). Kısa sonlarda, kadınlar Peter'in etrafında olanlara gider ve onlara mezarın boş olduğunu ve İncil'in artık doğudan batıya vaaz edileceğini söyler. Ama orijinal İncil'de kadınlar kimseye bir şey söylememiştir (Casey, 2010:477). Daha uzun sonlarda ise diğer İncillerden alınan geleneklerin karışımı söz konusudur.

Dört İncil ve havari Peter, Arimathea'lı Joseph tarafından İsa'nın çarmıhtan indirildiği ve mezarına gömüldüğü konusunda hem fikirdir (Ehrman, 2006:223). Mark ve Matthew, gömülme işlemine Mary Magdalena ve İsa'nın annesinin tanıklık ettiğine de yer verirler (Mark 15:47 ve

Matthew, 27:61). Ancak, Ehrman, bu gömülmenin sonradan icat edildiğini çünkü Roma valilerinin idam edilen birinin gömülmesine asla izin vermediklerini iddia etmektedir (Ehrman, 2014:151-161).

2006 yılında yayınlanan kitabında Ehrman, anlatılan hikâyelere göre “Mezarın boş olduğu gözüküyor, doğru olsun ya da olmasın, Yahudi toplumunda kadının tanıklığı güvenilir bulunmazdı ve mahkemelerde tanıklık yapamazlardı” diyor (Ehrman, 2006:255). Yani ilk Hıristiyanların bir kadının tanıklığına dayalı boş bir mezar hikâyesi uydurması düşünülemez. Gerçekte bu kişi İsa’ya en yakın olan Peter olabilirdi. Boş mezar hikâyesi Sinopitik İnciller (Matta, Markos, Luka), John’un İncili ve Peter’in İnciline bağımsız olarak konulmuştur.

N.T. Wrights ise “Paul’dan sonra mezardaki kadının İncillere konulmasını hayal etmenin imkânsız olduğunu” söylemektedir (Wright, 2003:607).

Ehrman, 2014 yılında yayınlanan kitabında ise İsa’nın bedeninin gömülme olasılığı olmadığından boş bulunacak mezar da olmadığını, bu hikâyenin sonradan uydurulduğunu söylemektedir (Ehrman, 2014:164-169).

John Dominic Crossan, İsa’nın vücudunun muhtemelen vahşi köpekler tarafından yenildiğini söylerken, Ehrman da bunun idam mahkûmlarının en genel kaderi olduğunu ifade etmektedir (Ehrman, 2014:156-164). Casey ise ender olarak böyle bir gömülmeye izin verilse de İncillerde olduğu gibi etrafı taşlarla çevrili pahalı bir mezara konulmasının mümkün olmadığını söylemektedir (Sanders, 1993:274-276). Buradan çıkarılacak sonuç Maria ve diğer kadınların bir mezar görmedikleridir (Casey, 2010:449-453).

Mür Kâse ve Mezarlıkta Olanlar

Mür, tıpta birçok ağrı ve iltihaplanmaya karşı anti-bakteriyel ve antiseptik etkili ilaçlarda kullanılmaktadır. Farklı amaçlar için kullanılan mür’ün adına, ilk olarak M.Ö. 3000’li yıllarda, Sümer tabletlerinde rastlanır. Sümer tabletlerinde; baharat, parfüm, yağ ve tatlı gibi kelimeler ile ifade edilen mür, Sümerli şair Ludingirra’nın, annesine yazdığı bir mektupta adı, devekuşu yumurtası kabuğundan imal edilmiş şişedeki bir parfüm olarak geçmektedir (Ben- Yehoshua, 2012:1-79). Mür; erken dönemlerde, mumyalama sürecinde diğer reçineli tütsü ve buhurlar ile birlikte koruma amaçlı kullanılırken, daha sonra temizlik amaçlı da kullanılmıştır (Atchley, 1909:15). Tapınaklardaki dinî ritüellerde, tanrıları hoşnut etmek için yakılan buhurların daha sonra cenazelerde de ölü bedenini koruma amaçlı kullanıldığı bilinmektedir.

Yeni Ahit odaklı mür referansları en çok İsa ile birlikte karşımıza çıkar. Bu referanslar; Kâhin Kralların Tapınması, Beytanyalı Meryem’in, İsa’nın Ayağını Mür ile Meshetmesi ve Mür Taşıyan Kadınlar şeklindedir. Hıristiyanlık içerisinde mür ve diğer baharatlardan elde edilen buhur ve tütsü kullanımı, Yahudilik’te olduğu kadar rağbet görmemiştir. Hıristiyanlar için buhur; tanrısal nitelik taşımaktadır. Hıristiyan inancına göre, parfümlerin güçlü ruhani etkileri vardır. Mürün; ölü defin adetleri/liturjisindeki yeri, Hıristiyanlık öncesi bir geleneğin devamı niteliğindedir. Bu yönüyle, cenaze törenlerinde kullanılan buhur ve tütsünün iki amacı vardır. Bunlardan ilki temizleme/temizlenme/arınma, ikincisi ise koruma amaçlı olandır (Caseau, 2007:75-91).

Markos 16:1-8’e göre mezara gelinen gün, Şabat gününü geçince, vakit ise sabah erkenden günün doğuş vaktidir. Baharat alıp İsa’nın bedenine sürmek için gelen kadın sayısı üçtür (Mecdelli Meryem, Yakup’un annesi ve Salome). Mezar yakınındaki melek sayısı ise birdir. Luka 24:1-12’ye göre gün, haftanın ilk günü ve vakit sabahın erken saatleridir. Melek sayısı iki; kadın sayısı üçten fazladır (Meczeleli Meryem, Joanna, Yakup’un annesi Meryem ve diğer kadınlar).

Resim 6: Mezarlıkta Üç Mary Tasviri

Açıklama: Kırmızı elbiseli Mary Magdalena, ("The Three Marys at the Tomb", Ressam: Peter Paul Rubens)

Mür Taşıyan Kadınların farklı isimler ile anılan sahneler olmasının yanı sıra sahnenin ikonografik detaylarında da bir birliktelik gözlemlenmez. Bunun en büyük nedeni, dört kanonik İncil'de İsa'nın Dirilme Anı'nın farklı detaylar içermesinden kaynaklanmaktadır. Sahnede farklılık gösteren ikonografik detaylar şu şekildedir (Demir, 2021:148);

1. Melek ve mür taşıyan kadınların sayıları farklıdır.
2. Sahnede, Meryem isminde olmayan kadınlar da vardır. (Salome, Zebedee, Yoanna).
3. İsa'nın dirildiğinde ilk kime görüldüğü noktasında da bir birliktelik yoktur. Mecdelli Meryem ya da Meryemler olabileceği gibi, Pavlus'un da belirttiği üzere Petrus olma ihtimali de vardır.
4. Sahnedeki diğer Meryem'in, İsa'nın annesi Bakire Meryem olup olmaması konusu tartışmalıdır.
5. İsa'nın dirildiği mezar; rotunda, sarkofaj veya mağara ile tasvir edilmiştir.
6. Mür Taşıyan Kadınların ellerinde ya mür kapları olarak da bilinen unguentariuma benzer bir kap ya da buhurdan yer alır. Özellikle buhurdanın sahnede yer alması liturjik kökenli ve etkili olması ile ilgilidir.

Kanonik İncil, İsa'nın mezarda dirilişine şahitlik eden kadın ve meleklerin sayısı ve isimleri konusunda fikir birliği içermez. İsa'nın dirilişine ilk şahitlik edenin kim olduğu da net değildir. Özellikle Meczeleli Meryem'in (Maria Magdalena) ilk şahitlik eden kişi olup olmadığı belirsizdir. Ayrıca İsa'nın annesi (Bakire) Meryem'in diriliş anında mezar başında yer alıp almadığı konusu da tartışmalıdır.

Magdalena'nın Hayatı

Dini söylemlerin dışında, seküler tarihçilerin çoğu tarafından, Mary Magdalena tıpkı İsa gibi gerçek bir tarihi figür olarak kabuk görür (Casey, 2010:475). Ancak, onun hayatı hakkında çok az bilgi vardır (Ehrman, 2006:185-187; a.y., s.247). Pavlus'un aksine arkasında hiçbir yazılı bir şey bırakmamıştır (Ehrman, 2006:247). Ondan Hıristiyanlığın en önemli kaynaklarından olan Pavlus'un mektuplarında ya da herhangi bir dini mektupta da hiç bahsedilmez (Hagg, 2016:152). Onun hakkındaki en güvenilir kaynaklar üç Sinoptik İncil olan Mark, Markos ve Luka'dır ve bunlar ilk yüzyıl içinde yazılmıştır (Hurtado, 2005:267; a.y.:355).

Mary'nin Magdanele ile anılmasının en olası nedeni Magdala (Meczele) köyünden gelmiş olmasıdır. Meczele, Lut Gölü'nün Batı kıyılarında, antik dönemde balıkçılığı ile tanınan bir köydür (Maisch, 1998:2-3).

Resim 7: Mary Magdalena'nın Köyü, Meele Harabeleri (1900)

Kaynak: Ehrman, *ibid*, (2006), 187.

Luka'da ise İsa'nın ruhbanlığı esnasında onun rolü ile ilgili kısa bir özet vardır (Luke 8: 2-3). İsa, çeşitli şehirlere ve köylere gittikten sonra Tanrı Krallığı'ndan iyi haberler getirir. İsa dâhil birlikte olan 12 kişi içinde kötü ruhları ve hastalıkları tedavi eden bazı kadınlar da vardır; yedi şeytandan kurtulmuş Mary Magdelana, Herod'un karısı Joanna ve Susanna (Luka 8:1-3). Bu kadınların İsa'nın gezilerini finanse ettiği de söylenir.

Luka İnciline göre, İsa, Mary Magdelana'dan yedi şeytan çıkarmıştı (Chilton, 2005:25-28). Mary'nin yedi şeytanlı olduğu Mark 16:9'da da geçer ama daha eski yazılımlarında bu ifade yoktur, orijinal metne Luka ile uyumlu hale getirmek için İkinci Yüzyılda ilave edilmiştir (May & Metzger, 1977).

Mary Magdalena ile ilgili pek çok kafa karışıklığı var. Luka'nın Yedinci Bölümünde Mary Magdalena'nın bir tür radyoaktif hikâye anlatma becerisinden bahsedilir. Zaten dinler, bilim değil hikâyeler üzerine kurulmuştur.

Batılı piskoposlar ve tarihçi Tours'un Gregory'si (538-594) tarafından desteklenen doğu geleneğine göre; Mary Magdelana, İsa'nın annesi Mary ile birlikte Batı Anadolu'daki Efes'te dünya hayatından çekildiler ve ikisi ömürlerinin sonuna kadar burada yaşadılar. Gregory'ye göre Mary Magdalena Efes şehrine gömüldü (Foss, 1979:33).

630-634 arasında Kudüs başpapazı olan Modestus ise farklı bir açıklama getirir; Mary Magdalena, İsa'nın annesi Mary'nin ölümü üzerine, Efes'e havari John ile birlikte yaşamak için gelir (Foss, 1979:33).

Diğer bir efsaneye göre Meezeleli Meryem, İsa'nın müritlerinden olan Maximinus ile deniz yoluyla Efes üzerinden Fransa'nın Marsilya kentine gider. Efsaneye göre Fransa'ya gittikten sonra inzivaya çekilir, sadece kilise ayinlerinde dağıtılan kutsal ekmek ve limon ağaçlarından yükselen kokuyla beslenir.

Meezeleli Meryem Hıristiyanlıktaki tartışmalı figürlerden biri ve en büyük ört-bas örtme operasyonun bir parçası olarak görülür. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra yapılan soruşturmalardan kurtulmak için Martha, Lazarus ve Mısırlı hizmetçi Sarah ile birlikte denizden kaçarak geldiği Güney Fransa'da öldürüldüğü de öne sürülür. İddiaya göre, kafatası burada bir Kilise'de saklanıyor ve her yıl burada anma törenleri düzenleniyor.

İlerleyen yüzyıllarda Mary Magdalena ile ilgili uydurma biyografiler ortaya çıkmaya başlar. Sosyal statüsü ve zenginliği oldukça abartılır. Teolog Honorius Augustodunensis (1080-1151), Mary'nin Magdalum'da evlenmiş zengin ve asil bir kadın olduğunu, zina yaptığı için Kudüs'e kaçtığını ve günahkâr olarak yaşamaya başladığını iddia eder. Honorius, İsa'nın aşkı dışında, Mary pişmanlık içinde hayattan çekildi ve izole bir hayat yaşadığını söyler (Maisch, 1998:47).

Daha sonraları Mısır'ın Mary'si gibi diğer kadın azizlerin etkisi ile Mary Magdalena tasviri değişmeye başladı. Günahkâr bir kadının havarilerin havarisine dönüşmesi genel kabul görür (Schaberg, 2004:88). Mary Magdalena tarih boyunca pek çok şekilde temsil edildi, özellikle Barok ve Rönesans dönemlerinde bu çeşitlilik dikkat çeker.

Maria Magdela'nın Kişiliği

Meryem'in giderek kutsallaştırılması ve sonuçta tanrısallaştırılması özellikle halk dindarlığının eseridir. Gerçekte Meryem, Bakire Anne (Theotokos; Tanrı doğuran kadın) teolojisini hatırlanamayacak kadar eski çağlara uzanan Asyalı ve Akdenizli büyük tanrıçaların (örneğin Hera) kendi kendine üreme anlayışlarını yeniden ele alıp mükemmelleştirmektedir. Ama Meryem'in günah işlemeyen hamile kaldığı dogması Batıda ancak 1000 yılına doğru ortaya çıkacaktır (Eliade, 2017:528). Bakire Meryem, Batı Hıristiyanlığında Tanrısal Bilgelik figürüyle özdeşleştirilir. Doğu Kilisesi ise Theotokos teolojisinin yanı sıra, göksel bilgelik, içinde dışı Kutsal Ruh figürünün büyüyeceği Sophia öğretisini geliştirecektir.

Gnostik Hıristiyan yazmalarında merkezdeki kişidir ve İsa'nın öğretisini gerçekten anlamıştır. Cinsiyeti ve ona özel verilen bilgiler nedeni ile Peter onu kıskanmaktadır. İsa'nın en sevdiği ve dudaklarından öptüğü kişi olduğu için aralarında ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bazılarına göre ise İsa'nın karısıdır. Mary Magdalena'ya ilk ciddi günahkâr suçlaması Suriyeli Ephrem'den (306-373) geldi. Mary Magdalena'nın doğum yeri olan Magdala, ilk yüzyılın sonuna kadar fuhuş ve şehvet düşkünlüğü ile tanınan bir yerdi (Haskins, 2005:15). Nyssa'lı Gregory (330-395), Mary Magdalena'nın İsa'nın yeniden dirildiğini gördükten sonra günahkârlığını bıraktığını söyler (Schaberg, 2004:86-87).

Ambrose (340-397) ise üç Mary'nin birbirine karıştırıldığı iddialarını reddeder ama iki ayrı Mary Magdalena olduğunu iddia eder; boş mezarı gören ve İsa'nın yükseldiğini gören (Maisch, 1998:44). Hippoly Augustine (354-430) ise başka bir yorum yapar; Luka İncilinde geçen Beytanyalı Mary ve günahkâr kadın aynı kadın olabilir ama Mary Magdalena ile ilgileri yoktur. Aksine, Mary Magdalena, şüphesiz İsa'ya sevgi ile bağlıdır, diğer kadınlar ise onu takip etmektedir (Haskins, 2005:94). Bazılarına göre; Luka'da bir fahişe tanımlaması yoktur; bahsi geçen "günahkâr" kadın için kullanılan sıfat, fahişeler değil, Yahudiler arasında Musa'nın kanunlarına uymayanlar için ifade edilmektedir.

Mary'nin fahişe olduğu iddiası 591 yılında Papa I. Gregory döneminde başladı. Papa I. Gregory (540-604) bir aristokrat olarak doğmuştu. Papa seçildiğinde Hıristiyanlığın pişmanlığa yönelik uygulamalarını bir tür hastalık olarak görüyordu ve reform yapmak istiyordu. Papalığın en güçlü isimlerinden biri olan Gregory, Mary Magdalena ile ilgili halka açık olmayan metinleri de okumuştur. Bu metinler daha sonra roman (Haskins, 2005:15) konusu da oldu. Elinde kâse taşıyan, yasak ilişkileri için parfüm süren bu kadın, Luka'da açıkça fahişe denilmese de "günahkâr" damgası taşıyordu.

Resim 7: Tövbekâr Maria Magdalena

"The Penitent Magdalene" (1598), Domenico Tintoretto

Papa, Paskalya vaazında Luka 8:2’de Mary Magdalena, Luka 10:39’da Beytanyalı (Kudüs’ün güneyinde küçük bir köy) Mary olarak adı geçen ve Luka 7:36-50’da İsa’nın ayaklarına yağ süren isimsiz “günahkar kadın”ı yorumlayarak fahişe veya orta malı biri olduğunu açıklamıştı (Meyers, 2000:122).

Papa I. Gregory, 591 yılındaki vaazında Magdalena’yı sadece Luka’nın İncilinde geçen Beytanyalı Mary, Martha’nın kızkardeşi ve Lazarus ile birlikte elinde parfüm tutan gizli bir günahkâr değil, aynı zamanda ilk defa cinselliği ile de açıkça günahkâr olarak tanımlar (Hooper, 2005:81). Bu yedi şeytanlı kadın, önceleri yasak ilişkilerinde tenine krem şeklinde parfüm sürüyordu. Şimdi pişmanlık içinde Tanrıya hizmet ederek, günahlarından kurtulmak istiyordu (Gregory,2006).

Papa Gregory’ye göre, Mary Magdalena’dan İsa tarafından kovulan yedi şeytan, Ortaçağ Katolikliğinde yedi ölümcül günaha dönüşmüştü. Mary, sadece şehvet değil, gururu ve açgözlülüğü ile suçlandı (Morrow, 1999). Kuvvetli olasılık onunla beraber gezen ve Meryem’in içinde olduğu fahişelerin İsa’nın gezilerini finanse ettiğidir. Vatikan, 1969 yılında adını temize çıkarmasına rağmen iddialar devam ediyor.

Arkasından Batı Avrupa’da onun zengin ve güzel bir kadın olduğuna ve bugünkü Fransa’da Güney Galya’ya seyahatine ilişkin abartılmış Ortaçağ efsaneleri türedi. Mary Magdalena’nın kimliği ile ilgili büyük tartışmalar Reformasyon döneminde de devam etti ve bazı Protestan liderler tarafından reddedildi. Karşı-Reformasyon esnasında, Katolik Kilisesi onu pişmanlığın sembolü olarak tanımladı. 1969’da Papa VI. Paul Mary Magdalena, Beytanyalı Mary ve “günahkâr kadın”ı Genel Roma Takvimi’nden çıkardı ve böylece onun bir fahişe olduğu inancı popüler kültüre geri dönmüş oldu.

Doğu Ortodoks Kiliseleri, karmaşık bir Magdalena figürünü asla kabul etmedi. Mary sadece bir müritti ve yeniden dirilmeden sonra İsa’nın annesi olan Mary’nin bir arkadaşı olarak yaşadı.

Benedict Düzenlemesine göre Beytanyalı Mary, Marta ve Lazarus ile birlikte Temmuz 29’da kutlanırken, Mary Magdalena 22 Temmuz’da kutlanır. Sekizinci Yüzyıldan başlayarak, Hıristiyan kaynaklar Magdala’da Mary Magdalena’nın evi ve İsa’nın şeytan çıkardığı ev olduğu iddia edilen yerde kilise kurulduğundan bahsederler (Pringle, 1998:28).

Mary Magdalena, Katolik, Doğu Ortodoks, Anglikan ve Luteryan isimlendirmelerinde “Aziz” olarak kabul edilir. 22 Temmuz 2016 yılında Papa Francis, bir ayinde onu “havarilerin havarisi” sınıfına yükseltti. Diğer Protestan kiliseleri ise onu “inancın kadın kahramanı” olarak onurlandırdılar.

Doğu Ortodoks kiliseleri ise Pazar günü törenlerinde bu üç Batılı Mary geleneğini de (Mür Taşıyıcılar) anarlar. Mür Taşıyıcılar, Yeni Ahit’te İsa’nın çarmıha gerilmesinden sonra gömülmesi esnasında hazır bulunanlar veya mezarını boş bulan kişilerdir.

Apokrif İncillerde Maria Magdalena İmajı

Kilise tarafından kabul edilmeyen yani dini otoritelerce genel kabul görmeyen “apokrif İnciller”den Thomas İncili, 1945 Aralık ayında Mısır’da Nag Hammadi yakınlarında bulunan kitaplar arasından çıkmıştır. Muhtemelen M.S. 60-250 arasında derlenmiştir. Pek çok söylemi diğer İnciller ile paralel olmasına rağmen; çarmıha gerilme, yeniden dirilme, son hüküm ve İsa’nın mesihçi anlatisından bahsetmez (Luguern, B.).

Nag Hammadi’de bulunan Gnostik metinde yer alan İsa ve Maria Magdalena arasındaki muhtemelen ilk diyalog, Saviour (Kurtarıcı) Diyalogudur. Burada İsa, Mary ve iki müridi ile sohbet etmekte, işlerini bırakmalarını ve sonsuz istirahat için dinlenmelerini söylemektedir. İsa, gerçeğin doğasından bahsederken, bunu materyal dünyada aramamız gerektiğini ifade eder. Maria da söze katılır ve her şeyi öğrenme arzusunu belirtir ve gerçeğin sırrı hakkında konuşur (Emmel, 2020).

Resim 8: Thomas İncili

Açıklama: İncilin son sayfası olup, İsa, Mary'nin Peter üzerindeki otoritesini teyit etmektedir.

Diğer bir Gnostik metin olan Pistis Sophia, en erken 2. Yüzyılda yazılmış ama 18. Yüzyılda bulunmuştur. Dokümanda İsa'nın takipçilerinin sorularına verdiği cevaplar vardır (Ehrman, 2006:208-209). 64 sorunun 39'u Mary veya Mary Magdalena'ya atfedilmiştir. İsa'nın Mary'ye "dünyadaki bütün kadınlardan daha kutsal olduğu" gibi ifadelerine devam etmesi Simon Peter'i kızdırır ve "Lordum, yolumuzu kapayan bu kadına dayanamıyoruz, bize konuşacak bir şey bırakmıyor, hep o konuşuyor" der (Ehrman, 2006:208-209). Mary ise kendini savunur; "Efendim, ben kadın kutsallığının ne olduğunu anlıyorum ama Peter, beni tehdit ediyor ve cinsiyetimizden nefret ediyor." İsa ise ona cesaret verir; "Kalbine ışık dolan herkes benim söylediğime gelecek; kimse onlara karşı çıkamayacak" (Ehrman, 2006:105; a.y.:208-209).

Mary İncili yazarının aynı isimde olduğu şüpheli bir diğer metin ve Mary Magdalena'nın ölümünden bir yüzyıldan fazla zaman sonra yazıldı (Kirby, 2013:119). 1896'da Kahire'de bulundu ve birçok müdahaleci çekişmeden sonra 1955'e kadar basılamadı. Metnin yarısı kayıp ve daha çok İsa'nın yeniden dirilmesi sonrası görülmesi ile ilgilidir. Mary, ikinci bölümde ortaya çıkar ve Peter, ona "Kurtarıcının ona söylediği ama kendilerinin bilmediği ne olduğunu?" sorar. Mary, cevap verir; "Sizden ne saklıysa söyleyeceğim." Sonra konuşmaya devam der; "Onu bir rüyada gördüm ve ona söyledim; Lord, seni bugün hayalimde gördüm."

Borborite metinleri Dördüncü yüzyılda yazılmış Hıristiyan Gnostik mezhebine aittir. İçinde Mary Magdalena ile ilgili bölümler vardır; "Mary'nin Soruları", "Mary'nin Daha Önemli Soruları", "Mary'nin Daha Az Önemli Soruları" ve "Mary'nin Doğumu" (Kim, 2015:37-39). Bunların hiçbiri bugüne ulaşamadı ama Salamisli Epiphanius'un erken Hıristiyanlıkla ilgili heretik metinlerinde bahsedildi.

Epiphanius, "Mary'nin Daha Önemli Soruları"nda İsa'nın yeniden dirilme sonrasında Mary'yi bir dağın zirvesine götürüp, yanına çektiği ve onunla cinsel ilişkiye girdiğinden bahseder. İsa, sonra boşalmasını müteakip, kendi ersuyunu içer, Mary'ye "Böyle yaşadığımızı yapmalıyız" der. Mary hemen bayılır ve İsa, ona yardım ederek (teskin edici) şeyler söyler. Burada, Mary'nin fahişe imajına referans yapılıyor gözükse de aslında bu hikâye, muhtemelen Borborit Eucharist ritüellerde yer alan gizli gayriahlaki ayinler, meni içme ve adet kanı (İsa'nın vücudu ve kanı olarak) gibi gelenekleri temsil etmektedir. Eham, bunların doğruluğunu şüphe ile karşılamakta ve daha çok kadim dünyadaki gizli toplulukların söylentileri gibi değerlendirmektedir (Ehrman, 2006:235).

Maria Magdelana Üzerine Süregelen Tartışmalar

En eski Kilise Babalarının çoğu Mary Magdelana'dan hiç bahsetmez, bahsedenler ise çok kısa geçer (Schaberg, 2004:86). Pagan filozof Celsus, 170-180 yıllarında yazdığı Hıristiyanlık karşıtı "The True Word" adlı polemiğinde Mary Magdelana'nın histerik bir kadından başka bir şey olmadığını, ya yanlış inançları nedeniyle hayal dünyasında hüsnükuruntularıyla halüsinasyonlar gördüğünü ya da fantastik hikâyelerle diğerlerini etkileyerek, palavralarla diğer dilencilere şans yaratmak istediğini söyler (Schaberg, 2004:84-5). Kilise Babası Origen (184-253), Celsus'a karşı Hıristiyanlığı savunmak için Mary Magdalena ve diğer Mary'nin İsa'nın yeniden dirildiğini gören kişiler olduğunu söyleyerek, onların kutsal yönüne vurgu yapar (Schaberg, 2004:85). Celsus aynı zamanda o günlerde "Maiamme" adlı bir kadının öğretilerinin bazı Hıristiyanlar tarafından izlendiğini aslında bu kadının Mary Magdalena olduğunu iddia etmiştir. Origen bunu reddeder ve Celsus'un Hıristiyanlığı yeni isimlerle karıştırmak istediğini söyler (Schaberg, 2004:87).

Batı Hıristiyanlığında Mary Magdalena, artık tövbekâr bir fahişe ya da hafif bir kadına dönüşmektedir ama bu yorumlar Kutsal Kitap tarafından desteklenmemektedir. İnciller hiçbir yerde fahişe olduğunu ya da kötü yoldan hayatını kazandığını söylememektedir. Belki de bu yanlış anlama Mary Magdalena, Beytanyalı Mary ve İsa'nın ayaklarına yağ süren isimsiz günahkâr kadın hikâyelerinin iç içe geçmesinden kaynaklanıyordu. Üçüncü Yüzyılda, Kilise Babası Tertullian (160-225), elinde meşale tutan kadının İsa'nın hayal değil, gerçek bir vücudu olduğunu kanıtlamaya çalışan bir "günahkâr" olduğunu iddia etti (Schaberg, 2004:85).

Batı Avrupa'da 1050 yılında başka bir tartışmalı efsane gelişmeye başladı. İddiaya göre; Mary Magdalena, Güney Fransa'ya gelmiş ve orada ölmüştü (Witcombe, 2002:273-282). 1050 yılı civarında Vezelay-La Madaleine Manastırı keşişleri Mary Magdalena'nın iskeletini bulduklarını düşündüler. 1265'te halka sergilenen buluntular, 1267'de onları takdis eden Fransa kralına sunuldu (Maisch, 1998:48). 1279'da yapılan diğer bir kazıda bu sefer başka bir Mary Magdalena olduğu iddia edilen mezar bulundu. Üzerinde kutsal emanetin neden gizlendiğine ilişkin bir kitabe vardır (Davidson, 2002:185). Kral II. Charles burada Gotik bir Basilik yaptırır ve burası popüler bir turizm bölgesi olur.

Resim 9: Uzun Saçlı Mary Magdelana Tasviri (Erken Ortaçağ)

Kaynak: Mary Magdalene'nin Yükselmesi (Eser: Tilman Riemenschneider, 1490-1492)

Mary Magdelana ile ilgili en meşhur efsaneler, 1260 yılı civarında İtalyan yazar ve Dominkli keşiş Jacobus de Voragine'nin (1230-1298) derlediği Ortaçağ azizlerinin hikâyelerinde (Altın Efsane) yer aldı (Erdhart & Morris, 2012:7). İsa'nın çarmıha gerilmesinden 14 yıl sonra, bazı paganlar Mary, Martha, Lazarus ve diğer iki Hıristiyanı (Maximin ve Cedonius) Akdeniz'de ölmeleri için dümensiz bir

gemiye koyarlar. Mucizevî bir şekilde gemi Güney Fransa'da Marsilya kıyılarına varır (Erdhart & Morris, 2012:7). Mary, şehrin valisini hamile eşi için yardım vaadi ile Hıristiyanlığı kabul etmeye ikna eder. Vali ve karısı Roma'ya havari Peter'in yanına gitmek için gemi ile yola çıkarlar ama bir fırtına gemiyi batırır. Vali, doğum halindeki karısını bir adaya bırakıp, Roma'ya gider ve orada Peter ile iki yıl geçirir. Dönüş yolunda aynı anda aynı adada durur. Bebek, ölmüş annesinin sütünü emerek hayatta kalmıştır. Mary Magdalena, uzak mesafeden aracılık ederek bebeğin hayatta kalmasını sağlamıştır (Ehrman, 2006:185). Vali gelince karısı canlanır ve ona Mary Magdalena'nın kendisini hayata döndürdüğünü söyler. Bütün aile Marsilya'ya geri döner. Mary, Provence bölgesinde bir mağarada yalnız başına 30 yıl geçirir (Head, 2001:659). Ömrünün son gününde Maximin ona efkaristiya (şarap ve ekmek) getirir. Cenazesi Vezelay'a taşınır. Keşiş ve tarihçi Domenico Cavalca'ya (1270-1342), Aziz Jerome'ye (347-419) atfen, Mary Magdalena'nın havari John'un (John Evangelist) nişanlısı hatta eşi olduğunu iddia etti (Jansen, 2001:151). Altın Efsane'de De Vrogaine, nişanlı olan John ve Mary'nin konuşmalarına yer vermez, John gelini kilise mihrabını bırakıp İsa'yı takip etmiştir ama burada bir anlam bulunamaz. 13. Yüzyılda Sistersiyan mezhebinin keşişi olan kronikçi Vaux de Cernay rahibi, Katharist düşüncesinin bir parçası olarak Mary Magdalena'nın İsa'nın cariyesi olduğunu söyledi (Sibly & Sibly, 1998:201-203). Katharlar onu İsa'nın karısı olarak da görüyorlardı. Mary, zina yapan bir kadındı ve İsa, yeniden dirilince ilk ona görünmüştü (Wakefield & Evans, 1991:234). 14. Yüzyılın ortasında Dominikli bir keşiş, yazdığı Mary Magdela'nın biyografisinde onun fahişeliği bıraktıktan sonra kendine zarar verdiğini ifade eder; bacaklarını kanayana kadar tırmalamış, saçlarını örterek ağlamış, yüzüne yumruk atmış ve göğüslerini taşla dövmüştür (King, 1998:188). 1517'de Protestan Reformu başlarken Luka İncilindeki üç Mary üzerine tartışmalar yaşanır. Martin Luther, bileşik Magdalena'yı savunur (Henderson, 2012:8). Luther, cinsiyet konularında daha liberaldir çünkü İsa da en az üç kez zina yapmıştır; biri Mary Magdalena ile diğeri bir kuyuda Samiriyeli bir kadınla ve bir kez çok kolay bıraktığı başka bir kadınla (Roper, 2016:295). Zina, Katolikliğin asla onaylamayacağı bir şeydi ama azizlerin bağışlanması diye bir konseptleri vardı. John Calvin (1509-1564) sadece Magdalena'nın bağışlanmasını reddetmedi, Katoliklerin zina yapmasına ses çıkarmamasını da eleştirdi (Haskins, 2005). Roma Katoliklerinin cevabı ise onun pişman olmuş bir günahkâr olmasıydı. Bundan sonra artık Mary Magdalena, daha çok çıplaklık ve erotik güzelliği ile tasvir edilecektir.

Resim 10: Mary Magdelana (Reformasyon Dönemi)

Açıklama: Barok Çağ resimlerinde Mary Magdalena hem dini hem de erotik çizgileri ile tasvir edilir. "Christ and the Penitent Sinners", (1617), Peter Paul Rubens.

Mary Magdalena'nın fahişe olduğu ile ilgili efsaneler 18. Yüzyılda inatçı kadını dizginlemek için ahlak reformcularını harekete geçirdi.

Kadınların fahişeliği bırakması için hayatlarını İsa'ya adamaları istenecekti (Brighenti & Trigillio, 2010:53; a.y.:532). 1969 yılında Genel Roma Takvimi'nde yapılan revizyonlar Temmuz 22'si, sadece Mary Magdalena'nın anılmasına ayrıldı çünkü İsa dirilince sadece ona görünmüştü (Calendarium Romanum, 1969:131). Diğerleri (Bethanyli Mary, erkek kardeşi Lazarus ve kızkardeşleri

Marta) 29 Temmuz'da anılacaktı (Ehrman, 2006:179-180). Bu değişiklikler Vatikan'ın artık Mary Magdalena'yı pişman olmuş bir fahişe olarak görmediği anlamına geliyordu. Bu tasvir popüler kültüre bırakılmıştı (Lang, 2003:33-34). Bundan sonra Mary Magdalena, pek çok roman ve filmin konusu olarak farklı şekillerde tasvir edildi; kiminde reformcu bir fahişe oldu kiminde zeki ve dinamik bir kadın.

Resim 11: Mary Magdalena (Modern Dönem)

Kaynak: "Penitent Magdalene" (1893), Adolfo Tommasi.

Dan Brown'ın 2003 yılında yayınlanan çok okunan romanı "The Da Vinci Code" içinde Meczeleli Meryem ile ilgili pek çok hatalı düşünce ortaya konur (Ehrman, 2006:12-15); onun Benjamin kabilesi üyesi olduğu, İsa'nın karısı olduğu, İsa çarmıha gerildiğinde hamile olduğu ve İsa'dan sonra çocuğunun kan bağının devam ettiği vb.

İsa'nın Annesi Meryem ve Maria Magdalena

Meryem, 1. Yüzyılda Nasıra'da yaşayan bir Yahudi kadın, Yusuf'un eşi ve İsa'nın annesidir. Resmi Hıristiyanlık söylemine göre (Kutsal Kitap, 2018);

"Meryem'in hikâyesi gençken başlıyor. Meryem Yusuf adlı bir adamla nişanlıydı. Bir gün Melek Cebrail, Meryem'in yanına geldi. Melek şöyle dedi;

-Bak, gebe kalıp bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, kendisine "Yüceler Yücesi'nin Oğlu" denecek. Rab Tanrı O'na, atası Davut'un tahtını verecek. O da sonsuza dek Yakup'un soyu üzerinde egemenlik sürecek, egemenliğinin sonu gelmeyecektir.'

Meryem meleğe,

- 'Bu nasıl olur? Ben erkeğe varmadım ki' dedi.

Melek ona şöyle yanıt verdi.

-'Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesi'nin gücü sana gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı Oğlu denecek'" (Luka 1:31-35).

Özetle, iddiaya göre; Meryem, Kutsal Ruh'la, Tanrı'nın gücüyle hamile kaldı. Sonra Yusuf'la Meryem Beytlehem'e gitti ve ilk oğlunu doğurdu. (Luka 2:4-7.) Ona İsa adını verdiler (Matta 1:25.).

Resim 12: Bakire Meryem

Açıklama: Cebrail, Meryem'e İsa'nın hamileliğini bildiriyor. "Annunciation" Eustache Le Sueur, (17th Century).

Meryem, (M.Ö. 18 - M.S. 30-33), İsa'ya hamile iken Yusuf ile evlendi. İsa, mensubu olduğu Yahudi toplumunda "Yusuf'un oğlu İsa" olarak anılırdı (Luka 4:22; Yuhanna1:45; Yuhanna, 6:43). Meryem'in, çocuk yapmış olmasına rağmen ebedi bakireliği gibi inanılan birçok sıfatının Artemis veya İsis gibi evlenip çocuk yapan ama bekâretini kaybetmeyen mitolojik tanrıça modellerinden Hıristiyanlığa aktarıldığı pek çok kez yazıldı (Pevehouse & Truths, 2010:110). Hiçbir erkekle ilişkisi olmayan "kutsal bir bakire"nin doğum yapması figürü Budizm, Zerdüştlük ve Katolik Hıristiyanlığın ortak figürlerindedir. Özetle, Tanrının ölümcül kadınla ilişkisine dair (iffetli gebe kalış) bir inanç Doğu ve Antik tapınçlarda mevcuttu. Yahudilikte bulunmayan ve ancak 4. Yüzyılda ortaya çıkan bakire Meryem hikâyesi bir kadın ilah arayışının sonucu Mısırlı İsiada'dan transfer edilmiştir.

Bazı yazarlara göre Meryem diğer bazı dini kişilikler gibi kurgusal bir kişiliktir. Buna göre, İmparator Konstantin tarafından toplanan Birinci İznik Konsili'nde tanrıça İsis'in metamorfozu (yeni yorumlarla yeniden yaratılması) ile Meryem yaratılmıştır (Ball, 2003:515).

Hıristiyanlar tarafından Meryem "Kutsal Anne" olarak görülür (Goucher, 2007:102). Ancak, Hıristiyan dünyasında Meryem'in kilise hayatındaki konumu mezhepsel olarak bazı bölünmelere yol açmıştır. Katolik Kilisesi, Meryem'in bekâretinin ölene kadar muhafaza edildiğine ve öldüğünde bedeniyle beraber cennete çekildiğine inanmaktadır. Protestanlar ise "*Günahsız Doğum*"a inanmakla beraber, Meryem'in ebedi bekâretini ve göğe çıkışını İncil'de bir dayanağı bulunmadığı gerekçesi ile reddederler (Hanks, Hardcastle & Hodges, 2006).

Yeni Ahit, Meryem'in ailesi ve erken dönem hayatı için çok az şey söyler. Meryem annesi tarafından daha doğmadan erkek olacağı varsayımı ile Süleyman Mabedi'ne adanmıştı. Bazı Hıristiyanların inancına göre Meryem'in son yıllarını geçirdiği yerlerden olan Efes ve Meryem Ana Evi, günümüzde Selçuk ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

Yeni Ahit'in muhtelif bölümlerinde İsa'nın 4 adet erkek kardeşinin isimlerinden açıkça bahsedilmesine karşın bu ayetlerde geçen kardeş sözcüğünün bugünkü anlamda kardeş olarak değil, o zamanlardaki kuzen sözcüğünün eksikliğinden dolayı, kuzen gibi yakın akrabaları tanımladığı yorumları yapılmaktadır (Jestice, 2004:12).

SONUÇ

Mary Magdelana tarih boyunca pek çok şekilde temsil edildi, özellikle Barok ve Rönesans dönemlerinde bu çeşitlilik dikkat çeker. Hıristiyanlar için çelişki şuydu; bir yanda İsa'nın Kutsal Bakire (Madonna) annesi, diğer yandan fahişe Magdalena; ikisi de kutsal ve dua edilecek kişiler. Bu sorunu Magdalena'nın pişmanlığı, geçmişteki gibi kalmaması (bağışlama konsepti) ile aştılar. Bu mutasyonun oluşması 600 yıl sürdü. Ancak, pişman olmuş fahişe olarak Maria Magdalena, hala seks objesi olmaya devam ediyor. Roma'daki Katolik Kilisesi ancak, 1969 yılında onun adını temize çıkarmak için bir formül buldu; günahkâr ama pişman bir kadının affedilmesi.

Bu makalede, Reforme olmuş, Modernizm ve Hümanizme yani "akıl"a yenilmiş Hıristiyanlığın bugünkü hoş görü ortamı içinde yorumlarımızı yazdık. Bu makalenin vardığı sonuç; geçmişi nasıl hatırladığımız, cinsel arzuları nasıl medenileştirdiğimiz, erkekler ve kadınların farklı arzularını nasıl konuştuğu, gücü nasıl kutsallaştırdığımız, geleneklerin nasıl toplum baskısı olduğu, devrimlere nasıl uyum sağladığımız, yanlışlarımızı nasıl giderdiğimiz, kendini sevgiliye adamanın nasıl şiddet içeren bir hükmetmeye dönüştüğü gibi pek çok kültürel soru ile yaşıyoruz. Bizim olduğu gibi İsa'nın arkadaşı Maria Magdalena'nın hayatını ve binlerce yıldır imajını bu olgular değiştirdi ve değiştirmeye devam ediyor.

KAYNAKÇA

- Atchley, E.G.C.F. (1909). *A history of the use of incense in divine worship*. Longmans.
- Ball, A. (2003). *Encyclopedia of catholic devotions and practices*.
- Bart, D. (2014). *How Jesus became god: the exaltation of a jewish preacher from Galilee*. HarperOne.
- Ben-Yehoshua, S. vd. (2012). *Frankincense, myrrh, and balm of gilead: Ancient spices of southern arabia and judea*. Horticultural Reviews.
- Caseau, B. (2007). *Incense and fragrances: from house to church. a study of the introduction of incense in the early byzantine christian churches*. Kislinger.
- Casey, M. (2010). *Jesus of Nazareth: An independent historian's account of his life and teaching*. T&T Clark.
- Chilton, B. (2005). *Mary Magdalene: A biography*. Doubleday.
- Davidson, L.K. ve Gitlitz, D.M. (2002). *Pilgrimage: From the ganges to graceland: an encyclopedia*. ABC-CLIO.
- Demir, H. (2021). Kitab-ı Mukaddes'te ve Liturjide Mür ve Bizans Tasvir Sanatında Myrophoroi/Mür Taşıyan Kadınlar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52).
- Ehrman, B. D. (2006). *Peter, Paul, and Mary Magdalena: The followers of Jesus in history and legend*. Oxford University Press.
- Emmel, S. (2020). *The dialogue of the savior*. The Nag Hammadi Library.
- Erhardt, M., & Morris, A. (2012). Mary Magdalene, Iconographic studies from the Middle Ages to the Baroque. <https://doi.org/10.1163/9789004232242>
- Foss, C. (1979). *Ephesus after antiquity: A late antique byzantine and turkish city*. Cambridge University Press.
- "Greek Lexicon Entry for Koinonos"., E. (2003). *Encyclopedia of Christianity: J-O*. William B. Eerdmans Publishing Company.
- Gregory, P. (2006) I (homily XXXIII), in James Carroll, "Who Was Mary Magdealene?", Smithsonian Magazine.
- Goucher, C.L. (2007). *World History: Journeys from Past to Present*. Routledge.
- Haag, M. (2016). *The quest for Mary Magdalene: History & legend*. Profile Books.
- Hanks, P., Hardcastle, K. ve Hodges, F. (2006). "Mary", *A dictionary of first names*. Oxford University Press.
- Haskins, S. (2005). *Mary Magdalene: Myth and metaphor*. Pimlico.
- Head, T.F. (2001). *Medieval hagiography: An anthology*. Psychology Press.
- Henderson, J. (2012). *Abuse: Finding hope in christ (Gospel for real life)*. P&R Publishing.
- Hinkle, M. (2003). *Mary magdalene*. Fahlbusch, E. vd. (Eds.), *The encyclopedia of christianity, J-O, Vol. 3, Grand Rapids*. William B. Eerdmans Publishing Company and Brill.
- Hooper, R.J. (2005). *The crucifixion of mary magdalene: The historical tradition of the fisrt apostle and the ancient church's campaign to supress it*. UNKNO.
- Hurtado, L.W. (2005). *Lord Jesus Christ: Devotion to Jesus in earliest christianity*. Wm. B. Eerdmans.
- Jansen, K.L. (2001). *The making of the magdalen: Preaching and poopular devotion in the later middle*

ages. Princeton University Press.

Jestice, P.G. (2004). *Holy people of the world: A cross-cultural encyclopedia*. ABC-CLIO.

Kim, Y.R. (2015). *Epiphanius of cyprus: Imagining an orthodox world*. University of Michigan Press.

King, K.L. (1998). *Women in ancient christianity: The new discoveries*. Frontline.

Kirby, P. (2021). *Gospel of Philip*. Early Christian Writings.

Lang, J.S. (2003). *What the good book didn't say: Popular myths and misconceptions about the bible*. Citadel Press.

Luguern, B. (n.d.). *The gospel of Thomas in plain English*. Bernard Luguern.

Maisch, I. (1998). *Mary Magdalene: The image of a woman through the centuries*. Liturgical Press.

Marianen, A.S. (1996). *The woman Jesus loved: Mary Magdalena in the nag hammadi library and related documents*. Brill.

Mary magdalene fahlbusch, E. (2003). *Encyclopedia of Christianity: J-O*. William B. Eerdmans Publishing Company.

May, H.G. ve Metzger, B. M. (1977). *Jesus of Nazareth: an independent historian's account of his life and teaching*. Oxford Press.

Meyers, C.L. (2000). *Woman in scripture: A dictionary of named and unnamed women in the hebrew bible*. Houghton Mifflin.

Morrow, Carol Ann St. (1999) Mary Magdalene: Redeeming Her Gospel Reputation, Catholic Update Newsletter, (November 30).

Pevehouse, J. (2010). *Spiritual truths*. Dorrance Publishings.

Pringle, D. (1998). *Magdala, the churches of the crusader kingdom of jerusalem: a corpus*. Cambridge University Press.

Roper, L. (2016). *Martin Luther: Renegade and prophet..* Random House.

Ricci, C. (1994). *Mary Magdalene and many others: Women who followed Jesus*. Fortress Press.

Sanders, E. P. (1993). *The historical figure of Jesus*. Penguin Books.

Schaberg, J. (2004). *The Resurrection of Mary Magdalene: Legends, apocrypha, and the christian testament, continuum*.

Sibly, W.A. ve Sibly, M.D. (1998). *The history of the albigensian crusade: peter of les vaux-de-cernay's "historia albigensis"* BOYE6.

Trigilio, J. Ve Brighenti, K. (2010). *Saints for dummies*. Wiley Publishing Inc.

Wakafeld, W.L. ve Evans, A.P. (1991). *Heresies of the High Middle Ages: Translated with Notes*. Columbia University Press.

Witcombe, C. L. (2002). The chapel of the courtesan and the quarrel of the magdalens. *The Art Bulletin*, 84(2), 273. <https://doi.org/10.2307/3177269>

Wright, N.T. (2003). *The resurrection of the son of god, christian origins and the question of god*. Fortress Press.

Yılmaz, S., (2023). Maria Magdalena, https://abcgazetesi.com/yazarlar/prof-dr-sait-yilmaz/maria-magdalena-323373?_unique_id=642983261aaf2, Erişim Tarihi: 30.05.2024

İKİNCİL TRAVMATİK STRES VE DOLAYLI TRAVMATİZASYON

Dr. Öğr. Üyesi Şule AYDIN YERAL *

ÖZET

Travmatik bir olayı doğrudan deneyimlemeyen ancak travmatik olayın sonuçlarına tanık olan ya da travmatik olaylara maruz kalan kişilerle doğrudan çalışarak onların deneyimlerini birinci ağızdan dinleyen kişiler de dolaylı olarak etkilenmektedir. Bu kişiler dolaylı şekilde maruz kaldıkları travmaya çeşitli psikolojik tepkiler göstermektedir. Verdikleri tepkiler ikincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon belirtileri şeklinde kendini gösterebilir. İkincil travmatik stres, dolaylı bir biçimde travmatik olaya maruz kalma sonucu oluşan sıkıntı ve stres tepkileridir. Doğrudan travma deneyimleyen kişilerinkine benzeyen tepkiler ortaya çıkabilir. Dolaylı travmatizasyon ise düzenli olarak travma deneyimi olan kişiler ile çalışan kişilerin kendisi, diğer insanlar ve dünya ile ilgili bilişsel şemalarında oluşan değişikliktir. Bu çalışmada ikincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon kavramları açıklanmış, bu stres tepkileri için risk oluşturan ve koruyucu olabilecek faktörler ele alınmıştır. Bu sebeple nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi kullanılarak 8 araştırmanın bulgusu incelenmiş ve ilgili araştırmalarda alınan risk faktörleri ile koruyucu faktörler tespit edilmiştir. Son olarak bulgular ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkincil Travmatik Stres, Dolaylı Travmatizasyon, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Risk Faktörleri, Koruyucu Faktörler.

* Dr. Öğr. Üyesi Şule AYDIN YERAL, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi Psikoloji Bölümü, uzmpskuleaydin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2299-634X>

SECONDARY TRAUMATIC STRESS AND VICARIOUS TRAUMATIZATION

ABSTRACT

People who do not directly experience a traumatic event but witness the consequences of the traumatic event or work directly with people who have been exposed to traumatic events and listen to their experiences first-hand are also indirectly affected. These people show various psychological reactions to the trauma they are indirectly exposed to. These reactions may manifest themselves as secondary traumatic stress and symptoms of vicarious traumatization. Secondary traumatic stress is the distress and stress reactions resulting from indirect exposure to the traumatic event. Reactions can be similar to those of people who have experienced direct trauma. Indirect traumatization is the change in cognitive schemas about oneself, other people, and the world in people who regularly work with people who have experienced trauma. In this study, the concepts of secondary traumatic stress and vicarious traumatization were explained, and the factors that pose a risk for these stress reactions and that may be protective were discussed. For this reason, the findings of 8 studies were examined using document analysis, which is a qualitative research method, and the risk factors and protective factors identified in the relevant studies were identified. Finally, the findings are discussed in light of the relevant literature.

Keywords: *Secondary Traumatic Stress, Vicarious Traumatization, Post Traumatic Stress Disorder, Risk Factors, Protective Factors.*

GİRİŞ

Günümüzde travmatik olaylar ve bunların psikolojik etkileri psikoloji ve psikiyatri alanında araştırılan önemli konulardan biri haline gelmiştir. Psikiyatrik tanıların sınıflandırma sistemi DSM-IV travma deneyimini, “kişi gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma ya da kendisinin ya da başkalarının fizik bütünlüğüne bir tehdit olayını yaşamış, böyle bir olaya tanık olmuş ya da böyle bir olayla karşı karşıya gelmiştir; kişinin olaya tepkisi aşırı korku, çaresizlik ve dehşete düşme biçiminde olmuştur” şeklinde tanımlamaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 1994). Ancak travmatik olaylardan etkilenenlerin sadece bunları doğrudan yaşayan kişiler olmadığı zaman içinde anlaşılmıştır. Travmatik bir olayı doğrudan deneyimlemeyen, bu olayın sonuçlarına tanık olan (örn. trafik kazası sonrası olay yerine giden ambulans şoförleri, bombalama sonrası etkilenen alanda çalışan polis ve adli tıp kurumu çalışanları) ya da travmatik olaylara maruz kalan kişilerle doğrudan çalışarak onların deneyimlerini birinci ağızdan dinleyen (örn. travma mağdurlarıyla çalışan terapistler, avukatlar vb.) kişiler de travmatik olaylardan dolaylı olarak etkilenmektedir. Bu kişilerin gösterdikleri psikolojik tepkiler ikincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon belirtileri şeklinde kendini gösterebilir (Figley, 1995). Literatürde kimi yerlerde ikincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon kavramları birbirlerinin yerine kullanılsa da aslında bunlar farklı tepkileri, belirtileri barındırmaktadır.

DSM-5 ile birlikte travma tanımı genişletilmiştir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Bu yeni tanım, travmatik olayı doğrudan deneyimlemek kadar bir travmatik olaya tanıklık etmeyi, bir yakınının başına geldiğini öğrenmeyi ve travmatik olayın ayrıntılarıyla tekrarlayıcı bir biçimde karşı karşıya kalmayı da içermektedir. Dolayısıyla ikincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılan tepkiler, DSM-5 ile birlikte Travma Sonrası Stres Bozukluğu kapsamında ele alınabilmektedir.

İKİNCİL TRAVMATİK STRES VE DOLAYLI TRAVMATİZASYON

Charles Figley (1999) başkalarının acılarına tanık olmanın ve onlara empati ve merhamet göstermenin uzun vadede duygusal bir bedeli olduğunu savunarak, empati ve merhamet gerektiren işlerde çalışmanın “merhamet yorgunluğu” sorununa yol açtığını ifade etmiştir. Steed ve Downing (1998) terapistin, travmatik olaya maruz kalan kişiyi empati ile dinlemesi sonucu bu kişiyle aynı duyguları yaşamasının muhtemel olduğunu ifade etmişlerdir. Merhamet yorgunluğu kavramını açıklayan Figley, ikincil travmatik stres kavramını tanımlayarak travma mağdurları yakınlarının ya da onlara yardım etmeye çalışan kişilerin travma sonrası stres bozukluğuna benzer belirtileri geliştirdiğini söylemiştir (Figley, 1995). İkincil travmatik stres kavramı, bireylerin dolaylı bir biçimde travmatik olaya maruz kalmaları ile veya başkalarının travmatik deneyimlerini öğrenmeleri oluşabilecek sıkıntı ve stres tepkisini anlatmaktadır (Kahil & Palabıyıköğlü, 2018). Birtakım zorlayıcı düşünceler, öfke ve sinirlilik ile kendini gösterebilmektedir (Var & Büyükbodur, 2017). Ayrıca, ikincil travmatik streste doğrudan travma deneyimlendiğindeki tepkiler ile benzer tepkilerin ortaya çıkabileceği belirtilmektedir (Kahil & Palabıyıköğlü, 2018). Nitekim travma mağduru danışanlarla ilgili bir endişe, kaygı ve gerginlik yaşayan terapistler onların deneyimini yeniden yaşantılama, olayları hatırlatan durumlarda kaçınma, duygusal küntlük ve sürekli artmış uyarılmışlık belirtileri yaşamaktadır (Figley, 1999).

Janoff-Bulman'ın (1989) teorisi, travma deneyimi yaşayanların olumsuz bilişsel şemalara geçiş yaptıklarını ifade etmektedir. Bu teoride travmatik deneyimlerin, kişilerin dünya hakkındaki varsayımlarını sarstığı ve onları savunmasız bıraktığı ileri sürülmektedir. Travmatik olaylar, olayı deneyimleyen kişileri temelden değiştirdikleri gibi bu kişilerle çalışanlar da deneyimleri sonucu temelden değişebilmektedirler (McCann & Pearlman, 1990). Travma deneyimi olanlarla çalışan kişilerin, inançları ve duyguları ile ilgili olumsuz etkiler yaşadıkları belirtilmektedir (Kahil & Palabıyıköğlü, 2018). Süreğen şekilde travma deneyimi olan kişiler ile çalışmak terapisti derinden etkileyerek onun kendisi, diğer insanlar ve dünya ile ilgili bilişsel şemalarında değişikliğe yol açmaktadır. Bu süreç dolaylı travmatizasyon olarak tanımlanmıştır (McCann & Pearlman, 1990).

Dolaylı travmatizasyon, travma deneyimi olan kişilerle çalışmanın zihinsel, davranışsal ve duygusal bakımından olumsuz etkilerine odaklanmaktadır (Pehlivan & Güner, 2017). Dolaylı travmatizasyon yaşayan terapistlerin güven, güvenlik, güç, bağımsızlık ve öz-saygı ile ilgili bilişsel şemalarındaki temel varsayımlarında değişim olduğu belirtilmektedir (McCann & Pearlman, 1990).

Güven: Güven dünyanın anlamlı, yardımsever olması ve benliğin değerli olması ile ilişkili bir inançtır (Wallis, 2002). Travma deneyimi olanlar ile çalışanlar diğer insanların ihanet, aldatma ve güven ihlali oluşturacak hikayelere maruz kalırlar. Bu da travma ile çalışanların güven şemalarında bozulmaya yol açabilir. Bu bozulma kişilerin diğer insanlara daha şüpheli ve güvensiz yaklaşımlarına neden olabilir (McCann & Pearlman, 1990).

Güvenlik: Güvenlik duygusu, dünyanın adalet ilkelerine göre işlediği inancı ile ilişkilidir (Pietraszkiewicz, 2013). Masum insanların zarar gördüğü ve tehdit altında olduğu hikayeler ile karşılaşan kişilerin, güvenlik şemalarında bozulmalar olabilir. Önlem alınamayacak şekilde gelişen olaylar bu kişilerde daha çok hassasiyet yaratır (McCann & Pearlman, 1990).

Güç: Travmatik deneyimlere maruz kalmak, kişinin gelecekteki olayları kontrol etme gücünün olduğuna dair varsayımını da sarsabilir (Hogh & Mikkelsen, 2005). Travma deneyimi olan kişiler genellikle aşırı çaresizlik, hassasiyet durumlarında bulunurlar. Çalışanlar, travma deneyimi olan bu kişilerin anlamlarını dinledikçe, kendilerinin dünyadaki güçleri ve etkileri hakkında endişe duyabilirler (McCann & Pearlman, 1990).

Bağımsızlık: Bu inanç, olumsuzluklar karşısında bağımsızlık ve eylemlilik duygularını koruma ile ilgilidir (Dalbert ve Filke, 2007). Suça maruz kalmış kişiler genellikle kendi bağımsızlıkları ve kişisel özgürlüklerinde bir kısıtlama hissederler. Eğer bir kişi için bağımsızlık, kişisel kontrol ve özgürlük kavramları güçlü bir ihtiyaçsa böylesi travma deneyimi olanlar ile çalışmak daha sıkıntılı olabilir. Bu durumda kontrollerini yitirdikleri duygusunu yaşayabilirler (McCann & Pearlman, 1990).

Saygı: Travma deneyimi olan kişilerle çalışanların saygı varsayımında da sarsılmalar olabilir (Robinson-Keilig, 2013). Kişiler diğer insanların kötü niyetli ve umursamaz davranışları yüzünden zarar gören insanların travmatik hikayelerini dinlediklerinde insanlara ve insan ırkına karşı bir saygısızlıkla karşılaşır. İnsanlara yapılanlar ile kendi şemaları çelişir. Bunun sonucu kendilerini daha kötümser bir şekilde bulabilirler ya da diğer insanlara ve dünyaya karşı öfke hissedebilirler (McCann & Pearlman, 1990).

Görüldüğü üzere dolaylı travmatizasyon, inanç sistemleriyle ilgili birçok bilişsel şemada değişikliğe neden olabilmektedir (Merwe & Hunt, 2019). Bilişsel şemalarındaki bu değişikliklerden dolayı dolaylı travmatizasyon yaşayan kişiler kendilerini diğer insanlara karşı yakın hissetmeyebilirler, gelecekle ilgili umutsuzluk yaşayabilirler, üzüntü ve çaresizlik hissedebilirler, çeşitli aktivitelere karşı ilgi kaybı yaşayabilirler, insanlardan uzaklaşma ve yabancılaşma duygularından dolayı sosyal ilişkilerinde bozulmalar olabilir (McCann & Pearlman, 1990).

İkincil Travmatik Stres ve Dolaylı Travmatizasyon ile İlgili Araştırmalar

Çok sayıda meslek grubu travmanın etkilerine ikincil olarak maruz kalmaktadır. Afet ve travma çalışanları sıklıkla travmaya maruz kalan kişiler için bakım sağladığından dolayı, ikincil travmatik stres tepkisi gösterme olasılıkları yüksektir. Ruh sağlığı uzmanları, sosyal hizmet uzmanları, acil servis çalışanları, sağlık personelleri, polisler, kanun uygulayıcıları, hukukçular, gazeteciler ya da diğer medya uzmanları etkilenen bazı meslek gruplarından (Palm vd., 2004; Var & Büyükbodur, 2017).

Pearlman ve Mac Ian (1995) travma deneyimi olan danışanlarla çalışan 188 terapistin kendini değerlendirdiği bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Katılımcıların, danışanların getirdiği travmatik materyale maruz kalmanın kendi psikolojik iyilik hallerine etkisi ile ilgili soruları cevaplandırdıkları araştırmada mesleğe yeni başlayan terapistlerin daha fazla psikolojik sıkıntı yaşadıkları ölçülmüştür. Terapistin travma geçmişinin bulunmasının negatif etkisi olduğu görülmüştür. Bu çalışma travma tedavisinde daha fazla eğitim ve süpervizyon ihtiyacı, mesleğe yeni başlamış ve travma geçmişi

bulunan terapistler için daha fazla duygusal destek ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Bir başka çalışma da tecrübeli terapistlerle uygulanmıştır. Sorular kişisel ve profesyonel geçmişi, psikolojik belirtileri, bilişsel şemaları, baş etme davranışlarını ve davranış değişikliklerini değerlendirmek için seçilmiş ya da tasarlanmıştır. Travmaya ikincil olarak maruz kalmanın artan yeniden yaşantılaşma, kaçınma, disosiyasyon ve uyku bozuklukları ile ilişkili olduğu bulunsa da belirtiler klinik aralıktaki puanlara yansımamıştır. Bilişsel şemalarda önemli bir farklılık bulunmamıştır. Terapistin deneyiminin artması, kazancının artması, ek eğitimlerden yararlanması, travma vaka yükünün azalması, travma ile ilişkili olmayan aktivitelere harcanan zamanın artması ile travma belirtilerini azalttığı sonucuna varılmıştır (Chrestman, 1999).

Cinsel istismar deneyimi olan danışanlarla çalışan yüksek lisans öğrencilerinin ikincil travmatik stres belirtilerini ölçen bir araştırmada, genel mesleki stresten farklı olarak ikincil travmatik stres tepkileri bulunmuştur. Terapistin cinsiyetinin, cinsel travma mağdurlarının hikayelerine maruz kalmasının ve terapistin travma öyküsünün intrüzyon ve kaçınma belirtilerini öngörmede önemli bir katkısı olduğu görülmüştür (Kassam-Adams, 1999).

Cinsel istismar ve kanser ile çalışan klinisyenlerde oluşan olumsuz etkilerin farklarını araştıran bir çalışmada bilişsel şemalar ve yeniden yaşantılaşma, kaçınma belirtileri değerlendirilmiştir. İki grup klinisyen rastgele yöntemle seçilmiştir. Örneklem 182 katılımcıdan oluşmuştur. Cinsel istismar ile çalışan klinisyenlerin kognitif şemalarında kanser ile çalışan klinisyenlere göre daha fazla bozulma görülmüştür. Kanserli bireylerle çalışan klinisyenler güvenlik şemaları ile ilgili önemli ölçüde daha az bozulma bildirmişlerdir (Cunningham, 1999).

Cinsel şiddet, genel uygulama ve kanser çalışma alanlarındaki hasta popülasyonu ile çalışan ruh sağlığı uzmanlarından üç ayrı grubun oluşturulduğu bir çalışmada, dolaylı travmatizasyon, ikincil travmatik stres ve tükenmişlik belirtileri araştırılmıştır. Bu çalışmada, travma mağdurlarıyla çalışan terapistlerin, dolaylı travmatizasyon için risk altında oldukları görüşünü destekleyecek sınırlı bir kanıt elde edilmiştir (Kadambi & Truscott, 2004).

Cinsel saldırı ve aile içi şiddet ile çalışan 99 danışmanın örnekleme oluşturduğu bir araştırmada, travma hikayesi olan danışmanların ikincil travmatik stres puanları daha yüksek çıkmıştır. Ancak bu danışmanların dolaylı travmatizasyon puanları, ikincil travmatik stres puanları gibi yüksek çıkmamıştır (Jenkins & Baird, 2002).

Çok sayıda aile içi şiddet vakasının tedavisinde çalışmanın etkisini araştıran bir araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme modeli kullanılmıştır. Örneklem 18 danışmandan oluşmuştur (13 kadın ve 5 erkek). Katılımcıların yaş ortalamaları 45.8'dir. Katılımcıların danışmanlık yaptıkları sürenin ortalaması 9.9 yıldır, aile içi şiddet vakalarıyla çalışma sürelerinin ortalaması ise 5.5 yıldır. Çoğu aile içi şiddetle ilgili kısa bir eğitim almıştır, aldıkları eğitimin ortalaması 3.5 gündür. Yarı yapılandırılmış görüşme; açık ve zengin bir diyalog için form ve travma danışmanlarının yaşadıkları deneyimler için betimleyici veri sunmaktadır. Araştırma, sağlık uzmanlarının travma danışmanlığı için nitelik ve eğitimi olmasına rağmen insanların travmatik deneyimlerini duymaya başışıklıkları olmadığını göstermiştir. Hemen hemen tüm katılımcılar aile içi şiddet konularıyla ilk karşılaştıkları zaman güven kaybı hissettiklerini ve danışmanlık becerileri yeni gelişirken kendilerinin etkisiz, yetersiz, güçsüz, sıkıntılı ve kaygılı hissettiklerini bildirmişlerdir. Katılımcılar duyduklarını görsel imgeler olarak deneyimlemişlerdir. Bazıları bu görüntülerin onların hastalarına yardımcı olmalarına katkıda bulunduğunu bildirirken, bazıları, görsel imgeler olmasaydı duydukları travmatik olayların onlar için daha az üzücü olacağını bildirmişlerdir. Neredeyse tüm katılımcılar duydukları ağır şiddet olaylarını içeren görüntülerin sonsuza dek onlarla kalacağını belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğu; genel bir ağırlık hissi, mide bulantısı gibi fiziksel tepkiler yaşadıklarını ve üzüntü, öfke hissettiklerini söylemişlerdir. Katılımcılar şiddete çocukların da dahil edildiklerini duymanın özellikle zor olduğunu bildirmişlerdir (Iliffe & Steed, 2000).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ikincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon kavramlarını incelemek ve bu kavramlar için söz konusu olan risk ve koruyucu faktörleri anlamaktır. Bu bağlamda çalışmada şu araştırma soruları ele alınmıştır:

- 1) İkincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyonun risk faktörleri nelerdir?
- 2) İkincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyona yönelik koruyucu faktörler nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı içeriğin sistemli ve titiz bir şekilde analiz edilmesine yarayan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013).

Bu araştırmanın örneklemini PubMed ve Google Scholar aracılığıyla yapılan "secondary traumatic stress" AND (predictive factors OR preventive factors OR protective factors OR risk factors) ve "secondary traumatic stress" OR "vicarious traumatization" AND "meta-analysis" aramaları sonucu ulaşılan ikincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyonun risk ve koruyucu faktörlerini ele alan derleme çalışmaları oluşturmaktadır. Bu bağlamda sadece meta-analiz ve sistematik gözden geçirme çalışmaları araştırmaya dahil edilmiştir. Travma sonrası büyüme, müdahalelerin etkisi, farklı değişkenlerle ilişkiler vb. gibi farklı konuları ele alan ve risk ve koruyucu faktörden bahsetmeyenler araştırmadan dışlanmıştır. Toplamda 8 çalışma bu çalışmada incelenmiştir.

İncelenen çalışmaların içeriğinin analiz edilmesi amacıyla bir değerlendirme formu hazırlanmıştır. Bu form ile elde edilen bilgiler "Bulgular" başlığında tablolaştırılmıştır. Form şu kısımlardan oluşmaktadır:

- a) İçerdiği makale sayısı: Derlemelerin ele aldığı çalışma sayısı tespit edilmiştir.
- b) Risk faktörü: İkincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon için belirtilen risk faktörleri analiz edilmiştir.
- c) Koruyucu faktör: İkincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon için belirtilen koruyucu faktörler analiz edilmiştir.
- d) Grup: İlgili makalenin hangi örneklem grubunu incelediği sınıflandırılmıştır.

BULGULAR

İncelenen çalışmaların içeriği bir değerlendirme formu ile analiz edilmiştir. Bu form ile ulaşılan bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Değerlendirme Formu Bulguları

Çalışma	İçerdiği makale sayısı	Risk faktörü	Koruyucu faktör	Grup
Baird ve Kracen (2006)	16	Kişisel travma geçmişi, Travma deneyimine maruz kalma sıklığı	Algılanan başa çıkma yeteneği, Süpervizyon	Ruh sağlığı çalışanları, Sosyal hizmet uzmanları, Kolluk kuvvetleri uzmanları, Çocuk refahı çalışanları,
Barleycorn vd. (2019)	12	Travma deneyimine maruz kalma sıklığı, Empati kurmak, Kişilik özellikleri, Kişisel travma geçmişi, Çalışma koşullarının zorluğu, Duygusal destek eksikliği	Eğitim, Farkındalık	Hemşireler
Baum vd. (2014)	12	Kadın cinsiyet		Aile, Bakıcı, Terapist
Greinacher vd. (2019)	31	Yüksek yaş, Kadın cinsiyet, İş kıdemi, Etnik köken, Medeni durum, Kişilik özellikleri, Tükenmişlik, Hayatta kalanın tepkisi karşısında yaşanan sıkıntı, Travma deneyimine maruz kalma sıklığı, Alkol ve tütün kullanımı, İnkâr yoluyla başa çıkma	Sosyal destek, Duygusal bağlılık, Meslektaş desteği, İş rolü netliği, Farkındalık	Polis memurları, İtfaiyeciler, Arama ve kurtarma personeli, Acil durum sağlık görevlileri
Iversen ve Robertson (2021)	10	Kadın cinsiyeti, İş deneyimi, Uzun çalışma saatleri, Kişilik özellikleri, Kişisel travma geçmişi, Vaka yükü		Hukuk çalışanları
Molnar vd. (2020)	39	Kadın cinsiyeti, Çalışma yılı, Kişisel travma geçmişi, Travma deneyimine maruz kalma sıklığı, Olumsuz işyeri koşulları, Aşırı iş yükü, Düşük düzeyde mesleki yeterlilik, Rol belirsizliği, Çocuk sahibi olmak	Özyeterlik Kontrol duygusu, Anlamlı ilişkiler kurma konusunda yetenek, Sosyal destek	Çocuk refahı veya çocuk koruma çalışanları, Çocuk istismarı konusunda kolluk kuvvetleri ve soruşturmacıları
Sheen vd. (2013)	42	Empati, İşyeri stresi, Mesleki deneyim azlığı		Sağlık çalışanları
Sutton vd. (2022)	36	Vaka yükü, Travma deneyimine maruz kalma sıklığı	Eğitim, Akran desteği, Süpervizyon, İşyeri desteği	Ruh sağlığı çalışanları, Sosyal hizmet uzmanları

Baird ve Kracen (2006) ikincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyonun risk ve koruyucu faktörlerine yönelik yapılan 16 çalışmanın bulgularını bir gözden geçirme makalesinde özetlemişlerdir. Bu araştırmalarda, travma deneyimi olanlarla çalışanların geçmişte travma hikayesi bulunmasının dolaylı travmatizasyon olasılığını arttırdığı görülmüştür. Geçmişte travma hikayesinin bulunması ile ikincil travmatik stres arasındaki ilişkiyi araştıran bazı çalışmalar, geçmişte travma hikayesi bulunmasının ikincil travmatik stres olasılığını arttırdığını gösterse de bazı çalışmalar bunun bir risk faktörü olmadığı sonucuna varmıştır. Travma hikayelerine maruz kalma oranının (diğer vakalara göre travma vakaları ile geçirilen saat sayısı, travma vakaları ile çalışma oranı) dolaylı travmatizasyon ile arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sadece Amerika'da 148 kadın, ruh sağlığı uzmanıyla yapılan bir çalışmada (Schauben & Frazier, 1995) travma hikayelerine maruz kalma oranı dolaylı travmatizasyonu yordamıştır. Travma hikayelerine maruz kalma oranı ile ikincil travmatik stres arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda, travma hikayelerine maruz kalma oranı ikincil travmatik stres riskini arttırmıştır. Fakat Amerika'da çocuklarla çalışan 205 sosyal çalışmacıyla yapılan bir araştırmada (Nelson-Gardell & Harris, 2003) travma hikayelerine maruz kalma oranının ikincil travmatik stresi yordamadığı ifade edilmiştir. Koruyucu faktörlere yönelik yapılan araştırmalarda kişinin başa çıkma yetisi ile ilgili algısı ve dolaylı travmatizasyon için koruyucu bir faktör olduğu görülmüştür. Amerika'da 225 ruh sağlığı uzmanı ve 46 kanun uygulayıcısı ile yapılan bir araştırmanın bulguları kişinin başa çıkma yetisi algısı ile ikincil travmatik stres arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Follette ve diğerleri, 1994). Süpervizyon almanın dolaylı travmatizasyon olasılığını azalttığı yönünde bulgular elde edilmiştir (Baird & Kracen, 2006).

Baum ve diğerleri (2014) travma geçirmiş birinin aile üyesi, bakıcısı veya terapisti olarak yakın bir ilişki içerisinde bulunan kişileri içeren çalışmasında ikincil travmatik stres belirtilerini cinsiyetlere göre karşılaştırmıştır. Çalışmasının sonuçları kadınların ikincil travmatizasyona yönelik daha yüksek duyarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Sutton ve diğerleri (2022) psikologları, psikiyatristleri, terapistleri, sosyal hizmet uzmanlarını ve danışmanları içeren çalışmasında, vaka yükü ve travma deneyimine maruz kalma sıklığının risk faktörü olarak etkilerini incelemiştir. Kimi çalışmalar çalışma saatleri ile stres tepkileri arasında ilişki bulamazken (Choi, 2011; Penix vd., 2020; Schuler vd., 2016; Sodeke-Gregson vd., 2013; Trippany vd., 2003; Williams vd., 2012) çoğu çalışmada bu ilişkinin varlığına vurgu yapılmaktadır (Cieslak vd., 2013; De Figueiredo vd., 2014; Furlonger & Taylor, 2013; Joubert vd., 2013; Harling vd. 2020; Iliffe & Steed, 2000; Killian, 2008; Lee vd., 2018). Ayrıca sadece bir çalışmada ikincil travmatik stres tepkileri ile travma deneyimine maruz kalma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Rayner vd., 2020). Koruyucu faktör olarak da eğitim, akran desteği, süpervizyon ve işyeri desteği ele alınmıştır (Sutton vd., 2022).

Greinacher ve diğerlerinin (2019) acil durum müdahale ekibi çalışanlarını ele aldığı çalışmasında yüksek yaş, kadın cinsiyet, iş kıdemi, etnik köken, medeni durum, nevrotiklik ve dışadönüklük kişilik özellikleri, tükenmişlik, hayatta kalanın tepkisi karşısında yaşanan sıkıntı, travmatik materyallere maruz kalma, alkol ve tütün kullanımı, inkar yoluyla başa çıkma değişkenlerinin risk faktörleri arasında yer aldığını belirtmiştir. Bu çalışmada sosyal destek, duygusal bağlılık, meslektaş desteği, iş rolü netliği ve farkındalık ise koruyucu faktörler arasında yer almaktadır.

Barleycorn (2019) acil servis hemşirelerinde gelişen ikincil travmatik stresi incelediği araştırmasında travmatik olaya tekrarlayıcı şekilde maruz kalmanın ve empatinin önemini vurgulamıştır. Çalışanın kendi kişisel travma geçmişi ve kişilik özellikleri ile ilgili bazı durumların risk oluşturabileceğini belirtmiştir. Ayrıca duygusal destek eksikliği, uzun çalışma saatleri, zorlayıcı hedefler, aşırı kalabalık, az personelin olması, ağır iş yükü gibi sebeplerden kaynaklı çalışma koşullarının zor olmasının da risk oluşturduğunu ifade etmiştir. Ayrıca farkındalığın artırılmasının, semptomları en aza indirmeye yönelik stratejilerin öğretilmesinin ve bu duruma ilişkin eğitimlerin

verilmesinin öneminin altını çizmiştir. Uyku ve beslenme düzeninin oluşturulmasının, egzersizin, yavaşlamanın, meditasyonun, yoganın, nefes çalışmalarının stres ile baş etme konusunda öğretilebilecek gibi stratejiler olduğunu belirtmiştir.

Sheen ve diğerlerinin (2013) sağlık çalışanlarını içeren araştırmasında göre yüksek empatinin, yüksek işyeri stresinin ve mesleki deneyimin az olmasının ikincil travmatik stres belirtilerini arttırdığı belirtilmiştir.

Molnar ve diğerlerinin (2020) çocuk refahı ve çocuk koruma uzmanlarını kapsayan çalışmasında kadın cinsiyeti, çalışma yılı, kişisel travma geçmişi, travmatik materyallere maruz kalma, olumsuz işyeri koşulları, aşırı iş yükü, düşük düzeyde mesleki yeterlilik, rol belirsizliği, çocuk sahibi olmak risk değişkenlerini ele almıştır. Çalışmada kadınlarda riskin daha yüksek olduğunu öngörülmüş (Bourke & Craun, 2014; Brady, 2017; Choi, 2011a; Howard vd., 2015; Steinlin vd., 2017; Tehrani, 2016), ancak sadece bir çalışmada Hispanik ve kırsal kesimde yaşayan erkeklerde riskin daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Sprang vd., 2011). Birkaç çalışmada yaş ile negatif bir ilişki bulunmuştur (Howard vd., 2015; Sprang vd., 2011). Çalışma yılının bir risk faktörü mü, yoksa koruyucu bir faktör mü olduğuna dair karışık bulgular mevcuttur. Bazı araştırmalar, daha uzun süre çalışmanın daha fazla stres tepkisiyle ilişkili olduğunu gösterirken (Cornille & Meyers, 1999; Meyers & Cornille, 2002), bazı çalışmalar böyle bir ilişki olmadığını göstermiştir (Horwitz, 2006; Nelson-Gardell & Harris, 2003; Rochelle & Buonanno, 2018). Çoğu çalışmada travmaya maruz kalma sıklığının fazla olması, daha fazla stres tepkisiyle ilişkili bulunmuşken (Bourke & Craun, 2014; Cornille ve Meyers, 1999; Horwitz, 2006; Perez vd., 2010; Walsh vd., 2018) bazı çalışmalarda böyle bir ilişki bulunmamıştır (Choi, 2011a; Ivicic & Motta, 2017; Perez vd., 2010; Perron & Hiltz, 2006). Bir çalışmada çocuk sahibi olmanın hassasiyeti arttırdığı belirtilirken (Steinlin vd., 2017), başka bir çalışmada böyle bir ilişki gösterilmemiştir (Brady vd., 2019). Özyeterlik, kontrol duygusu, anlamlı ilişkiler kurma konusunda yetenek ve sosyal destek değişkenlerinin de koruyucu rolünden bahsetmiştir (Molnar vd., 2020).

Iversen ve Robertson (2021) hukuk çalışanlarını incelemiş ve kadın cinsiyeti, iş deneyimi, uzun çalışma saatleri, kişisel travma geçmişi, vaka yükü değişkenlerinin risk faktörü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca nevrozizm, dışa dönüklük, açıklık, duygusal denge ve sorumluluk kişilik özelliklerinin de ikincil travmatik stresi yordadığı çalışmaların varlığına işaret edilmiştir. Cinsiyet risk faktörü olarak belirtilse de iki çalışmada cinsiyetin ikincil stres tepkileri üzerinde bir etkisinin olmadığı bildirilmiştir (Levin vd., 2011; Maguire & Byrne, 2017). Bir çalışmada kişisel travma geçişinin ikincil travma ile anlamlı düzeyde ilişkili olmadığı ama varyansın %6'sını açıkladığı belirtilmiştir (Maguire & Byrne, 2017). İş deneyimi ve çalışma yılıyla ilgili sonuçlar da karışıklık göstermektedir. Deneyimin psikolojik sıkıntı üzerinde hiçbir etkisi olmadığını gösteren sonuçlar mevcuttur (Leclerc vd., 2020; Levin vd., 2011). Öte yandan daha uzun iş deneyiminin daha yüksek ikincil travmatik stres tepkisini öngördüğü çalışmalar da mevcuttur (Jaffe vd., 2003).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonuçları, kişilerin travmatik olayları dolaylı olarak deneyimleyerek de çeşitli psikolojik tepkiler yaşayabileceklerini göstermektedir. İkincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon kavramları psikiyatrik tanılarının sınıflandırma sistemi DSM-IV'te yer almamaktadır. Ancak DSM-V'te travma deneyimine daha geniş bir tanım getirilerek travmatik olayı dolaylı olarak deneyimleyen kişilerin de psikolojik tepkilerini açıklanmaktadır. DSM-5 travma deneyimini şu şekilde ele almıştır:

“Aşağıdaki yollardan biriyle (ya da birden çoğuyla), gerçek ya da göz korkutucu bir biçimde ölümle, ağır yaralanmayla karşılaşmış ya da cinsel saldırıya uğramış olma:

1. Doğrudan örseleyici olay(lar) yaşama,
2. Başkasının başına gelen olay(lar)ı, doğrudan doğruya görme (bunlara tanıklık etme).
3. Bir aile yakınının ya da yakın bir arkadaşının başına örseleyici olaylar geldiğini öğrenme. Aile bireyinin ya da arkadaşının gerçek ölümü ya da ölüm olasılığı kaba güçle ya da kaza sonucu olmuş olmalıdır.

4. Örseleyici olay(lar)ın sevimsiz ayrıntılarıyla, yineleyici bir biçimde ya da aşırı bir düzeyde karşı karşıya kalma (örn. İnsan kalıntılarını toplayan ilk kişiler; çocuk sömürsünün ayrıntılarıyla yeniden yeniden karşılaşan polis memurları)” (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013).

Bu tanımla anlaşılmaktadır ki, kişinin Travma Sonrası Stres Bozukluğu geliştirmesi için travmatik olaya doğrudan maruz kalması gerekmemektedir. Kişinin travmatik olaya tanıklık etmesi, bir yakının başına geldiğini öğrenmesi ya da travmatik olayın ayrıntılarıyla sıkça karşı karşıya kalması da travma deneyimini oluşturmaktadır. İkincil travmatik stres ve dolaylı travmatizasyon kavramları DSM-IV’te yer almazken, DSM-5’teki travma deneyimi tanımı ile bu stres tepkileri de Travma Sonrası Stres Bozukluğu olarak ele alınmaktadır. DSM-5’ten önce travmatik olaya dolaylı olarak maruz kalan kişilerin geliştirdiği stres tepkilerini açıklamak amacıyla kullanılan kavramlar, artık Travma Sonrası Stres Bozukluğunun A kriterini karşılamaktadır.

Risk faktörleri bir olumsuz sonuç ihtimalini arttıran özellikleri ifade etmektedir (Brown & Anda, 2010). Araştırmalardan elde edilen bulgular kimi faktörler için farklı çalışmalarda farklı sonuçlara varılsa da çoğunlukla kadın cinsiyetin, bazı etnik köken farklılıklarının, kişilerin geçmişte travma hikayelerinin bulunmasının, travma hikayelerine maruz kalma oranının, empati kurmanın, bazı kişilik özelliklerinin, mesleki deneyim ve yeterlilik azlığının, çocuk sahibi olmanın, çalışma koşullarının zorluğunun ve işyeri stresinin (örn. uzun çalışma saatleri, vaka yükü fazlalığı, aşırı kalabalık, personel azlığı, zorlayıcı hedefler, rol belirsizliği vb. gibi), duygusal destek eksikliğinin, tükenmişliğin, hayatta kalanın tepkisi karşısında yaşanan sıkıntının, bazı baş etme stratejilerinin kişilerin ikincil travmatik stres ya da dolaylı travmatizasyon geliştirmelerinde etkili olduğunu göstermektedir (Baird & Kracen, 2006; Barleycorn vd., 2019; Baum vd., 2014; Greinacher vd., 2019; Iversen ve Robertson, 2021; Molnar vd., 2020; Sheen vd., 2013; Sutton vd., 2022). Yani bu faktörler ikincil travmatik stres ya da dolaylı travmatizasyon için risk teşkil etmektedirler.

Öte yandan araştırma bulguları eğitim, süpervizyon, akran/ meslektaş desteği, sosyal destek, anlamlı ilişkiler kurma yeteneği, duygusal bağlılık, iş rolü netliği, işyeri desteği, başa çıkma becerileri kazanma, özyeterliğin, kontrol duygusunun ve farkındalığın arttırılması gibi faktörlerin kişilerin psikolojik tepkilerini azaltmada etkili olduğunu göstermektedir (Baird & Kracen, 2006; Barleycorn vd., 2019; Baum vd., 2014; Greinacher vd., 2019; Iversen ve Robertson, 2021; Molnar vd., 2020; Sheen vd., 2013; Sutton vd., 2022). Yani bu faktörler ikincil travmatik stres ya da dolaylı travmatizasyon için koruyucu rol oynamaktadır.

Travmatik olaya dolaylı olarak maruz kalmanın yaratacağı etkileri anlamanın, gerek bu kişilerin tespit edilmesi gerekse desteklenmesi ve iyileştirilmesi bakımından önemli olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu tepkilere yönelik risk teşkil eden ve korucuyuluk sağlayan faktörlerinin anlaşılmasının gerekli önlemler alınması için yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Amerikan Psikiyatri Birliği (1994). *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*, Dördüncü Baskı (DSM-IV) (Çev. ed.: E Köroğlu) Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 1995.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*, Beşinci Baskı (DSM-V) (Çev. ed.: E Köroğlu) Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 2013.
- Baird, K., Kracen, A.C. (2010). Vicarious traumatization and secondary traumatic stress: a research synthesis. *Counselling Psychology Quarterly*, 19: 2, 181 – 188.
- Barleycorn, D. (2023). Awareness of secondary traumatic stress in emergency nursing. *Emergency Nurse*, 31(5), 19-22.
- Baum, N., Rahav, G., & Sharon, M. (2014). Heightened susceptibility to secondary traumatization: A meta-analysis of gender differences. *American Journal of Orthopsychiatry*, 84(2), 111.
- Bourke, M. L., & Craun, S. W. (2014). Coping with secondary traumatic stress: Differences between UK and US child exploitation personnel. *Traumatology: An International Journal*, 20(1), 57.
- Brady, P. Q. (2017). Crimes against caring: Exploring the risk of secondary traumatic stress, burnout, and compassion satisfaction among child exploitation investigators. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 32, 305-318.
- Brady, P. Q., Fansher, A. K., & Zedaker, S. B. (2019). Are parents at a higher risk for secondary traumatic stress?: How interviewing child victims impacts relationships with forensic interviewer's friends and family. *Child Abuse & Neglect*, 88, 275-287.
- Brown, D. and Anda, R. (2010). Risk factors for disease risk factors and attributable risk calculations: are there mathematical limits? *The Open Epidemiology Journal*, 3(1), 1-2.
- Choi, G. Y. (2011). Organizational impacts on the secondary traumatic stress of social workers assisting family violence or sexual assault survivors. *Administration in social work*, 35(3), 225-242.
- Chrestman, K. R. (1995). Secondary exposure to trauma and self reported distress among therapists. *Secondary Traumatic Stress: Self-Care Issues for Clinicians, Researchers, and Educators* (pp. 29-36). The Sidran Press.
- Cieslak, R., Anderson, V., Bock, J., Moore, B. A., Peterson, A. L., & Benight, C. C. (2013). Secondary traumatic stress among mental health providers working with the military: Prevalence and its work- and exposure-related correlates. *The Journal of nervous and mental disease*, 201(11), 917.
- Cornille, T. A., & Meyers, T. W. (1999). Secondary traumatic stress among child protective service workers: Prevalence, severity and predictive factors. *Traumatology*, 5(1), 15-31.
- Cunningham, M. (1999). the impact of sexual abuse treatment on the social work clinician. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 16(4), 277 – 290.
- Dalbert, C. and Filke, E. (2007). Belief in a personal just world, justice judgments, and their functions for prisoners. *Criminal Justice and Behavior*, 34(11), 1516-1527.
- De Figueiredo, S., Yetwin, A., Sherer, S., Radzik, M., & Iverson, E. (2014). A cross-disciplinary comparison of perceptions of compassion fatigue and satisfaction among service providers of highly traumatized children and adolescents. *Traumatology*, 20(4), 286.
- Figley, C. R. (1995). *Compassion Fatigue: Toward A New Understanding of The Costs of Caring*. In B. H. Stamm (Ed.), *Secondary traumatic stress: Self-care issues for clinicians, researchers, and educators* (pp. 3–28). The Sidran Press.
- Figley, C. R. (1999). Police compassion fatigue (PCF): Theory, research, assessment, treatment, and prevention. In J. M. Violanti & D. Paton (Eds.), *Police trauma: Psychological Aftermath of Civilian Combat* (pp. 37–53). Charles C Thomas Publisher, Ltd.

- Follette, V. M., Polusny, M. M., & Milbeck, K. (1994). Mental health and law enforcement professionals: Trauma history, psychological symptoms, and impact of providing services to child sexual abuse survivors. *Professional Psychology: Research and Practice*, 25(3), 275.
- Furlonger, B., & Taylor, W. (2013). Supervision and the management of vicarious traumatization among Australian telephone and online counsellors. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 23(1), 82-94.
- Greinacher, A., Derezza-Greeven, C., Herzog, W., & Nikendei, C. (2019). Secondary traumatization in first responders: a systematic review. *European Journal of Psychotraumatology*, 10(1), 1-21.
- Hogh, A., & Mikkelsen, E. G. (2005). Is sense of coherence a mediator or moderator of relationships between violence at work and stress reactions? *Scandinavian Journal of Psychology*, 46(5), 429-437.
- Horwitz, M. J. (2006). Work-related trauma effects in child protection social workers. *Journal of Social Service Research*, 32(3), 1-18.
- Howard, A. R. H., Parris, S., Hall, J. S., Call, C. D., Razuri, E. B., Purvis, K. B., & Cross, D. R. (2015). An examination of the relationships between professional quality of life, adverse childhood experiences, resilience, and work environment in a sample of human service providers. *Children and Youth Services Review*, 57, 141-148.
- Iliffe, G., Steed, L. G. (2000). Exploring the counselor's experience of working with perpetrators. *Journal of Interpersonal Violence*, 15(4), 393 – 412.
- Iversen, S., & Robertson, N. (2021). Prevalence and predictors of secondary trauma in the legal profession: a systematic review. *Psychiatry, Psychology and Law*, 28(6), 802-822.
- Ivicic, R., & Motta, R. (2017). *Variables Associated with Secondary Traumatic Stress Among Mental Health Professionals* (Vol. 23, No. 2, p. 196). Educational Publishing Foundation.
- Jaffe, P. G., Crooks, C. V., Dunford-Jackson, B. L., & Town, J. M. (2003). Vicarious trauma in judges: The personal challenge of dispensing justice. *Juvenile and Family Court Journal*, 54(4), 1-9.
- Janoff-Bulman, R. (1989). Assumptive worlds and the stress of traumatic events: applications of the schema construct. *Social Cognition* 7(2), 113-136.
- Jenkins, S.R., Baird, S. (2002). Secondary traumatic stress and vicarious trauma: a validation study. *Journal of Traumatic Stress*, 15(5), 423-432.
- Joubert, L., Hocking, A., & Hampson, R. (2013). Social work in oncology —Managing vicarious trauma— The positive impact of professional supervision. *Social Work in Health Care*, 52(2-3), 296-310.
- Kadambi, M.A., Truscott, D. (2004). Vicarious trauma among therapists working with sexual violence, cancer, and general practice. *Canadian Journal of Counselling*, 38(4), 260 – 276.
- Kahil, A., & Palabiyikoğlu, N. R. (2018). İkincil travmatik stres. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(1), 59-70.
- Kassam-Adams, N. (1995). *The Risks of Treating Sexual Trauma: Stress and Secondary Trauma in Psychotherapists*. University of Virginia.
- Killian, K. D. (2008). Helping till it hurts? A multimethod study of compassion fatigue, burnout, and self-care in clinicians working with trauma survivors. *Traumatology*, 14(2), 32-44.
- Leclerc, M. E., Wemmers, J. A., & Brunet, A. (2020). The unseen cost of justice: Post-traumatic stress symptoms in Canadian lawyers. *Psychology, Crime & Law*, 26(1), 1-21.
- Lee, J. J., Gottfried, R., & Bride, B. E. (2018). Exposure to client trauma, secondary traumatic stress,

- and the health of clinical social workers: A mediation analysis. *Clinical Social Work Journal*, 46(3), 228-235.
- Levin, A. P., Albert, L., Besser, A., Smith, D., Zelenski, A., Rosenkranz, S., & Neria, Y. (2011). Secondary traumatic stress in attorneys and their administrative support staff working with trauma-exposed clients. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 199(12), 946-955.
- Maguire, G., & Byrne, M. K. (2017). The law is not as blind as it seems: Relative rates of vicarious trauma among lawyers and mental health professionals. *Psychiatry, Psychology and Law*, 24(2), 233-243.
- McCann, I. L., & Pearlman, L. A. (1990). Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of Traumatic Stress*, 3, 131-149.
- Merwe, A. and Hunt, X. (2019). Secondary trauma among trauma researchers: lessons from the field. *Psychological Trauma Theory Research Practice and Policy*, 11(1), 10-18.
- Meyers, T. W., & Comille, T. A. (2013). The trauma of working with traumatized children. In *Treating compassion fatigue* (pp. 39-55). Routledge.
- Molnar, B. E., Meeker, S. A., Manners, K., Tieszen, L., Kalergis, K., Fine, J. E., ... & Wells, M. K. (2020). Vicarious traumatization among child welfare and child protection professionals: A systematic review. *Child Abuse & Neglect*, 110(1), 1-15.
- Nelson-Gardell, D., & Harris, D. (2003). Childhood abuse history, secondary traumatic stress, and child welfare workers. *Child Welfare*, 82(1), 5-26.
- Norrman Harling, M., Högman, E., & Schad, E. (2020). Breaking the taboo: Eight Swedish clinical psychologists' experiences of compassion fatigue. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*, 15(1), 1-17.
- Palm, K.M., Polusny, M.A., Folette, V.M. (2004). Vicarious traumatization: Potential hazards and interventions for disaster and trauma workers. *Prehospital Disaster Medicine*, 19(1), 73-77.
- Pearlman, L. A., & Mac Ian, P. S. (1995). Vicarious traumatization: An empirical study of the effects of trauma work on trauma therapists. *Professional psychology: Research and Practice*, 26(6), 558-565.
- Pehlivan, T., & Güner, P. (2018). Compassion fatigue: The known and unknown. *Journal of Psychiatric Nursing* 9(2), 129-134.
- Penix, E. A., Clarke-Walper, K. M., Trachtenberg, F. L., Magnavita, A. M., Simon, E., Ortigo, K., ... & Wilk, J. E. (2020). Risk of secondary traumatic stress in treating traumatized military populations: Results from the PTSD clinicians exchange. *Military Medicine*, 185(9-10), e1728-e1735.
- Perez, L. M., Jones, J., Englert, D. R., & Sachau, D. (2010). Secondary traumatic stress and burnout among law enforcement investigators exposed to disturbing media images. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 25(1), 113-124.
- Perron, B. E., & Hiltz, B. S. (2006). Burnout and secondary trauma among forensic interviewers of abused children. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 23(1), 216-234.
- Pietraszkiwicz, A. (2013). Schadenfreude and just world belief. *Australian Journal of Psychology*, 65(3), 188-194.
- Rayner, S., Davis, C., Moore, M., & Cadet, T. (2020). Secondary traumatic stress and related factors in Australian social workers and psychologists. *Health & Social Work*, 45(2), 122-130.
- Robinson-Keilig, R. (2013). Secondary traumatic stress and disruptions to interpersonal functioning among mental health therapists. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(8), 1477-1496.

- Rochelle, S., & Buonanno, L. (2018). Charting the attitudes of county child protection staff in a post-crisis environment. *Children and Youth Services Review, 86* (1), 166-175.
- Schauben, L. J., & Frazier, P. A. (1995). Vicarious trauma the effects on female counselors of working with sexual violence survivors. *Psychology of Women Quarterly, 19*(1), 49-64.
- Schuler, B. R., Bessaha, M. L., & Moon, C. A. (2016). Addressing secondary traumatic stress in the human services: A comparison of public and private sectors. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance, 40*(2), 94-106.
- Sheen, K., Slade, P., & Spiby, H. (2014). An integrative review of the impact of indirect trauma exposure in health professionals and potential issues of salience for midwives. *Journal of Advanced Nursing, 70*(4), 729-743.
- Sodeke-Gregson, E. A., Holttum, S., & Billings, J. (2013). Compassion satisfaction, burnout, and secondary traumatic stress in UK therapists who work with adult trauma clients. *European Journal of Psychotraumatology, 4*(1), 1-10.
- Sprang, G., Craig, C., & Clark, J. (2011). Secondary traumatic stress and burnout in child welfare workers. *Child welfare, 90*(6), 149-168.
- Steed, L. G., & Downing, R. (1998). A phenomenological study of vicarious traumatization amongst psychologists and professional counsellors working in the field of sexual abuse/assault. *Australasian Journal of Disaster and Trauma Studies, 2*(2).
- Steinlin, C., Dölitzsch, C., Kind, N., Fischer, S., Schmeck, K., Fegert, J. M., & Schmid, M. (2017). The influence of sense of coherence, self-care and work satisfaction on secondary traumatic stress and burnout among child and youth residential care workers in Switzerland. *Child & Youth Services, 38*(2), 159-175.
- Sutton, L., Rowe, S., Hammerton, G., & Billings, J. (2022). The contribution of organisational factors to vicarious trauma in mental health professionals: A systematic review and narrative synthesis. *European Journal of Psychotraumatology, 13*(1), 1-21.
- Tehrani, N. (2016). Extraversion, neuroticism and secondary trauma in Internet child abuse investigators. *Occupational Medicine, 66*(5), 403-407.
- Trippany, R. L., Wilcoxon, S. A., & Satcher, J. F. (2003). Factors influencing vicarious traumatization for therapists of survivors of sexual victimization. *Journal of Trauma Practice, 2*(1), 47-60.
- Var, E. Ç., & Büyükbodur, A. Ç. (2017). Secondary traumatic stress in social workers Sosyal hizmet uzmanlarında ikincil travmatik stres. *Journal of Human Sciences, 14*(4), 3676-3689.
- Wach, E., & Ward, R. (2013). *Learning About Qualitative Document Analysis*. IDS Practice Paper in Brief, ILT Brief
- Wallis, D. (2002). Reduction of trauma symptoms following group therapy. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 36*(1), 67-74.
- Walsh, D., Yamamoto, M., Willits, N. H., & Hart, L. A. (2018). Job-related stress in forensic interviewers of children with use of therapy dogs compared with facility dogs or no dogs. *Frontiers in veterinary science, 5*(1), 46.
- Williams, A. M., Helm, H. M., & Clemens, E. V. (2012). The effect of childhood trauma, personal wellness, supervisory working alliance, and organizational factors on vicarious traumatization. *Journal of Mental Health Counseling, 34*(2), 133-153.

NURİ BİLGE CEYLAN'IN 'TAŞRA ÜÇLEMESİ'NDE YASUJİRO OZU'NUN ETKİLERİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Arş. Gör. Erhan TÜRKÜM *

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Nuri Bilge Ceylan'ın *Kasaba* (1997), *Mayıs Sıkıntısı* (1999) ve *Uzak* (2002) filmlerini içeren Taşra Üçlemesi'nde Japon yönetmen Yasujiro Ozu'nun etkilerini irdelemektir. Taşra Üçlemesi'nin yanı sıra Ozu'nun İkinci Dünya Savaşı sonrası filmlerini temsil ettiği varsayımıyla Noriko Üçlemesi içinde yer alan *Geç Gelen Bahar* (1949), *Erken Gelen Yaz* (1951) ve *Tokyo Hikâyesi* (1953) filmleri örneklem olarak seçilmiştir. İki üçlemenin yapım süreci kısaca, anlatı ve üslupsal tercihleri ise detaylıca birbiriyle ilişkilendirilirken betimsel yöntem ve Berger'in karşılaştırmalı analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmada temelde "Ceylan'ın Taşra Üçlemesi, Ozu'nun İkinci Dünya Savaşı sonrası filmlerinden hangi bakımlardan benzerlikler taşımaktadır?" sorusundan hareket edilmektedir. Sinema literatüründe Yasujiro Ozu'nun Türkiye'de üretim yapan yönetmenler üzerindeki etkilerini merkeze alan bir araştırma bulunmadığından, Nuri Bilge Ceylan'ın erken dönem filmlerinde Ozu'nun etkilerine odaklanılan bu çalışma, Türk sinema araştırmaları literatüründe yeni bir alan açılmasına katkı sağlama niyetiyle yapılmıştır. Ceylan'ın Taşra Üçlemesi'nde; oyuncu seçimi ve oyuncu yönetimi; minimalist, yavaş ve eksiltili anlatı tercihi; kameranın konumlandırılması ve olay örgüsüne hizmet etmeyen çekimlere yer verilmesi bakımından Ozu'nun izlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Sonuçta iki yönetmeni yapımdan gösterime kadar birbirine bağlayan anahtar kavramın "tekrar" olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Nuri Bilge Ceylan, Taşra Üçlemesi, Yasujiro Ozu, Noriko Üçlemesi, Tekrar

* Arş. Gör. Erhan TÜRKÜM, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema bölümü Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Doktora Programı Öğrencisi, erhan.turkum@ogr.iu.edu.tr, erhanturkum@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8531-0224>

THE INFLUENCES OF YASUJIRO OZU ON NURI BILGE CEYLAN'S 'TOWN TRILOGY': A COMPARATIVE ANALYSIS

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the influence of Japanese director Yasujiro Ozu on Nuri Bilge Ceylan's 'Provincial Trilogy', including the films *The Small Town* (1997), *Clouds of May* (1999), and *Distant* (2002). In addition to Province Trilogy, the films *Banshun* (1949), *Bakushu* (1951) and *Tokyo Monogatari* (1953), which are included in 'Noriko Trilogy', which is acknowledged as a representation of Ozu's films after the Second World War, are selected as samples. While the production process of the two trilogies is briefly related to each other, and their narrative and cinematic style preferences are related in detail, the descriptive method and Berger's comparative analysis approach are used. In the study, the central question is "In what ways is Ceylan's Province Trilogy similar to Ozu's post-the Second World War films?". Since there is no research in the Turkish cinema studies literature focusing on the effects of Yasujiro Ozu on the directors producing in Turkey, this study, which focuses on the effects of Ozu in Nuri Bilge Ceylan's early films, was conducted with the intention of contributing to the opening of a new field in this literature. In Ceylan's Province Trilogy, it has been determined that there are traces of Ozu in terms of positioning the camera, casting, actor/actress management, preferences for minimalist, slow and elliptic narratives and of including shots that do not serve the plot. As a result, it is understood that the key concept that interconnect the two directors from production to release is "repetition".

Keywords: *Nuri Bilge Ceylan, Province Trilogy, Yasujiro Ozu, Noriko Trilogy, Repetition*

GİRİŞ

Yasujiro Ozu (1903-1963), filmlerinin anlatsal ve üslupsal⁴ özgünlüğü bakımından sadece Japonya'nın değil aynı zamanda tüm sinema tarihinin en önemli yönetmenleri arasında sayılmaktadır. Ozu; 1923'te adım attığı Shochiku Kamata Film Studio şirketinde görüntü yönetmeni ve yönetmen yardımcısı olarak çalıştıktan sonra *Zange no yaiba* (Sword of Penitence, 1927) ile başlayan ve *Samma no aji* (An Autumn Afternoon, 1962) ile biten yönetmenlik kariyerinde 53 film üretmiştir (Bordwell, 2008: 478-479). Thompson ve Bordwell'in (2019: 223) belirttiği gibi Ozu, 1930'lu yılların ortasına kadar her Shochiku yapım şirketi yönetmeni gibi 1920'ler Amerikan komedi (özellikle Lubitsch, Lloyd ve Chaplin) tarzına öykündüğü filmlerin yönetmenliğini üstlenmiştir. Ozu'nun Japonya'da *shingeki* olarak da adlandırılan gerçekçi üslubu (Nochimson, 2012: 207) *Ukikasa Monogatari* (Yüzen Otlar Hikâyesi, 1934) filmiyle filizlense de klasik anlatı sinemasının kodlarından sapması ve kendine has stilini oluşturması İkinci Dünya Savaşı sonrasında ürettiği filmlerde belirginleşmiştir.

Ozu'nun savaş sonrası filmlerinde, anlatı ve üslup bakımından özgün bir sinema dili oluşturulmuştur. Yönetmen, olay odaklı olmayan, yavaş, eksilteli ve minimalist bir anlatı kurar. Dahası Ozu, klasik anlatı sinemasında ortalama boydaki bir yetişkinin göz hizasına yerleştirilen kamera kullanımı tercihinden farklı olarak "tatami çekimi" olarak adlandırılan çekimlerde kamerayı yerden yaklaşık olarak 90 cm yukarıda konumlandırmayı tercih etmektedir (Cook, 2016: 576). Ayrıca yönetmen, Japon şiirindeki düşünce/imge akışını bozan ve belirsiz bir anlama sahip olan "yastık sözcüğü"ne (Makurakotoba/pillow-word) dayandığı iddia edilen "yastık çekimler" kullanır (Burch, 1979: 160-161). Karakter gelişimine/olay örgüsüne hizmet etmeyen ve olayın akışını bozan bu çekimlerin görüngüsel dünyadan başka bir gerçeklik düzlemi ima ettiği düşünülmektedir (aktaran Nochimson, 2012: 207). Bunlarla birlikte Ozu, sahneleri düzenlerken 180° kuralına⁵ uymak yerine 360°'lik bir alan kullanır. Ozu, mekânsal ve zamansal devamlılıktan ziyade nesnelere ve renklere dayalı grafik ilişkilerin öne çıkarıldığı bir devamlılık stili geliştirmiştir (Thompson & Bordwell, 2019: 223). Filmlerindeki bu kendine has anlatsal ve üslupsal özellikler onun sinemasının dönemin egemen sinema anlayışından farklı bir yerde konumlandırılmasını sağlamaktadır.

Ozu'nun kendine özgü sineması, yönetmenin klasik anlatı sinemasının karşısında konumlandırılan modern ve minimalist sinema (Kovacs, 2010: 149) olarak ifade edilen anlatsal geleneğin içinde değerlendirilmesine yol açmıştır. Hatta modern sinemanın öncüleri arasında sayılan yönetmenin filmleri, Batı geleneği içindeki modernist estetikten farklı bir yerde konumlanmaktadır. Ozu'nun bu farklı estetik anlayışının Japon estetiği ile ilişkili olduğunu ifade eden Richie (1974: xi) bu anlamda Ozu'nun 'en Japon yönetmen' olduğunu öne sürmektedir. Ozu'nun savaş sonrasında öne çıkan *Banshun* (Geç Gelen Bahar, 1949), *Bakushu* (Erken Gelen Yaz, 1951) ve ustalık eseri olarak kabul edilen *Tokyo Monogatari* (Tokyo Hikâyesi, 1953) filmleri, bu filmlerin ana karakteri Noriko'dan ismini alarak Noriko Üçlemesi olarak adlandırılır.

Ozu'nun, filmlerindeki özgün anlatı ve üslup bakımından ardından gelen yönetmenleri etkilediği öne sürülür. Ozu'nun etkileri üzerine yapılan çalışmalarda; Yeni Alman Sineması'nın önemli yönetmenleri Wim Wenders ve Peter Handke (Geist, 1983), Amerikalı yönetmen Terrence Malick (Vanhee, 2015), Tayvanlı yönetmen Hsiao-Hsien Hou (Paulus, 2015), Japon yönetmen Iguchi Nami (Bingham, 2018), Fransız yönetmen Claire Denis (Taylor-Jones, 2018), İranlı yönetmen Abbas Kiarostami (Deamer, 2018) ve İngiliz yönetmen Joanna Hogg (Brown, 2018) gibi Doğu ve Batı'dan birçok farklı yönetime odaklanılmaktadır. Ayrıca 1990 sonrası Türk sinemasında öne çıkan

⁴ Sinema literatüründe üslupsal yerine sinema dili, biçim ve stil kavramları da kullanılmaktadır. Bu çalışmada tercih edilen "üslupsal" (style) kavramı; sinematografi, mizansen, kurgu ve ses ile anlam yaratmayı işaret etmektedir.

⁵ Klasik anlatı sinemasının temel kurallarından biri olan devamlılık kurgusunun temel bileşenlerinden biri olan 180° kuralında mekânsal devamlılık sağlamak için varsayımsal bir 180 derece çizgisi kurulur ve bu çizgi geçilmez (Edgar-Hunt vd., 2015: 151).

yönetmenlerden Semih Kaplanoğlu ve Nuri Bilge Ceylan filmlerinin de Ozu'nun filmlerinden ilham aldığına (Vanhee, 2015: 97-98) ve Ceylan'ın filmleri ve Ozu'nunkiler arasında benzerlikler bulunduğu (Dönmez-Colin, 2023: 8) literatürde yer verilmektedir. Ancak bu çalışmalarda Ozu'nun Türk sinemasının yönetmenleri üzerindeki etkileri değiniden öteye gitmemiştir.

Bu çalışmada, Nuri Bilge Ceylan'ın⁶ *Kasaba* (1997), *Mayıs Sıkıntısı* (1999) ve *Uzak* (2002) filmlerini kapsayan Taşra Üçlemesi'nin üretim anlayışı, anlatsal ve üslupsal tercihler Yasujiro Ozu'nun filmleriyle ilişkilendirilerek yönetmenler arasındaki benzerlikler keşfedilmeye çalışılacaktır. İki yönetmen farklı tarihsel koşullarda, ülkede ve sosyo-kültürel ortamda sinemasal üretim yapsalar da sinema tarihi içindeki kültürel ve sinemasal birikim yönetmenleri aynı çerçevede değerlendirmeyi olanaklı kılmaktadır. Bu bakımdan aynı şeyin farklı yerlerde ve farklı kişiler tarafından nasıl yapıldığını mukayese eden karşılaştırmalı analiz yaklaşımı (Berger, 1998: 117) kullanılacaktır. Çalışmada, Ozu'nun kendisine has üslubunun belirginleştiği İkinci Dünya Savaşı sonrası filmleri arasından aynı anlatsal ve biçimsel özelliklerin tekrar edildiği Noriko Üçlemesi (*Banshun* -Geç Gelen Bahar-, 1949; *Bakushu* - Erken Gelen Yaz-, 1951; *Tokyo Monogatari* -Tokyo Hikâyesi-, 1953) yönetmenin savaş sonrası filmlerini temsil ettiği varsayımıyla Ceylan'ın filmleri incelenirken temel alınacaktır. Ceylan'ın tüm filmleri yerine Taşra Üçlemesi'nin ele alınması; yönetmenin sinemasının, Taşra Üçlemesi'nden sonra üretilen filmlerde imgenin öne çıktığı sinemadan öyküsel anlatının öne çıktığı bir sinemaya doğru değişim geçirdiği (Aytekin, 2015: 264) savına ve bu bağlamda Ozu'nun sinemasının etkilerinin azaldığı varsayımına dayanmaktadır. Bu iddialara dayanan çalışmada "Nuri Bilge Ceylan'ın *Taşra Üçlemesi* Yasujiro Ozu'nun İkinci Dünya Savaşı sonrası filmlerinden yapım özellikleri, anlatı ve üslup açısından etkilenmiş midir?" sorusundan hareket edilmektedir.

Noriko Üçlemesi'nde Anlatı ve Biçem

Ozu'nun Noriko Üçlemesi'nin anlatsal ve biçimsel özellikleri ortaya koyulmadan önce yönetmenin yapım sürecindeki uygulamalarına ve filmlerini ürettiği endüstriyel ortama kısaca değinmek tamamlayıcı olacaktır. Hollywood film endüstrisini takip etmeye çalışan Japonya'daki yapım şirketleri; çalışma günlerini uzatma/yoğunlaştırma, küçük ekipler kullanma, dış çekimler yapma ve senaryonun sorumluluğunu yönetmene verme gibi stratejiler uygulamanın yanı sıra yönetmenleri, senaryo yazarlarını, teknisyenleri ve yıldızları kontrat altına alarak da üretkenliği arttırmaya çalışmıştır (Bordwell, 1988: 18). Ozu'nun yönetmenliğini ve (Noda Kogo ile birlikte) senaryo yazarlığını üstlendiği *Banshun* (*Geç Gelen Bahar*), *Bakushu* (*Erken Gelen Yaz*) ve ustalık eseri olarak kabul edilen *Tokyo Monogatari* (Tokyo Hikâyesi, 1953) filmleri de Japonya'daki önde gelen film yapım şirketlerinden Shochiku (Kiju, 2003: 167-168) bünyesinde üretilmiştir. Shochiku şirketi, Hollywood'un üretim sistemindeki sıkı iş bölümünden kaçınarak yönetmenler ve senaryo yazarlarının projeler üzerinde önemli kontrole sahip olabileceği bir kadro sistemi kurmuştur (Thompson & Bordwell, 2019: 222). Böylelikle Ozu; senaryoyu, film ekibini ve oyunculuğu kendi beklentilerine göre biçimlendirebileceği bir sistem içinde film üretebilmiştir. Üçlemenin her filmi benzer bir hikâye barındıran senaryo etrafında biçimlendirilmiştir. Ayrıca yönetmen, Noriko Üçlemesi'nde başta ana karakter Noriko'yu canlandıran Setsuko Hara olmak üzere Chishu Ryu, Haruko Sugimura, Kuniko Miyake ve Chieko Higashiyama gibi oyuncularını benzer rollerde oynatmıştır. Castro'ya (2015: 34) göre Ozu oyuncu seçimi gibi stratejik kararlar yoluyla filmlerinin seyirciler için çekiciliğini arttırmaktadır. Yönetmenin, Japon stüdyo sisteminin özellikleri ve onun oyuncu havuzu içinde hem kâr ve başarı getirecek hem de güvenilir ve nitelikli oyuncuları seçmesi, filmlerinde çoğunlukla aynı oyuncuları kullanma nedenini açıklayabilir. Ozu bu oyuncuların aşırı duygularını yok etmek ve onlar üzerinde tam bir kontrol sağlamak için genellikle çok fazla prova yaptırmaktadır (Vanhee, 2015: 97). Bu filmlerde benzer oyuncularla çalışan Ozu, süregelen aşamalarda onları biçimlendirmiş ve kendi beklentilerine göre performans göstermelerini sağlamıştır. Yönetmenin Noriko Üçlemesi'nde görüldüğü üzere çekim

⁶ Çalışmada, Nuri Bilge Ceylan'ın taşra üçlemesinde Ozu'nun etkilerine odaklanıldığından dolayı yönetmenin sineması ayrıca açıklanmayacaktır. Ceylan'ın sineması üzerine yapılan ayrıntılı çalışmalar için bkz. (Akbulut, 2005; Suner, 2006: 105-165; Aytekin, 2015; Diken vd., 2018; Dönmez-Colin, 2023).

sürecinde kamera, genelde mesafeli, hareket etmeyen ve alçak bir yerde konumlandırılır. Ozu'nun bu tercihi sinemasında eylemden çok mekân ve onun insanlar üzerindeki etkilerine önem vermesiyle ilişkilendirilebilir. Noriko Üçlemesi'nin kurgusu Hamamura Yoshiyasu tarafından yapılsa da Ozu için kurgunun mekanik bir süreç olduğu ve kurgunun daha çok senaryonun uygulanmasıyla ilişkili olduğu bilinmektedir (Richie, 1974: 159).

Ozu'nun filmlerinin anlatısal özelliklerine gelindiğinde bu filmlerin en önemli anlatısal özelliklerinden birinin eksilteli anlatı düzenlemeleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ozu, 'klasik anlatı sinemasındaki gibi kesintisiz ve birlik içinde neden sonuç mantığı barındıran bir anlatı' (Buckland, 2021: 85) kurmak yerine esnek bir anlatı kurmayı tercih eder. Dolayısıyla yönetmen, klasik anlatı biçiminin benimsendiği bir filmde yer alsa anlatıda en çok üzerinde durulacak olayları göstermemeyi tercih eder. Örneğin, Noriko Üçlemesi'nin merkezindeki mesele evlenme ve aile kurma hakkında olmasına rağmen bu filmlerde çiftlerin buluşmasını ve evlenme merasimini içeren sahneler gösterilmez. *Geç Gelen Bahar* filminde çevresindekilerin baskısına karşı koyamayan Noriko'nun ilk defa bir koca adayı ile buluştuğu sahne olay örgüsüne dahil edilmez. Dahası Noriko'nun birisiyle evlendiği bilgisi anlatıda diyalog aracılığıyla aktarılırken karakterin ne evlendiği kişiye ne de düğün merasimine olay örgüsünde yer verilmez. *Erken Gelen Yaz* filminde de benzer bir durum söz konusudur. Evlenmeyi istemeyen Noriko'nun çevresindekiler ona bir koca adayı bulur. Hikâyenin itici gücü Noriko'nun bu aday ile bir araya gelmeyi kabul edip etmemesine dayandırılır. Ancak bu koca adayı anlatı boyunca gösterilmez. Noriko onun yerine kendisinden yaşça büyük komşusu Kenkichi Yabe (Hiroshi Nihon'yanagi) ile evlenmeyi kabul eder (teklif Yabe'den değil onun annesinden gelir). Ancak Noriko ile müstakbel kocası evlenme kararı aldıktan sonra olay örgüsünde bir arada gösterilmez. Ayrıca bu karar alındıktan bir gün sonra -daha önce planlandığı üzere- başka bir şehre giden Yabe ile Noriko'nun bir araya gelip evlenmeleri/evlilik merasimleri olay örgüsüne dahil edilmez. Bunun yerine anlatı, daha önce hiçbir sahnede gösterilmeyen/bahsedilmeyen bir gelinin düğün merasimi ile sonlandırılır. *Tokyo Hikâyesi'*nde ise anne Tomi'nin son isteği, savaştan beri (sekiz yıldır) kayıp olan kocasını unutamayan gelin Noriko'nun evlenmesidir. Ancak anlatıda Noriko'nun evlenip evlenmediği hakkında bilgi verilmez. Filmin anlatısı, Tomi'nin kocası Shukichi ile komşusu arasında geçen sıradan bir diyalogdan sonra sonlandırılır. Ayrıca filmin başkarakterlerinden biri olan anne Tomi Hirayama (Chieko Higashiyama) Tokyo'da çocuklarını ziyaret ettikten sonra yaşadığı kasabaya döndüğünde hastalanıp ölmüştür. Ancak bu karakterin ölümünü gösteren bir sahneye olay örgüsünde yer verilmez.

Noriko Üçlemesi'nin anlatısındaki temel çatışma Noriko'nun evlenip evlenmemesiyle ilgili olsa da başka bir çatışma kuşaklar arası farktan ortaya çıkar. Ancak bu çatışma klasik anlatı sinemasındaki gibi tarafların birbirine üstünlük kurması ve bir tarafın diğerini bertaraf etmesi ile sonlandırılmaz. Bunun yerine Ozu, durumu tespit eder ve yorumu seyirciye bırakır. Bu anlamda yönetmene göre modernleşme ile birlikte kültür de değişmektedir ve tutumların/beklentilerin de değişmesinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Örneğin *Geç Gelen Bahar* filminde Noriko'nun halası Masa Taguchi (Haruko Sugimura) olay örgüsünün başlangıcında, evlenecek olan genç bir gelinin evlilik merasimine katılmıştır. Gelinin, bu merasimde rahat bir şekilde sake içmesi ve yemek yemesi halayı rahatsız eder. *Erken Gelen Yaz* filminde ise Noriko'nun evlenme kararını ailesine danışmadan kendi başına alması ile yeni değerlerin birtakım bencillikler ve düşüncesizlikler getirdiğinin ima edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kuşak farkının en fazla ortaya çıktığı film ise *Tokyo Hikâyesi'*dir. Yaşlı çift Tomi ve Shukichi, çocuklarını Tokyo'da ziyaret ettikleri sırada ne çocukların (gelin Noriko hariç) ne de torunların ailenin büyük üyelerine ilgi ve saygı göstermemeleri, birtakım değerlerin olumsuz anlamda değiştiğine işaret etmektedir. Anne Tomi'nin cenazesinden (ki anne Tomi'nin ölümü birtakım değerlerin de ölümünü simgelemektedir) hemen sonra çocukların babalarını yalnız bırakıp yaşadıkları şehre dönmesi de bu görüşü desteklemektedir.

Noriko Üçlemesi'nin başlıca teması kayıptır. Kayıp, ya evlilik ya da ölüm nedeniyle meydana gelmektedir. *Geç Gelen Bahar'*da Noriko evlendikten sonra babasıyla birlikte yaşadığı evden ayrılmıştır ve böylece karakterin babası yalnız kalmıştır. *Erken Gelen Yaz* filminde ise Noriko, komşusu

Kenkichi ile evlendikten sonra Noriko ve kocası, Noriko'nun annesi ve babası, Noriko'nun abisi ve yengesi ayrı ayrı evlerde yaşamaya başlamıştır. Böylece büyük aile dağılmış, bunun yerine çekirdek aileler oluşmuştur. *Tokyo Hikâyesi*'nde ise kayıp ölümle birlikte gelmiştir. Noriko, savaştan beri haber alamadığı kocasını sekiz yıldır beklemekte ve ona özlem duymaktadır. Kocasının ailesi ölümü kabullense de Noriko kayıp olan eşinin öldüğünü kabullenememektedir. Bunun yanı sıra anne Tomi öldükten sonra kocası Shukichi kızı Kyôko ile baş başa kalmış, diğer çocukları ise onu bırakıp yaşadıkları şehre geri dönmüştür. Ayrıca üç filmde de modernleşme ile birlikte geleneksel kültürel değerlerin kaybının da altı çizilmektedir. Görüldüğü üzere her üç filmde de kayıp; geleneksel değerlerde, ailede meydana gelen evlilik veya ölümlerde ortaya çıkmaktadır.

Noriko Üçlemesi'nde dikkat çeken diğer anlatısal özellik durağanlıktır. Filmlerde akıp giden bir zaman tasvir edilmek yerine durağan bir zamanın var olması yönetmenin filmlerinin 'yavaş sinema' anlatısı içinde konumlandırılmasını sağlar. 'Yavaş sinema' kavramı; karakterlerin sıkıntılı hallerinin sunulduğu, klasik anlatı sinemasındaki dramatik çatışmalardan uzak, gündelik hayatın sıradan olaylarına vurgu yapılan ve bu olayların, hem uzun çekimlerle hem de kameranin hızlı hareket ettirilmediği/düşük tempolu çekimlerle desteklendiği filmlere işaret etmektedir (Özyazıcı, 2020: 218). Schrader (2018: 10) yavaş sinemayı, çok az eylemin/kamera hareketinin olduğu ve uzun planları içeren minimalist anlatının özelliklerini taşıyan sanat sinemasının bir alt branşını ifade etmek için kullanılan bir terim olarak açıklar. Özdoğru (2004: 75) Ozu filmlerinin minimalist özelliğinin temel kaynağının Zen kültürü⁷ olduğunu belirttikten sonra yönetmenin filmlerinin, durağan kamera hareketleri, plan-sekanslar ve doğal dekor/oyunculuk gibi tercihler bakımından minimalist nitelikler taşıdığını belirtir. Görüldüğü üzere kaynağını minimalist sinemadan alan yavaş sinema anlatısı sadece sinemasal anlatı ile değil aynı zamanda üslupsal tercihler aracılığıyla da kurulur. Ayrıca Bordwell ve Rosenbaum gibi sinema araştırmacılarının Ozu'nun yavaş sinema yapmasını takdir ettiği bilinmektedir (Vanhee, 2015: 93). Noriko Üçlemesi'nin her filminde, büyük olaylar/çatışmalar anlatılmak yerine gündelik hayat ve "sıradan insan"ın merkeze alınması Ozu'nun yavaş sinema yaptığı görüşünü desteklemektedir. Bu filmlerde aile içi ilişkiler, evlilik, aile ziyareti gibi olaylar, gösterişli olmayan çekimler ve gündelik diyaloglar yoluyla aktarılır. Örneğin *Tokyo Hikâyesi*'nde zaman, yaşlı çiftin ritmine göre düzenlenir. Anlatıda büyük inişler/çıkışlar bulunmaz. Çünkü Ozu, anlatıyı seyircinin katharsise ulaşması için oluşturmaz. Bunun yerine yönetmen anlatıyı boşluk/hiçlik üzerine inşa eder: "Onun öykülerinde ayrılık, yalnızlık, ölüm ve bunların zamanın ritmine uyan kaçınılmaz döngüsüne gösterilen rıza, bir çeşit onaylanmış mutsuzluk olarak eseri bir *mono no aware* [hiçlik] duygusu ile kuşatır" (Sert, 2022: 496). Bununla birlikte Ozu sinemasında kişiler ve olaylardan ziyade mefhumlar (evliliğin kendisi gibi) öne çıkarılır. İlk iki filmde Noriko'nun evleneceği karaktere ve evlilik merasimine olay örgüsünde yer verilmemesi, son film *Tokyo Hikâyesi*'nde Tomi'nin ölümünün gösterilmemesi bu önermeyi desteklemektedir.

Nochimson'a (2012: 207) göre Ozu 'bir hikâyeyi görsel olarak anlatmanın' yolunu tamamen değiştirmiştir. Bu anlamda Ozu'nun klasik anlatı sinemasının görsel kodlarından farklılık gösteren anlatımının öne çıkan unsurları arasında tatami çekimi, yastık çekimler ve 360° alan kullanımı bulunmaktadır. Ozu'nun genellikle devinimsiz olan ve 'duvardaki bir sinek' gibi konumlandırılan kamerası, yerden hemen hemen doksan santimetre yukarıda ve tatami minderinde oturan birinin bakış açısına yerleştirilir (Cook, 2016: 576). Ozu'nun, kamerayı neden bu biçimde konumlandığına dair düşünceler aşağıda belirtildiği biçimde sıralanır:

Eleştirmenler, Ozu'nun kamerasını neden bu denli yere yakın tuttuğu konusunda kararsızdırlar. Ancak bir olasılık, onun sinematografiyi alçak masaları olan, yerde oturan Japon evinin iç tasarımına uyumlu bir konuma getiriyor olmasıdır. Bir başka yorum ise Ozu'nun hayatı bir çocuğun bakış açısından yani naif ve masum bir perspektiften göstermeyi sevdiğidir. Belki de görüş açısını her şeyden önce güzel olduğunu düşündüğü için seçmiştir (2012: 207).

⁷ Ozu ve Zen kültürü arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak irdeleyen bir çalışma için bkz. (Sert, 2022: 477-500).

Noriko Üçlemesi'ndeki tatami çekimlerde kamera kimi zaman ev içindeki koridorlara kimi zaman ise karakterleri cepheden gören bir konuma yerleştirilmektedir. Noriko Üçlemesi'ndeki tatami çekimleri aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. *Geç Gelen Bahar*'ın ilk sekansındaki düğün merasimi

Şekil 2. *Geç Gelen Bahar*'da usta ve çırak evin salonunda çalışırken

Şekil 3. *Erken Gelen Yaz*'da baba Shukichi evde çalışırken

Şekil 4. *Erken Gelen Yaz*'da gelin Fumiko ve oğlu mutfakta

Şekil 5. ve Şekil 6. *Tokyo Hikâyesi*'nin ilk sekansında anne Tomi ve baba Shukichi komşularıyla gündelik konular hakkında sohbet ederken

Ozu'nun görsel anlatım tercihlerinde öne çıkan diğer üslupsal tercih 360° alan kullanımıdır. Şekil 5. ve Şekil 6.'da görüldüğü üzere Ozu, klasik anlatı sinemasından farklı olarak 180° kuralına ve dolayısıyla mekânsal devamlılık kuralına uymayı tercih etmez. Şekil 5.'te kameraya göre Shukichi sağda, Tomi ise solda konumlandırılmaktadır. Diğer çekimde alanın tam tersine yerleştirilen kamera Tomi'nin çerçevenin sağında, Shukichi'nin ise solunda konumlandırılmasına neden olur. Ancak klasik anlatı sinemasının devamlık kurallarından farklı olarak Ozu, grafik ilişkilere dayalı bir devamlılık stili geliştirir. Şekil 5. ve Şekil 6.'da görüldüğü üzere karakterlerin buldukları yön değişse de çerçevede hem onların hem de aralarındaki boşluğun kapladığı yer değişmemektedir. Karakterler sadece birbirlerinin mekândaki konumuna yerleştirilmiş gibi gözükmemektedir. Noriko Üçlemesi'nde 360° alan kullanımı ve grafiksel ilişkilere dayalı devamlılık içeren benzer çekimler aşağıdaki gibidir:

Şekil 7. ve Şekil 8. *Geç Gelen Bahar*'da Noriko ve komşusu tren beklerken 360° alan kullanımı

Şekil 9. ve Şekil 10. Baba Shukichi ve yaşlı amca evin salonunda sohbet ederken 360° alan kullanımı

Şekil 11. ve Şekil 12. Baba Shukichi ve eski arkadaşı çocukları hakkında dertleşirken 360° alan kullanımı

Ozu'nun kendisine has üslupsal özelliklerinden biri "yastık çekimler"dir. İlk defa Noel Burch (1979: 160-161) tarafından ortaya atılan bu kavram Ozu sinemasındaki olay örgüsü veya karakter gelişimine hizmet etmeyen -bu anlamda eksilteli anlatı kurulumunun parçalarından biri olan- çekimlere işaret etmektedir. Yastık çekimler; çerçevenin merkezine yerleştirilen tapınakları, kuruması için ipe asılmış kıyafetleri, trafik lambalarını, ağaçlı tepeleri, tren istasyonlarını/trenleri ve fabrika/ev bacalarını içeren çekimlerdir. Öykü arasına giren/öykü akışını bozan bu çekimler, bir veya birbirini takip eden birkaç çekimden oluşur. Burch'e (1979: 160) göre bu çekimlerin kaynağı Japon şiirindeki düşünce/imge akışını bozan ve belirsiz bir anlama sahip olan "yastık sözcüğü"dür. Yine Burch'ün (1979: 161) belirttiği üzere Ozu'nun yastık çekimleri (Makurakotoba/pillow-shot) basit bir şekilde Ozu'nun stilistik tercihi olmak yerine temel olarak Japon kültürüne ait bir özelliğin ifadesi olarak görülebilir. Bu çekimler Batı'daki dünya görüşünden farklı olarak Japonya'ya ait insan-merkezli olmayan kültürle ilişkilendirilebilir. Schrader'e (2018: 62) göre Ozu, bu çekimleri, hiçliğin içindeki kalıcılık hissini ifade etmek için kullanır. Nochimson ise yastık çekimlerin 'başka bir gerçeklik düzlemi ima etmek için kullanıldığını' Burch'den aktardıktan sonra bu çekimlerin ne ifade edebileceğine dair bir ihtimali ortaya koyar: "Belki de geleneksel Japon yaşamının sınırlamalarının ve katı düzeninin ötesinde yatan bir şeye işaret ediyordur" (Nochimson, 2012: 207). Görüldüğü üzere yastık çekimlerine kesin bir anlam atfedilmese de bu çekimlerin, Ozu'nun görüngüsel dünyadan farklı bir

gerçeklik düzlemini (doğayı ya da ruh gibi metafizik bir şeyi) işaret ettiği öne sürülmektedir. Noriko Üçlemesi'nde her filmin özellikle ilk sahnesinde görülen yastık çekimlerin örnekleri aşağıdaki gibidir:

Şekil 13., 14. ve 15. *Geç Gelen Bahar*'ın olay örgüsünün başındaki yastık çekimler

Şekil 16., 17. ve 18. *Erken Gelen Yaz* filminde doğanın içinde kaybolan evleri içeren yastık çekimler

Şekil 19., 20. ve 21. *Tokyo Hikâyesi* filminde çerçevenin merkezinde fabrika bacaları ve tren istasyonunun yer aldığı yastık çekimler

Bütün bunlar ışığında Noriko Üçlemesi genel olarak değerlendirilebilir. Japonya'daki sinema endüstrisinin önde gelen yapım şirketlerinden Shochiku ile iş birliği içinde bu filmleri üreten Ozu, kendi senaryolarını istediği oyunculara rol vererek gerçekleştirebilmiştir. Üç filmin de anlatısını ayrıksı kılan en önemli öge eksiltili anlatı düzenlemeleridir. Noriko Üçlemesi'nin temel çatışması Noriko'nun evlenip evlenmeyeceği hakkında olsa da kuşak çatışması ve modernleşme ile ortaya çıkan geleneksel aileye yabancılaşma olgusu da bu filmlerde öne çıkan çatışma öğeleri arasındadır. İlgili üç filmde belirgin olan temalardan biri ölüm veya evlilikten kaynaklanan kayıptır. Filmlerin hem anlatısında hem de üslubunda durağanlık baskındır. Bu anlamda Noriko Üçlemesi minimalist anlatı ve onun uzantısı olan yavaş sinema anlatısı barındırır. Ozu'nun bu üçlemesinde en çok tekrar eden biçimsel tercihler arasında ise kameranın geleneksel Japon evi oturma düzeni hizasında konumlandırıldığı "tatami çekimleri" ve olay örgüsü ile ilgisi olmayan, gerçek dünyadan "aşkınlığı" ima eden "yastık çekimler" bulunmaktadır.

Nuri Bilge Ceylan'ın Taşra Üçlemesi'nde Ozu'nun Etkileri: Yapım, Anlatı ve Üslup

Bu çalışmada, Yasujiro Ozu'nun Doğu ve Batı'dan birçok yönetmeni etkilediği gibi Nuri Bilge Ceylan'ı da etkilediği öne sürülmektedir. Ceylan'ın 1980'lerden beri Ozu'nun filmlerini seyrettiği bilinmektedir (Eryılmaz, 2016: 9). Ayrıca yönetmen, kendisini etkileyen yönetmenler arasında sadece Tarkovski, Bresson ve Bergman'ın değil aynı zamanda Ozu'nun da bulunduğunu ifade etmektedir (aktaran Dawson, 2016: 175). Ceylan'ın erken dönemindeki uzun metrajlı filmleri *Kasaba*, *Mayıs Sıkıntısı* ve *Uzak*, Taşra Üçlemesi olarak adlandırılır. Bunlar arasından *Uzak* filminde anlatı mekânı bir kent olan İstanbul olsa da Suner'in (2006: 119) belirttiği gibi bu film özellikle Yusuf (Mehmet Emin Toprak) karakteri üzerinden taşralı olmanın ne demek olduğuyla da ilgilidir. Çalışmanın bu bölümünde, "Taşra Üçlemesi, Ozu sinemasından hangi bakımlardan etkilenmiştir?" sorusunun yanıtı aranmaktadır.

Ozu, filmlerini Shochiku stüdyosuna bağlı olarak çekmektedir. Ondan farklı olarak Ceylan'ın Taşra Üçlemesi'nde bağımsız film üretim⁸ anlayışı benimsenmektedir (Sivas, 2011: 140). Yönetmenler farklı yapım anlayışları içinde bulunsalar da oyuncu seçimi ve oyuncu yönetimi gibi yapım süreci içindeki kararlarda benzer yöntemler uygulamaktadır. Örneğin her filmde belirli özelliklere sahip bir karakterin benzer versiyonları canlandırılır. Çoğunlukla senaryodaki isimler de aynıdır. Tıpkı Ozu gibi Ceylan da Taşra Üçlemesi'nde aynı oyuncularını benzer rollerde oynatmaktadır. Örneğin amatör oyuncu Mehmet Emin Toprak; *Kasaba* ve *Mayıs Sıkıntısı*'nda Saffet, *Uzak*'ta ise Yusuf karakterini canlandırmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Noriko Üçlemesi'nde ise Setsuko Hara, üçlemenin adının kaynağı olan Noriko'yu canlandırmaktadır.

Tablo 1. Noriko Üçlemesi'nde oyuncular ve canlandırdıkları roller (Castro, 2015: 35):

Oyuncular	<i>Geç Gelen Bahar</i>	<i>Erken Gelen Yaz</i>	<i>Tokyo Hikâyesi</i>
Setsuko Hara	Noriko (Kız)	Noriko (Kız)	Noriko (Gelin)
Chishu Ryu	Shukicki (Baba)	Koichi (En büyük çocuk)	Shukicki (Baba)
Haruko Sugimura	Masa (Amca)	Tami (Kenkichi'nin annesi)	Shige (Kız)
Kuniko Miyake	Akiko (Dul)	Fumiko (Koichi'nin karısı)	Fumiko (Koichi'nin karısı)
Chieko Higashiyama		Shige (Noriko'nun annesi)	Tomi (Anne)

Tablo 2. Taşra Üçlemesi'nde oyuncular ve canlandırdıkları roller (Tablo tarafımdan düzenlenmiştir):

Oyuncular	<i>Kasaba</i>	<i>Mayıs Sıkıntısı</i>	<i>Uzak</i>
Mehmet Emin Toprak	Saffet	Saffet	Yusuf
Fatma Ceylan	Babaanne	Fatma	Anne
Mehmet Emin Ceylan	Dede	Mehmet	
Muzaffer Özdemir	Deli Ahmet	Muzaffer	Mahmut

Ceylan ve Ozu'nun yapım sürecindeki benzer uygulamalarından biri çok fazla tekrar çekimi yapma ve tüm set ekibi üzerinde kontrol sahibi olma talepleridir. Ozu'nun aşırı duyguları ortadan kaldırmak ve tam kontrol sahibi olmak için oyuncularından çok fazla tekrar aldığı bilinmektedir (Vanhee, 2015: 97). Ceylan da Ozu'ya benzer bir şekilde 50 defa tekrar çekimi yapabildiğini ve tüm yaratıcı kararlarda kontrol sahibi olmak istediğini ifade etmektedir (akt. Kolukısa, 2016: 220). Dolayısıyla iki yönetmenin, oyuncuların performanslarını mekanik hale getirebilmek ve böylelikle onların yaratıcı müdahalelerine izin vermeme amacıyla çok fazla tekrar çekimi yaptıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Eksilteli anlatı, tekrar/döngüsellik ve minimalist anlatı gibi anlatısal tercihler iki yönetmen arasındaki ilişkinin başka bir boyutudur. İki yönetmen de "üzerinde durulması gereken" önemli anlatı

⁸ Bordwell'e (2020: 31) göre *bağımsız üretim tarzı*, çok fazla bilinmeyen yönetmenlerin ürettiği daha gösterişsiz filmlere atfedilir. Bu filmlerin üretimi daha az maliyet gerektirdiği için yönetmenler yapım sürecinde oldukça fazla denetime sahip olabilir.

olaylarını göstermekten kaçınır. Ozu'nun evlenme ve ölüm sahnelerini göstermediği gibi Ceylan da önemli anlatı olaylarına olay örgüsünde yer vermez. Örneğin, *Mayıs Sıkıntısı*'nda Mehmet (Mehmet Emin Ceylan) karakteri tüm film boyunca tarlasının yanında bulunan ağaçları kendi arazisine dahil etmek için arazide bekler. Ancak devlet memurları geldiği sırada orada bulunmadığından ağaçlar işaretlenmiştir. Ancak ağaçların işaretlenmesine ve Mehmet'in o sırada nerede olduğuna olay örgüsünde yer verilmemiştir. *Uzak* filminde de misafir olarak Muzafferin evine gelen Yusuf, artık evde istenmediğini anlamıştır. Bundan dolayı Yusuf evi terk etmiştir ancak ne evi terk ettiği sahne ne de Yusuf'un iş bulup bulmadığı ya da köyüne dönüp dönmediği ile ilgili bir sahne olay örgüsüne dahil edilmez ve böylelikle karaktere ne olduğu muğlak bırakılır.

İki yönetmenin filmlerinde öne çıkan anlatısal unsurlardan biri *tekrardır*. Her iki yönetmen de filmlerini ufak değişikliklerle tekrar tekrar çekmektedir. Hem Noriko Üçlemesi hem de Taşra Üçlemesi ufak değişikliklerle aynı filmin tekrar tekrar çekilmesi gibi bir izlenim yaratmaktadır. Her iki yönetmenin filmlerinde tema, cast, çekim ve mekân gibi unsurlar da tekrar etmektedir. Örneğin Ozu hep evlenme meselesini merkeze alırken Nuri Bilge Ceylan taşralı olma, aidiyet krizi ve yabancılaşma gibi tekrar eden bir temaya odaklanmaktadır. Ozu, *Erken Gelen Yaz* ve *Geç Gelen Bahar* filmlerinin isimlerinde de ima edildiği üzere mevsim döngüsünün yanı sıra ölüm ve evlilik gibi yaşam döngüsünde tekrar eden unsurlara da odaklanır. *Kasaba* filminde de Suner'in (2006: 109) belirttiği gibi "Gündüz-gece ve mevsim geçişlerinin iç içeliği kasabada zamanın akışını bir tekrar ve yineleme döngüsüne dönüştürür. Günler, mevsimler geçer, her şey aynı kalır, her şey tekrarlar". *Mayıs Sıkıntısı* filminde tekrar unsuru, mevsimsel bir döngüsellik yerine Muzaffer'in anlatı dünyasında yaptığı tekrar çekimlerinde belirginleşir. Bununla birlikte karakterlerin anlatısal çıkmazları her filmde tekrar eder. Noriko Üçlemesi'ndeki Noriko karakteri evlenmekten kaçmaya çalışsa da evlilik onun için kaçınılmaz olmuştur. Taşra Üçlemesi'nin son filmi *Uzak*'ta Yusuf, ilk iki filmde ise Saffet karakterlerinin yaşadıkları sıkıntıdan/bunalımdan dolayı taşradan kaçmaya çalışması ancak ondan kurtulamamaları gibi anlatısal açmazlar bulunmaktadır. Dolayısıyla her iki yönetmenin filmlerinde karakterlerin çıkmazları, tekrar eden unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca Karadoğan'ın (2018: 323) belirttiği gibi Taşra Üçlemesi tek bir hikâyenin başlangıcı, ortası ve sonu gibi görülebilir. Bu anlamda üçleme, birbirini tekrar eden döngüsel bir yapı barındırmaktadır. Bunun yanı sıra *tekrar* sadece anlatıda değil aynı zamanda, daha önce de değinildiği gibi, yapım süreçlerinde de bulunmaktadır. Her iki yönetmen de aynı oyuncularını benzer rollerde tekrar tekrar oynatır ve oyuncularından çok fazla tekrar yapmalarını talep eder.

Ceylan da tıpkı Ozu gibi Taşra Üçlemesi'nde minimalist bir anlatı kurmayı tercih eder. Akbulut'un (2005: 56) belirttiği üzere Nuri Bilge Ceylan hem anlatı ve biçim açısından hem de yapım ve dağıtım açısından minimalist bir anlayışı benimser. Ceylan'ın bu minimalist anlayışı dağıtım dışarıda tutulursa Ozu için de geçerlidir. Karadoğan'ın (2018: 324) vurguladığı gibi Taşra Üçlemesi'ndeki imgeler doğalcı bir minimalizmle yakın bir ilişki içinde olmakla birlikte *yavaş sinemanın* da özelliklerini taşımaktadır. Her iki yönetmenin de minimalist ve yavaş sinema anlayışı aksiyon odaklı anlatım yerine zamanın durağan akışını yansıtan bir anlatım tercih etmelerinde yatar. Ayrıca her iki üçlemede de bu durağan akış içinde sıradan/gündelik olayların ve diyalogların merkeze alınması, dramatik çatışmanın azlığı, sınırlı müzik kullanımı, doğal dekor (gerçekçi mekân anlayışı) ve doğal oyunculuk kullanımı bakımından benzerlikler bulunmaktadır. *Kasaba*, *Mayıs Sıkıntısı* ve *Uzak* filminin anlatıları sıkı bir şekilde ilişkilendirilmiş bir olay örgüsü barındırmaz. Ayrıca bu filmlerdeki Saffet/Yusuf karakterleri, belirli bir hedef doğrultusunda hareket etmezler. Bunun yerine karakter(ler), kasabada veya İstanbul'da, belirsiz bir anlatı zamanında çoğunlukla amaçsızca dolaşırlar. Sıradan/gündelik yaşam içindeki diyaloglar her iki üçlemede de öne çıkmaktadır. *Geç Gelen Bahar*'da Noriko'nun evlenmesiyle ilgili konu açıldıktan birkaç kaç saniye sonra konudan sapılıp çizgili pantolon giyme ile ilgili bir diyalog başlar. *Tokyo Hikâyesi*'nde Tomi ve torununun neredeyse hiç konuşmadan birlikte yaptıkları yürüyüş filmin en uzun sahnelerden biridir. *Kasaba* filminde de Saffet anlatı boyunca sokakları ve gökyüzünü seyretmektedir. Ayrıca filmin tarlada çekilen en uzun sekansında, aile arasındaki gündelik diyaloglar anlatının büyük bir bölümünü kaplamaktadır. Bunlarla birlikte her iki üçlemede de durağan kamera, belirsiz ve yavaş ilerleyen zaman aktarımı üslupsal olarak öne çıkan

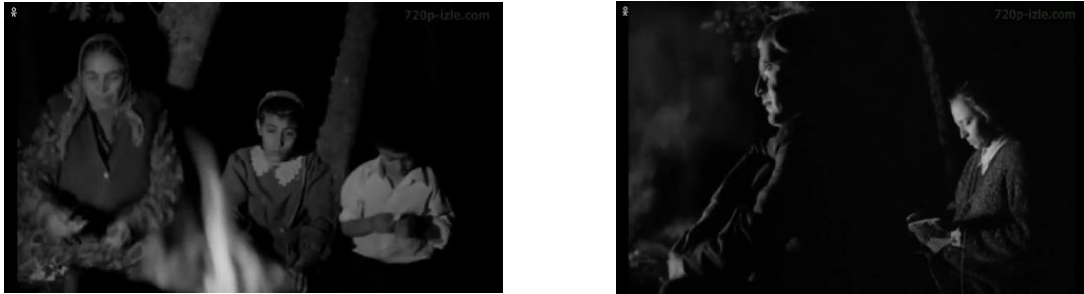
minimalist öğeler arasındadır.

Ozu ve Ceylan, birçok modernist sinema anlatısını benimseyen yönetmen gibi gözlemci konumundaki sabit ve nesnel kamera kullanımını tercih etmektedir. Bu tercihler yönetmenlerin sinemasının -özellikle Ceylan'ın *Taşra Üçlemesi*'nin- minimalist ve yavaş sinema anlayışı içinde konumlandırılmasına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra Ozu'nun tatami çekimleri, yastık çekimler ve 360° alan kullanımı gibi kendisine has üslupsal tercihleri onu diğer modernist anlatı geleneği içindeki yönetmenlerden ayırmaktadır. Özellikle tatami çekimlerinin, *Taşra Üçlemesi*'nin birçok sahnesinde tercih edilen bir çekim anlayışı olduğu görülmektedir.

Şekil 22., 23., 24., 25., 26. ve 27. *Mayıs Sıkıntısı*'ndaki tatami çekimler

Şekil 28. ve Şekil 29. *Kasaba* filminden Ozu'nun izlerini taşıyan tatami çekimler

Şekil 30. ve Şekil 31. *Uzak* filminde Mahmut'un evindeki tatami çekimler

Taşra Üçlemesi'nin ilk filmi *Kasaba*'da öne çıkan diğer üslupsal özellik yastık çekimlerdir. *Kasaba* filminin olay örgüsüne hizmet etmeyen birçok sahnesinde çevre ve doğa görüntülerini içeren çekimlere yer verilmektedir. Yastık çekimler, özellikle Saffet'in kasabada amaçsızca dolaştığı sahnelerdeki doğa ve çevrenin merkeze alındığı çekimlerde görülmektedir.

Şekil 32., 33., 34., 35. ve 36. *Kasaba* filminin açılış sekansında mekânın merkeze alındığı yastık çekimler

Şekil 32., 33., 34., 35. ve 36. *Kasaba* filminin açılış sekansında mekânın merkeze alındığı yastık çekimler

Şekil 37. *Kasaba* filminden yastık çekimler: İpe asılmış çamaşırlar

Şekil 38. ve Şekil 39. *Kasaba* filminde ağaç dallarının merkeze alındığı yastık çekimler

Nuri Bilge Ceylan'ın *Taşra Üçlemesi*'nin 180° kuralına uyması bakımından bu üçlemedeki mekânsal ilişkiler, Ozu'daki gibi 360°'lik bir alanda tasvir edilmemektedir. Ancak özellikle *Kasaba* ve *Mayıs Sıkıntısı* filmleri Ozu'yu hatırlatan yastık çekimler barındırmakta ve *Taşra Üçlemesi*'nin her filminde -özellikle iç mekânda tercih edilen- Ozu'nun üslupsal izlerini taşıyan tatami çekimlere yer verilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Nuri Bilge Ceylan'ın *Taşra Üçlemesi*'nde (*Kasaba*, *Mayıs Sıkıntısı* ve *Uzak*) yapım, anlatı ve üslup özellikleri bakımından Yasujiro Ozu sinemasının etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle Ozu'nun Shochiku yapım şirketi bünyesinde senaryosunu ve yönetmenliğini üstlendiği *Noriko Üçlemesi*'nin (*Geç Gelen Bahar*, *Erken Gelen Yaz* ve *Tokyo Hikâyesi*) ayrık anlatısal ve üslupsal özellikleri ortaya konmuştur. Ardından Berger'in (1998) karşılaştırmalı analiz yaklaşımının benimsendiği araştırmada Ceylan'ın 2006 yılından sonra ürettiği, öyküsel anlatının daha fazla olduğu filmlerinin aksine imgenin öne çıkarıldığı *Taşra Üçlemesi*'nde Ozu sinemasının etkileri yapım süreci, anlatı ve üslup açısından ele alınmıştır. İki yönetmenin sineması arasındaki benzerlikler değerlendirildiğinde *Taşra Üçlemesi*'nin yapım sürecinde benzer oyuncu tercihleri ve birçok prova alınması bakımından oyuncu yönetiminin; anlatısal olarak minimalist, yavaş, eksilteli ve tekrara dayalı anlatının; biçimsel olarak ise tatami çekimlerinin ve özellikle *Kasaba* filminde yastık çekimlerin izlerinin yer aldığı öne sürülebilir.

Tablo 3. Nuri Bilge Ceylan Taşra Üçlemesi ve Yasujiro Ozu'nun Norika Üçlemesi arasındaki benzerlikler:

Yapım	Anlatı	Biçem
<p>-Oyuncu ve Karakter Tercih: Aynı oyuncular benzer rollerde oynatılır.</p> <p>-Çekimlerin Tekrarlanması: Oyuncular üzerinde kontrol sağlamak için çekimlerde çok fazla tekrar yapılır.</p>	<p>-Eksilteli Anlatı: Önemli anlatı olaylarına olay örgüsünde yer verilmez.</p> <p>-Minimalist Anlatı: Gündelik olanın merkeze alındığı filmlerde dramatik çatışma ve müzik kullanımı sınırlıdır. Doğal dekor ve doğal oyunculuk tercih edilir.</p> <p>-Döngüsellik: Üçlemeler aynı temayı ele almasa da her biri kendi içinde aynı temayı tekrar eder. Karakterler aynı çıkmazla yüzleşirler.</p>	<p>-Nesnel Kamera: Kamera sabit ve gözlemci olarak konumlandırılır.</p> <p>-Tatami Çekimleri: Kameranın yerden yaklaşık olarak 90 cm yukarıda konumlandırıldığı tatami çekimler, tekrar eden biçimsel bir öğedir.</p> <p>-Yastık Çekimler: Olay örgüsüne hizmet etmeyen çevre ve doğa görüntülerini içeren çekimler -özellikle <i>Kasaba</i> filminde- tekrar eder.</p>

Akbulut'un (2005: 33) vurguladığı gibi Taşra Üçlemesi'nde benimsenen minimalist tavrı, durağan planlar, aynı/benzer konuların aynı oyuncularla ele alınması Ozu ve Ceylan arasındaki benzerlikleri göstermektedir. Vanhee'nin (2015: 97-97) de belirttiği gibi Ozu'nun yavaş sinema anlatısı, Nuri Bilge Ceylan'ın filmlerine ilham vermiştir. Taşra Üçlemesi'nde Ozu'nun izlerinin yer aldığı anlatısal özellikler arasında dramatik çatışmanın az olması, durağan zaman akışının tasvir edilmesi, gündelik diyalogların ve olayların işlenmesi, durağan kamera hareketleri, doğal dekor ve sınırlı müzik kullanımı vardır. Dönmez-Colin'e (2023: 8) göre ise Nuri Bilge Ceylan sinemasındaki mekânsal kompozisyonlar, anlatıdaki eksilteler, ara mekânlar, sabit kamera kullanımı ve nihilist bir varoluşsal paradoksun altının çizilmesi gibi unsurlar Ozu sinemasını hatırlatmaktadır. Taşra Üçlemesi'nde sabit kamera tercihiyle birlikte çerçeve içinde çerçeve kullanımı göz önünde bulundurulursa Ceylan'ın, Ozu'ya benzer mekânsal kompozisyonlar yarattığı öne sürülebilir.

Ozu'nun, Nuri Bilge Ceylan üzerindeki etkilerine değinilen yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, Taşra Üçlemesi'nde Ozu'nun etkisinin en fazla öne çıktığı ögenin "tekrar" olduğu vurgulanmaktadır. Aynı temanın tekrar tekrar ele alınması, aynı oyuncuların benzer rollerde oynaması ve aynı/benzer karakterlerin aynı sorunları yaşaması aynı filmin tekrar tekrar çekildiği izlenimini yaratmaktadır. Ayrıca bu çalışmada; Ozu'nun ayrıksı üslupsal tercihlerinden "tatami çekimleri"nin Taşra Üçlemesi'nin her filminde ve "yastık çekimleri"nin ise *Kasaba* filminde sıklıkla kullanıldığı öne sürülerek Ceylan'ın, Ozu'ya biçimsel olarak da öykündüğü ortaya konmuştur.

Bitirirken Ozu'nun etkileri hakkında yapılacak çalışmalara önerilerde bulunulabilir. Bu çalışmanın sınırlılıkları içinde Ozu'nun, Nuri Bilge Ceylan'ın Taşra Üçlemesi üzerindeki etkileri/benzerlikleri ele alınmıştır. Ancak başka bir çalışmada iki yönetmenin sinemasının hangi bakımlardan farklılık gösterdiği de irdelenebilir. Ayrıca Semih Kaplanoğlu gibi minimalist sinema anlayışını benimseyen yönetmenlerin filmlerinde Ozu'nun etkilerinin araştırılması yakın dönem Türk sinemasında Ozu'nun etkilerinin anlaşılmasında tamamlayıcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. (2005). *Nuri Bilge Ceylan sinemasını okumak: Anlatı, zaman, mekân*. Bağlam Yayıncılık.
- Aytekin, P. E. (2015). Nuri Bilge Ceylan sinemasının anlatsal dönüşümü: Fotoğrafik anlatımdan, öyküsel anlatıma. *Selçuk İletişim*, 9(1), 247-265.
- Berger, A. A. (1998). *Media research techniques* (2nd Ed.). Sage Publications.
- Bingham, A. (2018). Autumn afternoons negotiating the ghost of Ozu in Iguchi Nami's *Dogs and Cats* (2004). İçinde J. Choi (Ed.). *Reorienting Ozu* (ss. 177-197). Oxford University Press.
- Bordwell, D. (1998). *Ozu and poetics of cinema*. Princeton University Press.
- Bordwell, D. (2008). Yasujiro Ozu. İçinde G. Nowell-Smith (Der.). *Dünya Sinema Tarihi* (ss. 478-479). Kabalıcı Yayınları.
- Bordwell, D., Thompson, K. & Smith J. (2020). *Film art: An introduction*. McGraw-Hill Education.
- Brown, W. (2018). Sparse or slow Ozu and Joanna Hogg. İçinde J. Choi (Ed.). *Reorienting Ozu* (ss. 269-285). Oxford University Press.
- Buckland, W. (2021). *Narrative and narration: Analyzing cinematic storytelling*. Columbia University Press.
- Burch, N. (1979). *To the distant observer*. University of California Press.
- Castro, M. F. (2015). Vanished men, complex women: gender, remembrance, and reform in Ozu's postwar films. İçinde W. Stein & M. Dipaolo (Ed.). *Ozu International: Essays on The Global Influences of a Japanese Auteur* (ss. 29-51). Bloomsbury Academic Publishing.
- Ceylan, N. B. (Yönetmen). (1997). *Kasaba* [Film]. NBC Film.
- Ceylan, N. B. (Yönetmen). (1999). *Mayıs Sıkıntısı* [Film]. NBC Film.
- Ceylan, N. B. (Yönetmen). (2002). *Uzak* [Film]. NBC Film.
- Cook, A. D. (2016). *A History of narrative film* (5th. Ed.). W. W. Norton & Company.
- Dawson, N. (2016). Dağılan bir ailenin düşündürücü hikâyesi. İçinde M. Eryılmaz (Der.). *Söyleşiler: Nuri Bilge Ceylan* (ss. 172-176). Norgunk Yayıncılık.
- Diken, B., Gilloch, G., & Hammond, C. (2018). *Nuri Bilge Ceylan sineması: Türkiyeli bir sinemacının küresel hayal gücü*. Metis Yayınları.
- Dönmez-Colin, G. (Ed.). (2023). *ReFocus: The films of Nuri Bilge Ceylan*. Edinburgh University Press.
- Deamer, D. (2018). Look? Optical/sound situations and interpretation Ozu—(Deleuze)—Kiarostami. İçinde J. Choi (Ed.). *Reorienting Ozu* (ss. 249-269). Oxford University Press.
- Edgar-Hunt, R., Marland, J. & Rawle, S. (2015). *Film dili* (S. Aytaç, Çev.). Literatür Yayınları.
- Eryılmaz, M. (2016). Sunuş. İçinde M. Eryılmaz (Der.). *Söyleşiler: Nuri Bilge Ceylan* (ss. 9-16). Norgunk Yayıncılık.
- Geist, K. (1983). West Looks East: The influence of Yasujiro Ozu on Wim Wenders and Peter Handke. *Art Journal*, 43(3), 234-239.
- Karadoğan, A. (2018). *Modernist estetik: Türkiye'de sanat sineması tarihine giriş (1896-2000)*. De Ki Basım Yayım.
- Kiju, Y. (2003). *Ozu's anti-cinema* (Trans. D. Miyao & K. Hirano). University Of Michigan: The Center for Japanese Studies.
- Kolukisa, E. (2016). Nuri Bilge Ceylan ile 90 dakika. İçinde M. Eryılmaz (Der.). *Söyleşiler: Nuri Bilge*

- Ceylan (ss. 217-224). Norgunk Yayıncılık.
- Kovacs, A. B. (2010). *Modernizmi seyretmek* (Çev. E. Yılmaz). De Ki Basım Yayım.
- Nochimson, M. P. (2012). *Bir dünya sinema* (Çev. Ö. Yaren). De Ki Basım Yayım.
- Ozu, Y. (Yönetmen). (1949). *Banshun* [Film]. Shochiku.
- Ozu, Y. (Yönetmen). (1951). *Bakushû* [Film]. Shochiku.
- Ozu, Y. (Yönetmen). (1953). *Tôkyô monogatari* [Film]. Shochiku.
- Özdoğan, P. (2004). *Minimalizm ve sinema*. Es Yayınları.
- Özyazıcı, K. (2020). Nuri Bilge Ceylan ve yavaş sinema. *sinecine*, 11(2), 193-225.
- Paulus, T. (2015). In Yoko's room: Hou, Ozu, and the poetics of space. İçinde W. Stein & M. Dipaolo (Ed.). *Ozu International: Essays on The Global Influences of a Japanese Auteur* (ss. 133-153). Bloomsbury Academic Publishing.
- Richie, D. (1974). *Ozu: His life and films*. University of California Press.
- Schrader, P. (2018). *Transcendental style in film: Ozu, Bresson, Dreyer*. University of California Press.
- Sert, B. (2022). Zen düşüncesinden Ozu sinemasının arketiplerine. *İmgelem*, 6(11), 477-500. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1198168>
- Sivas, A. (2011). Türk sinemasında bağımsızlık anlayışı ve temsilcileri. İçinde S. Kirel (Ed.). *Sentezler* (ss. 121-146). Parşömen Yayıncılık.
- Stein, W., & Dipaolo, M. (Ed.). (2015). *Ozu international: Essays on the global influences of a japanese auteur*. Bloomsbury Academic Publishing.
- Suner, A. (2006). *Hayalet ev*. Metis Yayınları.
- Taylor-Jones, K. (2018). Rhythm, texture, moods Ozu Yasujiro, Claire Denis, and a vision of a postcolonial aesthetic. İçinde J. Choi (Ed.). *Reorienting Ozu* (ss. 215-233). Oxford University Press.
- Thompson, K. & Bordwell, D. (2019). *Film history: An introduction* (4th Ed.). Mc Graw Hill.
- Vanhee, I. (2015). Too slow to handle? Ozu, Malick, and the art-house family drama. İçinde W. Stein & M. Dipaolo (Ed.). *Ozu International: Essays on The Global Influences of a Japanese Auteur* (ss. 93-113). Bloomsbury Academic Publishing.

FEMİNİZM VE KAMUSAL ALAN: TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN KAVRAMSAL BİR DERLEME VE HALKLA İLİŞKİLER BAĞLAMINDA

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Türker SANDIKCI *

ÖZET

Kamusal alan, toplumsal yaşamın merkezinde yer alan ve toplumun birçok alanını etkileyen bir kavramdır. Ancak, geleneksel olarak, kamusal alanın yapılanması ve işleyişi erkeklerin egemenliği altında gerçekleşmiştir. Bu durum, kadınların bu alanda görünürlüklerinin sınırlı olduğu ve katılımlarının engellendiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tarihsel süreçte kadınların belirli kalıplar üzerinden toplumsal yaşamda var olmaları feminist hareketlerin çıkış noktasını belirlemiştir. Kadınlara atfedilen, özel alanla sınırlı olan çeşitli işler sebebiyle kadınlar bu süreçte kamusal alanda varlık gösterememiştir. Feminist teorilerin sunduğu perspektifler, kamusal alanın erkek egemen yapısını vurgulayarak, kadınların bu alanda marjinalleştirilmesine ve güçsüzleştirilmesine karşı çıkmıştır. Söz konusu karşıtlığın feminist akıma dönüşmesiyle beraber kadınların kamusal alana geçiş süreci hızlanmıştır. Bu bağlamda çalışma özelinde, kadınların feminizm hareketiyle erkeklerle eşit haklara sahip olmak amacıyla başlatmış oldukları süreçte; kamusal alanda elde ettikleri kazanımlar irdelenmekte ve feminist bakış açısıyla kamusal alan ve toplumsal cinsiyet eşitliği konsepti kavramsal olarak incelenmektedir. Kamusal alanın toplumsal cinsiyet ilişkilerinde nasıl şekillendiği ve kadınların bu alana katılımını nasıl etkilediği tartışılmaktadır. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden kamusal alanın anlaşılmasına ve bu alanda daha kapsayıcı aynı zamanda adaletli bir ortamın oluşturulmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede cinsiyetçi yapıların tanımlanması ve anlaşılması, feminist teorilerin analizi ve bu teorilerin halkla ilişkiler politika ve uygulamalarına yansıtılmasıyla kamusal alanda eşitlikçi bir ortamın oluşturulması yolunda önemli adımlar aktarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Feminizm, Kamusal Alan, Halkla İlişkiler*

* Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Türker SANDIKCI, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, yilmazturkersandikci@esenyurt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8318-7218>

FEMINISM AND PUBLIC SPACE: A CONCEPTUAL REVIEW FROM THE PERSPECTIVE OF GENDER EQUALITY AND THE CONTEXT OF PUBLIC RELATIONS

ABSTRACT

Public space is a concept that is at the center of social life and affects many areas of society. However, traditionally, the structuring and functioning of the public sphere has been under the domination of men. This means that women's visibility in this field is limited and their participation is prevented. Therefore, in the historical process, the existence of women in social life based on certain patterns has determined the starting point of feminist movements. Due to various jobs assigned to women and limited to the private sphere, women could not exist in the public sphere during this period. The perspectives offered by feminist theories emphasize the male-dominated structure of the public sphere and oppose the marginalization and disempowerment of women in this field. With the transformation of this opposition into the feminist movement, the process of women's transition to the public sphere accelerated. In this context, the study specifically focuses on the process that women started with the feminism movement in order to have equal rights with men; The achievements they have achieved in the public sphere are examined and the concept of public space and gender equality is examined conceptually from a feminist perspective. It is discussed how the public space is shaped by gender relations and how it affects women's participation in this space. This study aims to contribute to the understanding of the public sphere from the perspective of gender equality and to the creation of a more inclusive and fair environment in this field. With this, important steps are taken towards the beginning of a libertarian environment in the public sphere through the analysis of the course of sexist structures and comprehensive feminist theories and the reflection of these theories on public relations policies and practices.

Keywords: *Feminism, Public Space, Public Relations*

GİRİŞ

Üzerinde kesin bir uzlaşya varılamayan "Kamusal Alan" tarihsel süreçte tartışıla gelmiş bir terimdir. Kamusal alanı; bireylerin, toplumun yararına olabilecek konular üzerinde fikirlerini paylaştıkları, devletin doğrudan içerisinde olmadığı ancak devletin araç olduğu bir alan olarak ifade edebiliriz. Tarihsel süreçten günümüze değin özel alan ve kamusal alan ayrımının yapıldığını söyleyebiliriz. Modernite ile birlikte özel ve kamusal alan ayrımının daha nispi bir ayrıma girdiğini görmekteyiz.

Kamusal alanda kadınların var oluş çabası, erkeklerle eşit haklara sahip olma mücadelesi (Özüdoğru, 2018: 309) feminist teoriler sayesinde kamusal alana taşınmıştır. Tarihsel süreçte ataerkil toplum yapısının da etkisiyle kadınların özel alana hapsedildiği görülmektedir. Moderniteyle birlikte özel alanda belirli kalıplar üzerinde temellendirilen kadın, kamusal alanda var olmak amacıyla çeşitli hareketlerde bulunmuş, bu hareket oluşumlarında feminizm anlayışı kadınlara öncülük etmiştir. Feminist teoriler bağlamında kadın toplumun her alanında erkeklerle eşit haklara sahip olma mücadelesine girişmiştir. Bu süreçte özel alana hapsedilmeye çalışılan kadın, yeni kazanımlar sağlamayı başarmıştır. Feminizm hareketiyle ivme kazanan bu süreçte kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olma noktasında ilk zaferlerini oy hakkını kazanarak elde etmişlerdir. Bu doğrultuda kamusal alanda varlığını sürdürmeye devam eden kadınlar, eğitim hakkı, iş hakkı ve piyasada rekabet gibi çeşitli alanlarda erkeklerle eşit bir konumda yer almayı sağlamışlardır.

Görüldüğü üzere toplumsal yaşamın merkezinde yer alan kamusal alan, bireylerin bir araya geldiği, sosyalleştiği ve ortak değerler ürettiği bir mekân olarak önemli bir role sahiptir. Antik Yunan'dan günümüze kadar kamusal alan, yurttaşların kamusal tartışmalara katıldığı, demokratik süreçlerin şekillendiği ve toplumsal normların belirlendiği bir platform olmuştur. Ancak tarihsel süreç boyunca bu alanın yapısı ve işleyişi genellikle erkeklerin egemenliği altında şekillenmiştir. Bu durum, kadınların kamusal alanda varlık göstermelerini ve görünürlüklerini ciddi şekilde kısıtlamış, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin pekişmesine yol açmıştır.

Kadınların, genellikle özel alanla ilişkilendirilen rolleri ve sorumlulukları nedeniyle kamusal alanda sınırlı bir şekilde temsil edilmeleri, feminist hareketlerin doğuşunda kritik bir etken olmuştur. Geleneksel cinsiyet rolleri, kadınları ev içi işler ve bakım görevleriyle sınırlandırırken, erkeklerin kamusal alandaki hâkimiyeti güçlenmiştir. Bu cinsiyetçi yapı, kadınların kamusal yaşamda aktif bir şekilde yer almalarını engellemiş ve onların toplumsal katkılarını görünmez kılmıştır.

Feminist teoriler, kamusal alanın cinsiyetçi yapısını eleştirerek, kadınların bu alanda marjinalleştirilmesine ve güçsüzleştirilmesine karşı çıkmıştır. Bu teoriler, kamusal alanın sadece erkeklerin egemenliğinde olmaması gerektiğini, aksine toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerektiğini savunmuştur. Feminist hareketler, kadınların kamusal alanda daha fazla görünürlük ve etki sahibi olmaları için mücadele etmiş, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden kamusal alanın yeniden yapılandırılmasını talep etmiştir.

Bu bağlamda, feminist perspektiflerin sunduğu çerçeve, kadınların kamusal alanda eşit haklara sahip olma mücadelesini ve bu süreçte elde ettikleri kazanımları anlamak için önemli bir temel sunmaktadır. Kadınların eğitim, çalışma hayatı, siyaset ve diğer kamusal alanlarda varlık göstermeleri, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin merkezinde yer almaktadır. Bu mücadele, kadınların kamusal alanda maruz kaldıkları ayrımcılık ve engellerin aşılması, eşit fırsatlara sahip olmaları ve toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesi için kritik öneme sahiptir.

Bu çalışmada, kamusal alanın toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında nasıl yapılandığı, kadınların bu alana katılımının önündeki engeller ve feminist hareketlerin bu dinamikleri nasıl dönüştürdüğü incelenmektedir. Amacımız, toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla kamusal alanın daha kapsayıcı ve adil bir hale getirilmesine yönelik teorik bir çerçeve sunmaktır. Bu kapsamda,

cinsiyetçi yapıların tanımlanması ve anlaşılması, feminist teorilerin analizi ve bu teorilerin halkla ilişkiler politikaları ve uygulamalarına entegrasyonu ile kamusal alanda eşitlikçi bir ortamın oluşturulması ele alınmaktadır. Kadınların kamusal alandaki kazanımları, feminist hareketlerin tarihsel gelişimi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda halkla ilişkiler uygulamaları ve kampanyaları değerlendirilmektedir. Çalışmada, halkla ilişkiler perspektifinden kamusal alanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve halkla ilişkiler stratejilerinin kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü artırmadaki rolü tartışılmaktadır.

Metodoloji

Bu çalışma derleme niteliği taşımaktadır. Derleme çalışmaları, bir araştırma probleminden ziyade konu başlıklarına odaklanmakta' (Aydoğdu, vd., 2017, s. 556-557) ve belirli bir konu başlığındaki literatürün sistematik olarak taranması, sınıflandırılması ve analiz edilmesi suretiyle yapılmaktadır. Söz konusu kapsamda araştırmanın temel veri kaynağı olarak literatür taraması kullanılmıştır. Tarama sonucunda elde edilen kaynaklar, konu ile doğrudan ilgili olanlar ve araştırma sorularına cevap verebilecek nitelikte olanlar olarak seçilmiştir. Son yirmi yıl içinde yayımlanmış kaynaklara öncelik verilmiş ancak konu ile ilgili klasik ve temel çalışmalar da taramaya dahil edilmiştir. Her bir seçilen kaynaktan, önemli temalar özetlenmiştir. Elde edilen veriler, halkla ilişkiler, kamusal alan ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında tematik olarak sınıflandırılmıştır. Halkla ilişkiler, kamusal alan ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularının feminist teoriler ışığında nasıl şekillendiği incelenmiş ve feminist teoriler çerçevesinde elde edilen veriler eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışma, halkla ilişkiler ve kamusal alan konusunu toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminist teori perspektifinden ele alan bir derleme niteliği taşımaktadır. Söz konusu çalışma kapsamında süreç işletilirken aşağıdaki araştırma soruları oluşturulmuştur:

1. Kamusal Alan ve Toplumsal Cinsiyet:

Kamusal alan kavramı toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde nasıl şekillenmiştir?

Kadınların kamusal alana katılımının önündeki engeller nelerdir ve bu engeller nasıl aşılabılır?

Feminist hareketler kamusal alanın dinamiklerini nasıl dönüştürmüştür?

2. Feminist Teoriler ve Kamusal Alan:

Farklı feminist teoriler kamusal alanın yapısını ve işleyişini nasıl analiz eder?

Feminist teorilerin halkla ilişkiler politikalarına yansımaları nelerdir?

Feminist yaklaşımlar kamusal alanın daha kapsayıcı ve adil hale getirilmesine nasıl katkıda bulunur?

3. Halkla İlişkiler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:

Halkla ilişkiler uygulamaları ve politikaları toplumsal cinsiyet eşitliğini nasıl destekleyebilir?

Halkla ilişkiler stratejileri kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü ve katılımını artırmada nasıl bir rol oynar?

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik başarılı halkla ilişkiler kampanyaları ve projeleri nelerdir?

Bu araştırma soruları, halkla ilişkiler ve kamusal alan konusunu toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında derinlemesine incelemeyi ve bu alanda yeni yorumlar ve yaklaşımlar geliştirmeyi hedeflemektedir.

Jürgen Habermas Ve Hannah Arendt'in Kamusal Alan Yaklaşımları

Kamusal alan kavramı, sosyal bilimlerde önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram, bireylerin bir araya gelip ortak meseleleri tartıştığı, toplumsal normların şekillendiği ve kamusal politikaların belirlendiği bir mekân olarak tanımlanmaktadır. Jürgen Habermas ve Hannah Arendt, kamusal alan üzerine yaptıkları çalışmalarla bu kavramı derinlemesine incelemiş

ve farklı perspektiflerden ele almışlardır. Her iki düşünürün de kamusal alan yaklaşımları, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve kadınların kamusal alandaki yeri konusunda önemli tartışmalara kapı açmıştır.

Doğuşunu Burjuva toplumunun gelişmesine borçlu olan (Özbek, 2015: 41) “Kamusal Alan” kavramının sosyal bilimlerin gündemine yeniden girmesinde özellikle Habermas’ın önemli rolü olmuştur. Dolayısıyla hem modern dönemin hızla değişen toplumları için önerilen kamusal alan hem de kavram üzerine yoğunlaşan yeni düşünceler ve tartışmaların ortaya çıkmasında Habermas önemli bir öncü konumundadır (Köroğlu, 2013: 434). Habermas, burjuva toplumunun gelişimiyle ortaya çıkan kamusal alan kavramını sosyal bilimlerin gündemine yeniden sokmuş ve bu kavramın modern toplumların hızla değişen dinamiklerinde nasıl bir rol oynadığını açıklamıştır.

Günümüzde kamu, kamusal ya da kamusal alan terimleri genellikle “halk hizmeti gören devlet organlarının tümü”, “bir ülkedeki halkın bütünü”, “kamu ile ilgili” (TDK, 2023) anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak kamusal alan bu belirtilen anlamlardan çok öte anlamlar taşımaktadır. Kamusal terimini devletle ilişkilendirilmesine Habermas; her ne kadar kamusal alanın yürütücü devlet olarak algılanıyor olsa da devletin kamusal alanın bir parçası olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla ona göre, devlet gücünün kullanıldığı kamusal yerler için "kamu erkinin alanı" terimi, kamusal alan için ise "demokratik katılım ve eleştirel söylem alanı" terimi kullanılabileceği düşünülmektedir (Özbek, 2015: 35).

Kamusal alan kavramı, Habermas'ın çalışmalarında merkezi bir yer tutar ve toplumsal iletişim, politik katılım ve demokratik tartışmaların mekânı olarak tanımlanır. Habermas'a göre, kamusal alan, bireylerin eşit ve özgür bir şekilde fikir alışverişinde bulunabileceği, politik sorunları tartışabileceği ve ortak bir akıl yürütebileceği bir platformdur. Bu anlamda, kamusal alan, demokratik toplumların işleyişinde temel bir rol oynar ve toplumsal adaletin ve demokrasinin sağlanması için önemlidir. Habermas'ın kamusal alan üzerine yaptığı vurgu, modern dönemdeki toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda önemli bir çerçeve sunar. Onun perspektifi, bireylerin kamusal alanda katılımcı bir şekilde yer almasının, toplumsal yapıların ve politik sistemlerin işleyişindeki güçlüklerle nasıl çözüm getirebileceğini de gösterir.

Habermas kamusal topluluğun kahvehaneler ve salonlar gibi mekanlarda oluştuğunu öne sürmektedir. Bu mekanlarda bireyler rütbe, mevki vb. her türlü ayrımcılığı ifade edecek eşitsizliklerden tamamen arındırılarak bir araya gelir, herkes özgür bir şekilde görüşünü sunar ve tartışır (Köroğlu, 2013: 435). Yurttaşların diğer yurttaşlarla bir araya gelerek iletişime geçtiği ortak bir konuşma veya tartışma alanı olarak adlandırılan kamusal alanda (Olgun, 2017: 46) herkes kendi düşüncelerine göre arzu ettiği konuyu ifade edebilmektedir. Ancak bu, bireyin kendi özel meselelerine ilişkin konular değil Habermas’ın ifadesi ile ortak yararı ilgilendiren meseleler hakkında toplanma, örgütlenme ve kanaatlerini ifade etme noktasında kısıtlanma olmaksızın işleyen bir kavramı ifade etmektedir (Habermas :2004 :95).

Burjuva kamusal alanında 18. Yüzyılda verilen mücadeleler sonucunda din (Habermas, 2015: 97) başta olmak üzere, ahlak, kültür ve sevgi özel alanı; sorumluluk, saygı, adalet, akıl ve formel eşitlik ise kamusal alanı ifade etmektedir (Özbek, 2015: 51). Yani 18. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkan burjuva kamusal alanı, din gibi özel alan konularının tartışma dışı bırakıldığı, bunun yerine sorumluluk, saygı, adalet, akıl ve formel eşitlik gibi evrensel ve kamusal değerlerin ön plana çıktığı bir alan olarak şekillenmiştir. Kamusal alan, bireylerin bir araya gelip fikir alışverişinde bulunduğu, politik ve toplumsal meseleleri tartıştığı bir platformdur. Bu bağlamda, kamusal alanın işleyişi ve değerleri, demokratik tartışma ve karar alma süreçlerinin merkezinde yer alan evrensel normlarla belirlenmiştir. Bu iki alan arasındaki ayrım, modern toplumun yapılanmasında önemli bir rol oynamış ve kamusal alanda evrensel normların hakim olması, bireylerin eşitlik ve adalet temelinde bir araya gelmelerini sağlamıştır. Bu düzenleme, bireylerin özel alanlarında kendi özgürlükleri ve inançlarına sahip çıkabilecekleri bir alanın korunmasını da sağlamıştır. Öte yandan, özel alan ise bireylerin kişisel inançları, ahlaki tercihleri, kültürel pratikleri ve duygusal ilişkileri gibi konuları içeren daha kişisel ve özgüvene dayalı bir alandır. Bu alan, bireylerin kendi özgürlüklerini ve özgünlüklerini

koruyabilecekleri bir mekân olarak görülmektedir.

Hannah Arendt de Habermas gibi kamusal-özel alan ayrımının ortaya çıkışını tarihsel gelişmelere bağlı olarak açıklamaktadır. Habermas kamusal-özel alan kavramını burjuvazinin ortaya çıktığı döneme dayandırırken, Hannah Arendt kamusal-özel kavramını veya ayrımını Eski Yunan dönemine dayandırmaktadır. Ayrıca Hannah Arendt, kamusal-özel alan kavramlarına etik bir perspektiften ele almaktadır (Olgun, 2017: 49).

Arendt'in ortaya attığı en önemli terim *Vita Activa*'dır. *Vita Activa* iş, emek ve eylemi ifade etmek için kullandığı çatı terimdir. Bu üç etkinlik insanın varoluşuyla yakından ilgilidir. Emek insanın hayatta kalması ve türün devamını ifade eder. İş ise beyhude olan dünyada bir kalıcılık ifade etmektedir. Eylem ise siyasi yapılar kurmaya ve onların muhafazasına bağlanmakla belleğin, yani tarihin koşulunu yaratmaktadır (Arendt, 2018: 35-37). Bu açıdan hanenin zorunlu gereksinimlerini gidermek için gerekli olan ve bu niteliğiyle politik bir içerikle ifade edilmeyen emek ve iş gibi etkinlikler özel alan olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2007: 14) Ancak insan için yegâne olan etkinlik emek ve işin dışında kalan eylemdir. Emek ve iş insan dışı varlıkların da sahip oldukları özellikleri arasındadır ancak eylem yalnız insana özgüdür ve insanı insan yapan aslında yegâne etkinliktir. Sadece kendisine özel bir alan yaratan ve bu özel alanda yaşayan insanın diğer canlılardan bir farkı yoktur. İnsanın var olması kamusal alanda gerçekleştirdiği eylem etkinliği ile mümkündür (Arendt, 2018: 58). Bu perspektif, insanın sadece özel alandaki bireysel faaliyetlerle değil, aynı zamanda kamusal alandaki siyasi ve toplumsal eylemleriyle de var olduğunu ve bu eylemlerin insanın özgünlüğünü ve insanlığını ortaya çıkardığını vurgulamaktadır.

Kamusal Alan ve Kadın: Feminist Perspektifler

Kamusal alan, toplumun ortak yaşamının gerçekleştiği ve vatandaşların kamusal konularda tartışma ve eylem yürüttükleri alandır (Benhabib, 1992: 90). Feminist teorisyenler, kamusal alanın erkek egemen yapısını eleştirerek, kadınların bu alana erişiminin ve katılımının önündeki engelleri vurgulamaktadır (Fraser, 1990: 61). Kadınların özel alan olarak tanımlanan ev ve aile yaşamıyla sınırlandırılması, onların kamusal alanda görünmez kılınmasına ve seslerinin duyulmamasına neden olmaktadır (Young, 1990: 33).

Feminist perspektiften bakıldığında, kamusal alanın işleyişi, kadınların deneyimlerini ve taleplerini dışlayacak şekilde düzenlenmektedir (Pateman, 1989: 12). Erkek egemen söylem ve pratikler, kamusal alanı şekillendirmekte ve kadınların bu alana katılımını sınırlandırmaktadır (Landes, 1998: 2). Kadınların kamusal alanda yer alabilmesi için, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanması ve ev içi sorumlulukların adil bir şekilde paylaşılması gerekmektedir (Benhabib, 1992: 91).

Kamusal alanda kadınların görünür olması ve seslerini duyurabilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önemlidir (Fraser, 1990: 77). Ancak, kamusal alanın erkek egemen yapısı, kadınların bu alana erişimini ve katılımını zorlaştırmaktadır (Young, 1990: 2). Kadınların kamusal alanda yer alabilmesi, onların özel alandaki sorumluluklarının hafifletilmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasıyla mümkün olabilmektedir (Pateman, 1989: 31).

Feminist teoriler, kamusal alanın yeniden yapılandırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için önemli katkılar sunmaktadır. Bu teoriler, kadınların kamusal alanda maruz kaldığı ayrımcılığı ve eşitsizlikleri eleştirmekte ve bu alanda eşit temsil ve katılımın sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Feminist perspektifler, kamusal alanın sadece erkeklerin değil, kadınların da eşit katılım sağlayabileceği bir mekân olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Judith Butler, Nancy Fraser ve Iris Marion Young gibi feminist düşünürler, kamusal alanın toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Butler, kamusal alanın heteronormatif ve patriyarkal yapısını eleştirirken, Fraser, kamusal alanın sadece erkek egemen söylemlerle değil, farklı toplumsal grupların ve kadınların da seslerinin duyulduğu bir alan olması gerektiğini belirtmektedir. Young ise, kamusal alanın demokratik bir yapıya kavuşması için

farklılıkların ve çoğulculuğun tanınması gerektiğini savunmaktadır.

Feminist perspektifler, kamusal alanın daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir yapıya kavuşması için önemli analizler ve öneriler sunmaktadır. Kadınların kamusal alandaki varlığı ve katkıları, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve demokratik toplumların güçlendirilmesi için elzemdir. Kamusal alanın toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde yeniden yapılandırılması, kadınların deneyimlerinin, ihtiyaçlarının ve katkılarının göz önünde bulundurulmasıyla mümkündür. Özetle, kamusal alanın cinsiyetçi yapısının dönüştürülmesi, kadınların kamusal alanda daha fazla görünürlük kazanması ve eşit katılım sağlaması için feminist perspektiflerin sunduğu analizler hayati önem taşımaktadır. Kadınların kamusal alandaki kazanımları, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir geleceğin inşasında temel rol oynamaktadır. Feminist teoriler, kamusal alanın daha adil ve kapsayıcı bir yapıya kavuşmasına yönelik önemli katkılar sunmakta ve kadınların toplumsal yaşamın her alanında eşit hak ve fırsatlara sahip olmalarını savunmaktadır. Bu bağlamda, feminist teorilerin çeşitli yaklaşımlarını ele alırken, özellikle liberal feminizmin kamusal alandaki eşitlik mücadelesine olan katkılarını incelemek önemlidir. Zira liberal feminizmin, bireysel haklar ve fırsat eşitliği temelindeki vurgusu, kadınların kamusal alanda eşit katılım sağlamaları için kritik bir perspektif sunmaktadır.

Liberal Feminizm ve Kamusal-Özel Alanda Kadın

Kamusal-özel alan ayrımı hemen hemen her ideolojide olduğu gibi liberalizmde de bulunmaktadır. Kadın ise bu ayrıma konu olan ve ön plana çıkan kesimlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla kadınların bu alandaki konumlarının liberal feminist yaklaşımı çerçevesinde ele alınması konunun anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Liberal feminizm, kadın ve erkeğin eşitliği savını akla dayandıran, kişilerin özgürce eyleyen aktörler olduğunu iddia eden ve anahtar kavramı doğal haklar olan bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır (Donovan, 2009: 28). İlk feminizm türü olarak gösterilen liberal feminizmin temel amacı kadını özel alandan çıkararak, kadının kamusal alanda varlık göstermesini sağlamak olmuştur. Kamusal alan bağlamında erkeklerle eşit haklara sahip olmayı amaçlayan liberal feminist düşünürleri; kadının kendi konumunun belirlenmesinin ve entelektüel gelişimin gerçekleştirilmesinin gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu bağlamda kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerekliliğini ön plana çıkarmış ve bu doğrultuda ilk başarılı olduğu konu erkeklerle eşit şekilde oy hakkının tanınmasını sağlamak olmuştur (Rothman'dan akt. Altınbaş: 2006: 25). Daha sonraları kadınların eğitim hakkından erkeklerle eşit biçimde faydalanmaları ve piyasada eşit rekabet talep etmek olmuştur (Twomey'den akt. Altınbaş: 2006: 26).

Liberal siyasal düşüncede devletin alanı/toplumun alanı ve ev alanı/ev dışı alanı olarak iki farklı ayırım söz konusudur. Her iki durum da devlet tanımını gereği kamusal alan olarak kabul edilmektedir. Aile, ev ve mahrem hayat ise yine tanımları gereği özel alan sayılıyordu. Fakat sosyo-ekonomik alanda önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Devlet/toplum ayırımına göre özel, ev/evdışı ayırımına göre ise özel alan sayılıyordu (Okin'den akt. Bora, 2015: 685). "Özel alan diğer kamılığın, vericiliğin, duyguların, kabullenilmiş bir eşitsizliğin, informal ilişkilerin; kamu alanı ise adaletin, rasyonalitenin, sorumluluk ve hesap vermenin, eşitliğin, formal ilişkilerin alanı" (Bora, 2015: 685) olarak ifade edilmektedir.

Özel alan-kamusal alan ayırımına yönelik marksizmden sonra en büyük eleştiri ev/ev dışı ayırımından yola çıkarak kadınlardan gelmiştir. Erkek ve kadınların fiziksel olarak farklı yapılarda olmaları, yüzyıllarca süre gelen ataerkil bir toplum anlayışı vb. gibi durumlar özel ve kamusal alanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Kadınlar cinsiyetlerinden dolayı toplumsal iktidarın ve mülkiyetin dışında tutulmuştur. Bunun en önemli nedenleri kadının özel alandaki etkinlikleriydi. Kadının doğurma işlevi beslenme yetenekleri, çocukların bakımı, evin döndürülmesi gibi faaliyetler sayılabilmektedir. Dolayısıyla bu tür işlevler kadınları özel alana hapsolmesini kolaylaştırıyor ve kadının bu işlevlerden dolayı özel alanda varlıkları tanınıyordu. Liberal feminist harekete göre kamusal-özel alan arasındaki ayrıma atfedilen önem artık yeterince açık olmalıdır. Çünkü liberal

feminist hareket, bu iki alan arasındaki sınıra sürekli karşı çıkmakta ve bu ilişkinin yeniden tanımlanması gerektiğini ifade etmektedirler. Sözü edilebilirlik, toplumsal ilişkilerin karşılıklılık-mütekabiliyet-esasında kurulduğunun varsayımıyla ilişkilidir (Bora, 2015: 685-687). Liberal feminizm, kadın bedeninin toplumsal normlar ve kurallar tarafından belirli kalıplara göre biçimlendirilmesini ve sosyal yaşam içerisinde bu haliyle kısıtlanmasını eleştirmektedir. Aile içi şiddeti bireysel hakların ihlali olarak görmekte ve bu şiddetin kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır. Geleneksel cinsiyet rollerine dayalı iş bölümünün kadınların toplumsal ilerlemesini engellediğini ve eşitsizlikleri pekiştirdiğini savunmaktadır. Bu nedenle, ev içi işlerinin adil bir şekilde paylaşılması ve cinsiyete dayalı iş bölümünün sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuk bakımının ve yaşlı bakımının toplumsal ve ekonomik boyutlarını sorgular ve bu alanlarda daha eşitlikçi ve destekleyici politikaların benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu, kadınların iş gücüne katılımlarını ve yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik önemli bir adımdır (Köker, 2015: 697-699).

Kamusal alanda var olma konusunda kadın ve erkek arasında önemli ölçüde bir dengesizlik bulunmaktadır. Kamusal olarak kabul edilen mekanlarda yani sokaklar, caddeler, kahvehaneler vb. erkeklerle doluyken kadınlar ancak belli alışveriş bölgelerinde görülmektedir (Bora, 2015: 689). Kadınların kamusal alandaki sınırlı varlığı, toplumsal cinsiyet rolleri, güvenlik endişeleri ve kültürel normlar gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak şekillenmiştir. Toplumda kadınların kamusal alanda görünürlüğünü etkileyen faktörlerden biri, geleneksel olarak kadınların özel alanda, yani evde veya belirli alışveriş bölgelerinde görünmeleri ve bu alanlarda faaliyet göstermeleri beklenmesidir. Bu durum, kadınların kamusal alanda sınırlı katılım göstermelerine ve bazı alanlarda dışlanmış hissetmelerine neden olmuştur. Kadınların kamusal alandaki sınırlı varlığı ve seslerini duyurma zorlukları, toplumsal cinsiyet normlarının ve kamusal alandaki erkek egemenliğinin bir sonucudur. Bu durum, kadınların hem fiziksel olarak hem de söylemsel olarak kamusal alanda sınırlı bir alanla yetinmek zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Dolayısıyla hem fiziksel hem de söylemsel olarak kadınların kamusal alanda var olabilmeleri için konuşma eylemi çok önemli bir işleve sahiptir. Kadınların oluşturabileceği bir kamusal alan da ancak konuşma ile kurulabilir. Ancak baskı altında tutulan kadın cinsiyetinin, iktidar karşısında kendi sözlerini bir giz perdesi arkasında incelikle inşa ettikleri fark edilmiştir. Kadını ilgilendiren çoğu mesele, erkeklerin egemen olduğu kamusal alanlarda konuşulmadığı gibi, kadınlar da bu meseleleri konuşmaktan ve gündeme getirmekten çoğu zaman çekinmektedir (Köker, 2015: 702-705). Bu durum geçmiş dönemlerde de böyledir. Antik Yunan'da, kamusal alanda erkeklerin politik katılımı ve karar alma süreçleri ön plandayken, kadınlar genellikle özel alanlarda sınırlı bir şekilde konuşma fırsatı bulmuşlardır.

Özel/kamusal alan ayrımının önemli bir tarihsel geçmişi vardır. Antik Yunan toplumunda, polis (şehir devleti) kamusal yaşamın merkezi olarak kabul edilirken, oikos (ev) ise özel yaşamın, özellikle maddi üretim ve yeniden üretimin gerçekleştirildiği alan olarak algılanmaktadır. Polis, bireylerin politik katılım gösterdiği, yasaların yapıldığı, toplumsal rollerin ve vatandaşlık haklarının belirlendiği kamusal alandır. Burada özgürlük, eşitlik ve vatandaşlık gibi kavramlar ön plandadır. Bu alan erkekler için özgürlüğü ve politik etkinliği ifade ederken, kadınlar ve köleler genellikle politik yaşamın dışında tutulmuşlardır. Oikos ise ev ve aile düzenini ifade eder. Bu alanda maddi üretim (tarım, ev işleri) ve insanların günlük yaşam ihtiyaçlarının karşılanması, özellikle kadınlar ve köleler tarafından gerçekleştirilirdi. Oikos, aile içindeki hiyerarşik düzenlemelerin ve belirlenmiş rollerin merkeziydi. Bu ayrım, Antik Yunan toplumunda cinsiyet ve sınıf farklılıklarını da yansıtmaktadır. Kadınlar ve köleler, özel alanda belirlenen roller ve görevlerle sınırlı kalırken, politik katılım ve özgürlük kamusal alana ait kavramlar olarak kabul edilirdi. Bu durum, kadınların politik ve toplumsal alanda görünürlüklerinin sınırlı olduğu ve kamusal yaşamın erkeklerin egemenliği altında şekillendiği bir düzeni yansıtır (Acar-Sarvan, 2002: 262).

İlk başlarda kadın Antik kentlerde siyasal ve dinsel görevden mahrum edilmiş ve daha sonra da zanaat analından ve kamusal alandan olabildiğince dışlanarak özel alana (Michel, 1984: 42), diğer bir ifadeyle mahrumiyetin ve yoksun kalmanın alanına itilmiştir. Feodal toplumlarda toprak

egemenliği, yargı, siyaset gibi alanların her biri ayrı alan ve kurullar arasında paylaşılmıştır. Kamusal alan soyluların şahıslarında temsil edilmiş ve soylu ailelere mensup kadınlar ise kamusal alandan kısmen de olsa yararlanmışlardır. Özellikle erkeklerin bulunmadığı zamanlarda toprak yönetimi, silah kullanımı gibi alanlarda görevler üstlenmişlerdir. Aynı zamanda kamusal alan soyluların şahsında temsil edilmesinden dolayı soyluların yaşadıkları şatolar ve malikaneler kamusal alanın merkezini oluşturmaktadır. Dolayısıyla soylu kadınlar bu dönemde kamusal alanın merkezinde yaşamışlardır. Merkezi devletin güçlenmeye başladığı 16. yüzyılda ise patriyarkal aile yapısı ortaya çıkmış ve kentte de kırdada da ev- içi/işyeri ayırımından söz etmek pek mümkün değildir. Bu dönemde özel-kamusal ayırımına gidilmez çünkü özel ve kamusal olan birçok şey iç içe geçmiştir. Modern anlamda özel/kamusal ayırımının ilk olarak İtalya'nın erken gelişen kent devletlerinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde siyaset açısından hiçbir önemi olmayan ahlâk ve özel alan bir yanda, Prens'in kamusal alanı öbür yandadır (Acar-Sarvan, 2002: 263-264). Modern kamusal alan anlayışında da yine kadınlar dışlanmaktadır. Aydınlanma dönemi düşünürlerinin hemen hemen hepsi, kadın-erkek ilişkilerinde eşitlik anlayışına sıcak bakmamıştır. Kadın, genellikle kamu hayatının gerektirdiği özelliklere sahip olmayan, bu nedenle de eşine bağlı, ev içi rolleri üstlenmesi gereken varlıklar olarak görülmüştür (Güriz, 2011: 43). "Bu bağlamda modern kamusal alan - özel alan kategorisinde, kadın ve kadınlara tanımlanan, ev işleri, çocuk doğurma, çocuk ve yaşlı bakımı gibi faaliyetler özel alana yerleştirilmiştir" (Koroğlu, 2013: 447).

Tarihsel süreç içerisinde özel alana bakış açısı da değişmiştir. Antik dönemde özel alan mahrum kalmanın ve mahremiyetin alanı olarak algılanırken günümüz modern toplumlarda "özgürlük" alanı olarak algılanmaktadır (Acar-Sarvan, 2002: 266). Özellikle modern demokratik toplumlarda, bireylerin özel alanlarının korunması ve saygı görmesi önem taşımaktadır. Bu durum, bireylerin kişisel yaşamlarını ve özgürlüklerini güvence altına alırken, toplumsal normlara ve kamusal baskılara karşı bir savunma mekanizması sağlamaktadır. Dolayısıyla, özel alanın günümüzde özgürlük alanı olarak algılanması, bireylerin kendi kimliklerini tanımlama ve geliştirme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu değişen algı, toplumsal yapıların ve normların nasıl evrildiğini ve bireylerin toplum içindeki konumlarını nasıl yeniden şekillendirdiğini gösterir. Antik dönemden günümüze özel alanın bu dönüşümü, bireylerin toplumsal yapılar içinde nasıl var olabileceklerini ve kendi özgürlük alanlarını nasıl koruyabileceklerini anlamamıza yardımcı olur.

İrkçiliğin iki farklı biçimine benzer şekilde, modernite öncesi patriyarka bazı biçimleriyle kadınları kamusal alandan dışlayarak baskı altına alırken, modern patriyarka, özel/kamusal ayırımı aracılığıyla kadınları kamusal alana dahil ederek de baskılayabilir. Bu durumda, kadınlar kamusal alana çekilip sömürülmekte ve baskı altına alınmaktadır (Acar-Sarvan, 2002: 268-269). Bu perspektif, patriyarkal yapıların kadınları nasıl kontrol ettiğini ve sınırladığını göstermektedir. Kadınların kamusal alanda içerilmesi, onların sadece belirli koşullar altında ve erkek egemen bir ortamda görünmelerine yol açabilmekte, bu da kadınların özgürce ve eşit şekilde katılım göstermelerini engellemektedir. Özellikle feminist eleştiriler, bu durumu kadınların toplumsal ve politik eşitliği için önemli bir engel olarak değerlendirmekte ve bu yapıları sorgulamaktadır. Ezcümle, patriyarkal yapılar hem modern öncesi dönemlerde hem de modern zamanlarda kadınların kamusal alandaki varlığını şekillendirmiştir. Kadınların toplumsal ve politik alanlardaki eşitsizliği ve ezilmesi, patriyarkal sistemlerin ve özel/kamusal ikiliğin derinlemesine anlaşılması gereken karmaşık bir konudur.

Türkiye'de kamusal/özel alan bakımından kadının konumunun değerlendirilmesinde farklı görüşler vardır. İlk görüş Kemalist ideolojinin kadının kamusal alanda var olmasını istemiş ve kadının kamusal alanda var olması için gerekli tüm yasal düzenlemelerle kadın-erkek eşitliğini sağlamıştır. Aynı zamanda sadece kamusal alanda değil özel alana ilişkin yasalar da koyarak kadının özel alanda da erkeklerle eşit bir konumda olmasını sağlamıştır. Ancak diğer bir görüş ise bu durumun kültürel olduğunu her ne kadar yasal düzenleme olsa da "Kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrılığa bizim kültürümüzde karşılık gelen namahrem/mahrem ayırımı, belki de kamusal/özel ayırımından daha da belirgin biçimde kültürün cinsleri nasıl ayrı ayrı yerlere koyduğunu gösteren daha temelli bir sınıflandırmayı içinde barındırmaktadır" (Acar-Sarvan, 2002: 269-270).

Türkiye’de Kemalist ideoloji her ne kadar kadınları kamusal alanda var etmeyi istese de hatta bu durumla ilgili yasal düzenlemeler yapmış olsa da Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu duruma aykırı tutumlar sergilediğini söyleyebiliriz. ‘Örneğin kadınlar 1923’te Kadınlar Halk Fırkası adında bir parti kurmak istemişlerdir. Ancak basında yol açtığı farklı yorumlar ve "fırka" sözcüğüne özellikle erkeklerce gösterilen direncin altı çizilmektedir. Toplumun cinsiyet temelinde ayıran bir partinin o dönemin koşullarına aykırı olduğuna erkekler tarafından karar verilmiştir. Bir kadın partisinin kısa bir süre sonra kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkasına ilgiyi azaltabileceği iddia edilerek, kadınlara parti yerine cemiyet kurmaları önerilmiştir. Bir başka örnek ise 1935 yılında Türkiye’de bir feminizm Kongresi düzenlenmek istemiş ve bu kongrede yükselen Nazi tehdidine karşı bir bildiri yayınlanın kongrenin yapılmasına izin verilmemiştir’ (Günidi- Ersöz, 2015: 93). Yakın geçmişimizde ise 1980 darbesinden sonra kadınların kıyafeti devlet yönetimi ve bürokrasi tarafından uğraşılan bir konu olmuştur. Başörtüsü, devlet yöneticileri ya da bürokratların söylemi ile türban giyenlerin en temel insani hakkı olan eğitim başta olmak üzere seçme, seçilme ve devlet kurumlarında görev yapmaları engellenmiştir (Özcan, 2003:219).

Habermas ve Arendt’in Kamusal Alanı ve Kadın

Habermas’ın idealize ettiği burjuva kamusal alanı birçok yönüyle eleştirilmektedir. Habermas’a göre kamusal alan herkese açık ve herkesçe erişilebilir olacak, şahsi çıkarlar tartışma konusu edilmeyecek, statü eşitsizlikleri gözardı edilecek ve sadece ortak iyi tartışılacaktır (Fraser, 2018: 106). Başka bir ifadeyle kamusal alan herkesin eşit şekilde katılım gösterebileceği, şahsi çıkarların değil ortak iyi ve genel çıkarların tartışıldığı bir mekân olarak tanımlanmaktadır. Ancak, gerçek dünyada kamusal alanın işleyişi ve erişilebilirliği üzerine yapılan eleştiriler, bu idealin sınırlı ve bazen de ayrımcı olduğunu göstermektedir.

Habermas’ın savunduğu kamusal alan ile idealize ettiği burjuva kamusal alanı birçok yönüyle çelişmekle birlikte kadınların bu alanda var olmadıkları da açıktır. Habermas kamusal alanın herkese açık olması gerektiğini savunmuş ancak idealize ettiği burjuva kamusal alanı sadece erkek özgür yurttaşlara açık bir alandır. Kadın cinsiyetinden ötürü hiçbir şekilde bu kamusal alanda var olamaz ve bu alana kadın olmasından dolayı erişemez. Özel meselelerin tartışma konusu edilmemesi ve ortak iyinin ortaya konması amaçlanması meselesinde ise kime göre neye göre ortak iyi? Sorusu sorularak eleştirilebilir. Kadınlar başta olmak üzere burjuva sınıfı hariç hiçbir kesimin bu alanda var olmaması sonunda ortak iyi neye göre kime göre? Soru sorulmaktadır. Burjuva sınıfı için genel iyi ise toplumun diğer kesimleri göz ardı edildiği için ortak genel bir iyiden bahsetmek mümkün değildir. Eğer burjuva sınıfı, kamusal alanda var olmayan kadınlar başta olmak üzere toplumun diğer kesimlerini de kapsayacak ortak iyiye varma çabası içinde ise buna ne derece doğru karar verebilir? Yani genel olarak Habermas’ın idealize ettiği kamusal alanda kadının hiçbir şekilde yeri ve sözü yoktur.

Arendt’te Habermas gibi özel/kamusal ayırımına gitmiş ve bu ayırımı Antik Yunan dönemine götürerek açıklamaktadır. Arendt’e göre kamusal/özel alan ayırımı ilk kez kent- devletin ortaya doğuşuyla birlikte ortaya çıktığını savunur (Olgun,2017:49). Arendt’in özel/kamusal alan arasında yaptığı katı ayırım kadınların ev işlerine mahkûm edilmesini meşrulaştırdığı gerekçesiyle liberal feministler tarafından eleştirilmiştir (Berktay, 2012: 194). Arendt insanı insan yapan etkinliğin eylem olduğunu savunmaktadır. Eylem etkinliğini yerine getirebilmenin yeri ise kamusal alandır. Özel alanda var olan birey hayvandan farkı olmayan bireydir.

Habermas ve Arendt’in kamusal alan teorileri, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve kadınların kamusal alandaki yeri üzerine önemli düşünsel katkılar sunmaktadır. Habermas’ın rasyonel tartışma ve ortak akıl vurgusu, kamusal alanın daha demokratik bir yapıya kavuşması için önemli bir çerçeve sunarken, Arendt’in eylem ve konuşma merkezli kamusal alan anlayışı, bireylerin kolektif anlam üretimine yaptığı vurguyla öne çıkar.

Ancak, her iki teorinin de kadınların kamusal alandaki yerini ve cinsiyet eşitliğini yeterince ele almadığı görülmektedir. Feminist teoriler, bu eksiklikleri gidermek ve kamusal alanın daha kapsayıcı

ve eşitlikçi bir yapıya kavuşmasını sağlamak için önemli katkılar sunar. Kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ve etkinliğini artırmak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve demokratik toplumların güçlendirilmesi için elzemdir.

Sonuç olarak, Habermas ve Arendt'in kamusal alan teorileri, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden yeniden değerlendirilerek, kadınların kamusal alandaki yerini ve katkılarını daha görünür kılacak şekilde genişletilmelidir. Bu bağlamda, feminist perspektifler, kamusal alanın daha adil ve kapsayıcı bir yapıya kavuşmasına yönelik önemli analizler ve öneriler sunmaktadır. Kadınların kamusal alandaki kazanımları ve bu alanda eşitlikçi bir ortamın oluşturulması, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir geleceğin inşasında temel bir rol oynamaktadır.

Halkla İlişkiler Perspektifinden Kamusal Alan ve Feminizm

Kamusal alan, toplumsal etkileşimlerin ve siyasi söylemlerin merkezinde yer alan, bireyleri toplumsal katılıma teşvik eden bir alanı ifade etmektedir. Geleneksel olarak erkeklerin egemenliğinde şekillenen bu alan, kadınların görünürlüğü ve katılımını sınırlamıştır. Feminist teoriler, söz konusu durumu eleştirmiş ve kamusal alanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerekliliğini savunmuştur. Halkla ilişkiler disiplini, bu mücadelede stratejik bir araç olarak kullanılabilir. Halkla ilişkiler, kurumlar ve bireyler arasında bilgi akışını düzenleyen, algıları yönlendiren ve kamuoyunu etkileyen bir iletişim sürecidir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada ve kadınların kamusal alandaki varlığını güçlendirmede önemli rol oynamaktadır.

Halkla ilişkilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine çeşitli katkıları bulunmaktadır:

Farkındalık Oluşturma: Halkla ilişkiler, sosyal sorumluluk uygulamaları ile iki yönlü bir kazanç sahası sağlamaktadır. Çeşitli alanlarda yürütülen çalışmalarla, toplumsal farkındalık yaratılarak bireyler harekete geçirilmektedir (Elci, 2012: 159). Bu özellik toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki bilinç düzeyini artırmak için kapsamlı kampanyalar yürütülmesine de ön ayak olmaktadır. Dolayısıyla bu kampanyalar, medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaşarak toplumsal cinsiyet eşitliğine dair farkındalık yaratmaktadır.

Kamusal Görünürlük Sağlama: Halkla ilişkiler strateji ve kampanyaları ile kamusal politikaların hedef kitesi olan halkın yararına gerçekleştirilecek çabaların örgütlü bir şekilde yönetilmesi (Mert, 2016: 140) sayesinde kadınların kamusal alanda daha fazla görünür kılınması öncelenebilmektedir. Böylelikle, kadın liderlerin ve başarılı kadın figürlerin medya ve diğer kamusal platformlarda daha görünür hale gelmesi sağlanabilecektir.

Eğitim ve Bilgilendirme: Halka gerektiğinde bilgi verilmesi ve birtakım olay ve olgular hakkında eğitilmesi ya da doğru yönlendirilmesi için halktan bilgi alınması, halkın istek ve ihtiyaç, yakınma ve tepkilerinin öğrenilmesi gerekmektedir. Bu da ancak halkla ilişkiler çalışmalarıyla mümkün olabilmektedir (Sezgin, 2011: 96). Dolayısıyla halkla ilişkiler, toplumun toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitimini ve bilgilendirilmesini de sağlamaktadır. Bu amaçla düzenlenen konferanslar, seminerler ve atölye çalışmaları, toplumsal farkındalığı artırmada etkili olacaktır.

Politika Geliştirme ve Değişim: Halkla ilişkiler, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların oluşturulmasına ve uygulanmasına katkıda bulunmaktadır. Lobicilik faaliyetleri ve kamuoyu oluşturma çalışmaları, bu süreçte kritik rol oynamaktadır.

Halkla ilişkiler, feminist teorilerin sunduğu analizler ışığında, kamusal alanın patriyarkal yapısına karşı mücadelede stratejik bir araç olarak kullanılabilir. Bu bağlamda, kadınların kamusal alandaki seslerinin daha güçlü bir şekilde duyurulmasını sağlayarak toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine katkıda bulunan bir araçtır.

Kamusal alanın feminist yaklaşımlarla yeniden yapılandırılması sürecinde, halkla ilişkiler stratejileri kritik rol oynamaktadır. Kadın hareketlerinin kamusal alandaki görünürlüğü artırmak ve toplumsal cinsiyet eşitliği için kamuoyu oluşturmak amacıyla, etkili halkla ilişkiler kampanyaları yürütülmektedir. Halkla ilişkiler, feminist hareketlerin mesajlarını geniş kitlelere ulaştırmak, toplumsal

farkındalığı artırmak ve destek toplamak için kullanılan önemli bir araçtır. Kadınların kamusal alanda daha fazla yer almasını sağlamak amacıyla yapılan medya kampanyaları, sosyal medya etkileşimleri ve toplumsal farkındalık etkinlikleri gibi faaliyetler, halkla ilişkilerin temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Kadın hareketlerinin başarılı bir şekilde toplumsal cinsiyet eşitliği için kamuoyu oluşturabilmesi, büyük ölçüde halkla ilişkiler stratejilerinin etkinliğine bağlıdır. Halkla ilişkiler kampanyalarında kullanılan stratejiler, kadın hakları savunucularının mesajlarını geniş kitlelere ulaştırmalarına yardımcı olmaktadır. Medya ile iş birliği yapmak, sosyal medyanın gücünden faydalanmak ve toplumda farkındalık yaratacak etkinlikler düzenlemek bu stratejilerin temelini oluşturmaktadır.

Örneğin, dünya genelinde yankı uyandıran #MeToo hareketi, sosyal medyanın gücünü kullanarak kadınların yaşadığı taciz ve istismar olaylarını ifşa etmelerine olanak tanımıştır. Bu hareket, halkla ilişkiler stratejileri sayesinde geniş kitlelere ulaşarak büyük bir toplumsal değişim yaratmıştır. Özellikle sosyal medya platformları aracılığıyla yayılan bu kampanya, kadınların yaşadığı sorunları görünür kılmış ve cinsiyet eşitliği konusunda küresel bir farkındalık oluşturmuştur.

Bir diğer örnek ise, HeForShe kampanyasıdır. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi tarafından başlatılan bu kampanya (Harvey, 2020: 3), erkeklerin de toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine katılmasını teşvik etmektedir. HeForShe, ünlülerin ve kamuya mal olmuş kişilerin desteğiyle, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Bu kampanya, halkla ilişkiler stratejilerinin etkin kullanımıyla, cinsiyet eşitliği için geniş bir destek ağı oluşturmuştur.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen iletişim kampanyaları, halkla ilişkilerin etkin kullanımıyla güçlendirilmiştir. Bu kampanyalar, cinsiyetçi kalıp yargıların yıkılması ve kadınların kamusal alanda eşit haklara sahip olmasının önemini vurgulamaktadır. Halkla ilişkiler uzmanları, bu tür kampanyaların planlanması ve yürütülmesinde önemli bir rol oynar, toplumsal farkındalık yaratmak ve politika değişiklikleri için destek toplamak amacıyla çeşitli iletişim araçlarını kullanmaktadır.

Başarılı bir halkla ilişkiler kampanyası, net ve etkili mesajlarla toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmektedir. Kampanyalar, genellikle görsel ve yazılı medya, sosyal medya platformları, etkinlikler ve halkla doğrudan etkileşim içeren çeşitli iletişim kanallarını kullanmaktadır. Yukardaki örneklere benzer olarak Like a Girl kampanyası ise Procter & Gamble'in Always markası tarafından başlatılmıştır ve toplumsal cinsiyet kalıplarını sorgulayan etkileyici bir kampanyadır. Kampanya, "kız gibi" ifadesinin küçümseyici anlamını değiştirerek, genç kızlara özgüven aşılama amaçlamıştır. Bu kampanya, güçlü bir halkla ilişkiler stratejisi ile dünya çapında geniş bir yankı uyandırmış ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önemli bir farkındalık yaratmıştır.

Feminizm ve halkla ilişkiler arasındaki bağlantı, kamusal alanın daha eşitlikçi ve adil bir yer haline gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Halkla ilişkiler stratejileri, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini destekleyerek, kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü artırmakta ve toplumsal değişim yaratmaktadır. Bu bağlamda, feminist hareketlerin iletişim stratejileri ve halkla ilişkiler çalışmaları, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir geleceğin inşasında kritik bir rol oynamaktadır. Halkla ilişkiler uzmanları, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratacak ve eşitlikçi politikaların uygulanmasını destekleyecek stratejiler geliştirmeli ve uygulamalıdır. Bu stratejiler, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde daha büyük ilerlemeler kaydedilmesini sağlayacak ve daha adil bir toplumun oluşmasına katkıda bulunacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihin hemen hemen her döneminde başta iş olmak üzere birçok alanda cinsiyete dayalı bir ayrımcılık gözlemlenmiştir. Bu ayrımcılık genelde kadın aleyhine erkeğin ise lehine olan bir ayrımcılıktır. Kadın doğurma, çocukların bakımı, evin düzeni gibi işlerle sürekli olarak ilişkilendirilmiş ve kadının en asli görevleri arasında görülmüştür. Erkek ise daha çok çalışma, para kazanma gibi işlerle uğraşmış ve sürekli ev dışı ortamda olma zorunluluğundan dolayı toplumun yaşadığı kentin

veya ülkenin düzeni ve genel olarak izleyeceği siyasette söz sahibi olmuştur.

Antik çağlardan günümüz modern dönemlere kadar kadının kamusal alanda hiçbir söz hakkı yoktu. Kadın özel alana itilmiş ve ev içi işlerle uğraşmak zorunda kalmış bir varlık olarak yaşamını sürdürmüştür. Günümüz modern toplumlarında özellikle kapitalizmin egemen olmasıyla birlikte kadın çalışma yaşamına girmeye başlamış ve kadın kamusal alanda görünmeye başladığını söyleyebiliriz. Ancak bu sadece bir görünmeden ibarettir. Kapitalist toplumlarda kadın iş hayatına girmesiyle birlikte hem iş alanında çok cüzi ücret karşılığında emek harcamakta hem de asli olarak görülen doğurma, çocukların bakımı ve ev işleriyle uğraşmakta ve bu sefer daha fazla yıpratıcı bir hayat sürmektedir.

Kadının özel hayatta yaşadığı birçok sorunun olduğunu günümüzde medya aracılığı ile zaman zaman görmekteyiz. Kadın cinayetleri, cinsel, psikolojik ve fiziksel şiddet başta olmak üzere enest ilişkilere varıncaya kadar özel alanın dışında değerlendirilmesi gereken ve acilen çözüm üretilmesi gereken çok önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Dolayısıyla kamusal alanda bu meseleler acilen tartışılmalı ve gerekli merciler bu sorunları çözücü önlemler almalıdır.

Liberal feminizm ise kadının konumunu dile getiren ve çeşitli eylemlerle kamusal alanın tartışma alanlarına girmeye çalışan bir yaklaşım sergilemektedir. Liberal Feminizm bu yaklaşımları sergilemekte gayet haklıdır ve sadece bu düşünceleri liberal feministler değil toplumda farklı yaklaşımları da kadının konumunu ve sorunlarını tartışmalıdır. Aslında tarihsel süreçten bu yana var olan bu sorunlara çözüm noktasında sadece feminist hareketlerin çözüm bulmaya çalışması doğru bir yaklaşım değildir. Öncelikle yapılması gereken bu konunun liberal feminizmin meselesi olmaktan çıkarılıp toplumun meselesi haline dönüştürülmelidir.

Ezcümle bu çalışma, kamusal alanın toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden nasıl şekillendiğini ve feminist hareketlerin bu alandaki rolünü kavramsal olarak incelemiştir. Kamusal alan, tarihsel olarak erkeklerin egemenliğinde şekillenmiş ve kadınların görünürlüğüne kısıtlayan bir yapı olarak karşımıza çıkmıştır. Feminist teoriler, bu yapıyı eleştirerek kadınların kamusal alanda marjinalleştirilmesine karşı çıkmış ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde önemli bir rol oynamıştır.

Çalışma boyunca ele alınan çerçevede, kadınların kamusal alandaki kazanımlarını ve bu sürecin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Kadınların eğitim, iş hayatı, siyaset ve diğer kamusal alanlarda varlık göstermeleri, eşit haklar ve fırsatlar elde etmeleri, toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesi açısından büyük bir adım teşkil etmektedir. Feminist hareketler, kadınların kamusal alandaki temsiliyetini artırmak ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için mücadele etmiş, bu mücadele sonucunda önemli kazanımlar elde edilmiştir.

Kamusal alanın toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde yeniden şekillendirilmesi, sadece kadınların değil, tüm toplumun daha adil ve kapsayıcı bir yapıya kavuşması için elzemdir. Bu bağlamda, feminist teorilerin sunduğu perspektifler ve analizler, cinsiyetçi yapıların tanımlanması ve anlaşılması, politikaların ve uygulamaların bu doğrultuda şekillendirilmesi gerekmektedir. Kamusal alanda eşitlikçi bir ortamın oluşturulması, kadınların deneyimlerinin, ihtiyaçlarının ve katkılarının göz önünde bulundurulmasıyla mümkündür.

Yani, feminist teoriler ve hareketler, kamusal alandaki cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi için önemli bir rehber sunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden kamusal alanın yeniden yapılandırılması, sadece kadınların değil, tüm bireylerin haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı daha adil bir kamusal alanın oluşturulmasına yönelik kavramsal bir çerçeve sunarak, bu alandaki çalışmaların ve politikaların geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Zira kadınların kamusal alanda elde ettikleri kazanımların devam ettirilmesi ve güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir geleceğin inşasında temel bir rol oynamaktadır.

Kadınların kamusal alanda eşit temsil edilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, feminist teorilerin ve hareketlerin temel hedeflerinden biridir. Halkla ilişkiler disiplini ise, bu

hedeflerin gerçekleştirilmesinde stratejik bir araç olarak önem arz etmektedir. Halkla ilişkiler stratejileri, kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü artırmada, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmada ve toplumsal değişimi teşvik etmede etkili olabilmektedir.

Halkla ilişkiler, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde şu önerilerle daha etkin hale getirilebilir:

Kapsayıcı Kampanyalar Düzenlemek: Toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden kampanyalar, geniş kitlelere ulaşmak ve toplumun bilinç düzeyini artırmak için medya ve sosyal medya platformlarında yaygın olarak kullanılmalıdır. Bu kampanyalar, kadınların başarılarını ve liderlik rollerini öne çıkararak toplumsal algıyı değiştirebilir.

Eğitim ve Farkındalık Programları Geliştirmek: Toplumun farklı kesimlerini toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilgilendirmek ve eğitmek amacıyla seminerler, atölye çalışmaları ve eğitim programları düzenlenmelidir. Bu programlar, kadınların kamusal alanda daha aktif rol almalarını teşvik ederken, erkeklerin de bu süreçte destekçi olmalarını sağlayabilir.

Kadın Liderlerin Tanıtımını Yapmak: Kamusal alanda rol model olabilecek kadın liderlerin ve başarılı kadın figürlerin tanıtımı yapılmalıdır. Bu, genç kızlar ve kadınlar için ilham kaynağı olacak ve onların kamusal alanda aktif rol almalarını teşvik edecektir.

Politika ve Yasalar Üzerinde Etki Yaratmak: Toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen politika ve yasaların oluşturulması ve uygulanması için lobicilik faaliyetleri ve kamuoyu oluşturma çalışmaları yapılmalıdır. Halkla ilişkiler uzmanları, bu süreçlerde aktif rol alarak kadınların haklarını savunan politikaların hayata geçirilmesine katkıda bulunabilir.

İş Dünyasında Eşitlikçi Uygulamalar Teşvik Etmek: İş dünyasında toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden uygulamalar geliştirilmelidir. Bu, kadınların liderlik pozisyonlarına gelmelerini ve iş hayatında eşit fırsatlar elde etmelerini sağlar. Halkla ilişkiler, bu tür uygulamaların tanıtımında ve benimsenmesinde önemli bir rol oynayabilir.

Halkla ilişkiler, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde etkili bir araç olarak kullanılabilir ve kadınların kamusal alandaki varlığını güçlendirerek daha eşit bir toplumun inşasına katkıda bulunabilir. Bu bağlamda, halkla ilişkiler stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar-Servan, G. (2002). "Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru". Praksis, Ss. 255-306.
- Altınbaş, D. (2006). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm, Kadın Araştırmaları Dergisi, 9, ss. 21-52.
- Arendt, H. (2018). İnsanlık Durumu. (Çev. Bahadır Sinan Şener) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, O. ve Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik araştırmalarda araştırma yöntemleri ile örneklem ilişkisi: Doğrulayıcı doküman analizi örneği. Dicle.
- Benhabib, S. (1992). Models of public space: Hannah Arendt, the liberal tradition, and Jürgen Habermas. Situating the self: Gender, community and postmodernism in contemporary ethics, 89-120.
- Berktaş, F. (2012). Dünyayı Bugünde Sevmek. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, A., (2015). Kamusal Alan Sahiden "Kamusal" mı?, ss.685- 694. In: Kamusal Alan (Ed. M. Özbek). Hil Yayınları, İstanbul.
- Donovan, J. (2009). Feminist Teori: Amerikan feminizminin entelektüel gelenekleri. (Çev. A.Bora). İstanbul: İletişim.
- Elcil, Ş. (2012). Sosyal sorumluluk içerikli halkla ilişkiler çalışmalarında inkanın yazınsal bağlamda değerlendirilmesi. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (17), 156-175.
- Fraser, N, (2015). Kamusal Alanı Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı, ss.102-139. In: Kamusal Alan (Ed. M. Özbek). Hil Yayınları, İstanbul.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. Social text, (25/26), 56- 80.
- Günidi-Eröz, A. (2015). "Özel Alan/Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı". Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 18, Bölüm 1, Ss. 80-102.
- Gürüz, A. (2011). Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Habermas, J., (2004). Kamusal Alan, ss. 95-102. In: Kamusal Alan (Eds. M. Özbek). Hil Yayınları, İstanbul.
- Harvey, R. (2020). Twitter reactions to the UN's# HeForShe campaign for gender equality: A corpus-based discourse analysis. Journal of Corpora and Discourse Studies, 3, 31-50.
- Köker, E., (2015). Saklı Konuşmalar, ss. 695-706. In: Kamusal Alan (Ed. M. Özbek). Hil Yayınları, İstanbul.
- Koroğlu, C. Zehra. "Modern Kamusal Alana Eleştirel Yaklaşımlar: Genel Bir Değerlendirme (Postmodernizm, Feminizm ve Din)", International Periodical For The Languages, Cilt 8, Sayı 6, 2013,
- Landes, J. B. (1998). Feminism, the public and the private.
- Mert, Y. L, (2016). Kamu Kurumlarının Hakla İlişkiler Bölümlerinde Örgütlenme Sorunları ve Çözüm Önerileri. Akademia, 4/4, 136-154.
- Michel, Andrée (1984) Feminizm, İstanbul: Kadın çevresi Yay. (Orijinali: 1979)
- Olgun, H. B., (2017). "Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları", Sosyolojik Düşün Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, ss. 45-54. Oxford University Press.
- Özbek, M., (2015). Kamusal Alanın Sınırları, ss. 21-90. In: Kamusal Alan (Ed. M. Özbek). Hil Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Y. (2003). "Kamusal/Özel Alan Tartışmaları". Sivil Toplum 1 (2), s.200-225.

Özüdoğru, B. (2018). Beyaz Feminizm Ve Öteki Kadınlar. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (12), 304-319.

Pateman, C. (1989). The disorder of women: Democracy, feminism and political theory. Stanford University Press. Princeton University Press.

Sezgin, M. (2011). Belediyelerde halkla ilişkiler ve halka dönük yönetim. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 93-120.

TDK. (2023). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/>.

Yılmaz, Z. (2007). Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Young, I. M. (1990). Justice and the Politics of Difference. In The New Social Theory Reader. 1-33.

ENGELLİLER BAĞLAMINDAN KAPİTALİZMİN GELİŞME SÜRECİNİN VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Batuhan Avşaroğlu[†]

ÖZET

Bu makalede engellilik, mekân olarak şehirleşmeyle paralel gerçekleşen kapitalizmin aşamaları olarak ticari kapitalizm, emperyal kapitalizm, sanayi kapitalizmi ve neoliberal kapitalizm başlıkları altında kapitalizmin gelişme sürecinde vaat ettikleri ve sonuçlarıyla değerlendirilmektedir. Kapitalist dönemde genel olarak, öncesine kıyasla kapitalizmin farklı aşamalarında engellilerin istihdam süreçlerine ilk aşamadan itibaren kısmen ancak giderek artan şekilde katılmakta oldukları ve bunların sebepleri tartışılmıştır. Kapitalizmin süregelen aşamaları boyunca engelliler için de vaat edilen daha iyi imkanlarla ihtiyaçlarının karşılanması erişilebilirlik koşullarının sağlanmasıyla bağlantılıdır. Çünkü engelliler ve diğer birçok dezavantajlı grup için erişilebilir koşulların sağlanması doğrudan kapitalizmin aşamalarında uygulanan yaklaşımlarda sosyal devlet anlayışının olabildiğince herkesi kapsayıcı ve bir ideal olarak uygulanıp uygulanmadığıyla ilgilidir. Günümüze geldiğimizde neoliberal olarak adlandırılan dönemde devletin organizasyon olarak küçülmeye gittiğini ve toplumda yer alan fertlerin ihtiyaçlarını özel kurum ve kuruluşlara devrederek daha az sorumlulukla ancak dolaylı yoldan fertler üzerinde kontrol kurarak gerçekleştirdiği görülmektedir. Sonuç olarak kapitalizm ve engelliler ilişkisinde ekonomik durumun sistemin sunabileceği erişilebilirlik koşullarının sağlanmasında etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca bu çalışmada gösterildiği gibi ve benzer olarak ikincil kaynaklarla gerçekleştirilen çalışmalarla ilgili bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda engellilikle ilgili kapitalizm gibi kavramlarla engellilerin deneyim ve görüşlerini ele almadan ikincil kaynaklarla değerlendirme yapmanın genel çalışmalara neden olacağı görülmektedir. Bu açıdan doğrudan engelliler ile onların deneyim ve görüşlerini öne çıkararak analiz yapmanın önemi vurgulanmaktadır. Farklı engelli kesimlerin deneyim ve görüşlerini öne çıkararak anlaşılmasını sağlamak engellilik konusunda yapılacak çalışmalarda doğrudan, derinlemesine ve ayrıntılı bilgilerin akademik olarak ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Sakatlık Çalışmaları, Kapitalizm, Niteliksel Araştırma

[†] Arş. Gör., İstanbul Esenyurt Üniversitesi / Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi / Sosyoloji, İstanbul Beykent Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/ Sosyoloji Doktora Öğrencisi, batuhanavsaroglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9605-0106>

EVALUATION OF THE DEVELOPMENT PROCESS AND OUTCOMES OF CAPITALISM IN THE CONTEXT OF DISABILITIES

ABSTRACT

In this study, the stages of capitalism, which parallel urbanization as a spatial dimension of disability, were evaluated under the titles of merchant capitalism, imperial capitalism, industrial capitalism, and neoliberal capitalism along with their promises and outcomes in the development process of capitalism. Generally speaking, during the capitalist era, it has been discussed how disabled individuals have been partially but gradually participating in employment processes compared to previous stages and the reasons behind this. The fulfillment of needs and provision of better opportunities promised for disabled individuals throughout the ongoing stages of capitalism are directly related to ensuring accessibility conditions. This is because providing accessible conditions for disabled individuals and many other disadvantaged groups is closely linked to whether or not policies applied in various stages of capitalism reflect an inclusive social welfare understanding that aims to encompass everyone as an ideal. In today's neoliberal period, it can be observed that the state has been downsizing as an organizing entity and has indirectly gain control over individuals by transferring their needs to private institutions while assuming less responsibility. As a result, it has been found that the economic situation of disabled people in the relationship between capitalism and disabled people is effective in providing the accessibility conditions that the system can offer. As demonstrated in this study and similar studies conducted using secondary sources, certain conclusions have been reached generally. The study shows that evaluating disability through broad terms such as capitalism without considering the experiences and perspectives of disabled individuals would lead to generalizations. Therefore, it emphasizes the importance of analyzing disability directly by foregrounding the experiences and views of disabled individuals themselves. In this respect, prioritizing understanding through their experiences and perspectives will facilitate academic research on disability by revealing direct insights into depth and detail.

Keywords: Disability, Disability Studies, Capitalism, Qualitative Research

GİRİŞ

Bu makalede kapitalizmin aşamalarına göre engellilerin durumunu inceleyen bir değerlendirme yapılmaktadır. Ana argüman olarak engellilere sunulan koşulların sadece yeti yitimi gibi farklı fiziksel veya mental durumlarla ilgili olmadığı aynı zamanda sistemsel olarak kapitalizmin üretim süreçlerinin devamlılığını sağlayacak potansiyel işçi ve hammadde kaynaklarının elde edilmesinin arkasındaki motivasyonunun engellilerin karşılaştıkları erişilebilir koşulları etkilemekte olduğudur. Bu açıdan ekonomik şartların erişilebilirliği etkilediği ve engelliler ile kapitalist sistem arasında ilişki kurulmaktadır. Bu makalede Finkelstein'in engellilik ve insanlık tarihi bölümlenmesinden faydalanılmış ve kapitalist sistem dönemler ayırımından faydalanılmıştır. Bu çalışmada engellilik açısından kapitalist gelişim ve değişim sürecini kapitalizmin aşamalarına dair belirli dönemlere bölerek ele alınmaktadır.

Engelliler bağlamından kapitalist sistemin vaatleri ve sonuçlarını incelemek için öncelikle kapitalizmi aşamalarına göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Kapitalizmin bölümlenen aşamalarının değerlendirilerek anlaşılması kapitalist sürecin aşamalarını ve kapitalizm sonrasında teknolojiyle bağlantılı olarak engelliliğin nasıl değişebileceğini değerlendirmemizi sağlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda genel anlamda kapitalizmin yol açtığı değişimler kısaca ele alınmaktadır. Kapitalizm ticari kapitalizm, sanayi kapitalizmi, emperyal kapitalizm ve neoliberal kapitalizm aşamaları altında incelenmektedir. Bu incelemede kapitalizmin ilk aşaması olarak ticari kapitalizmin vaatlerini nelerin oluşturduğunu bu aşamanın kapitalizmin sermayesinin oluşmasında nasıl bir rol oynadığı açıklanmaya çalışılmaktadır. Ardından Batı'da teknolojik gelişmelerle başlayan ve kaynak ve hammadde aktarımıyla sağlanan sanayi devriminin ilgili politikaların bu dönemde ne vaatler sunduğunu tartışılmaktadır. Emperyalist politikalara ve eylemlere sahne olan bir sonraki aşamada Batı'nın deniz aşırı ülkelere ne amaçla ulaştığını ve bunun ne vaatlerde sunduğunu değerlendirilmektedir. Neoliberal kapitalizm aşamasında neoliberal politikaların vaatlerini tartışırken aynı zamanda devletin bu anlamdaki dönüşümü ve piyasa koşullarına devrettiği yeni bir tarzda toplumu kontrol etme çabalarının engelliler için nasıl bir etki yarattığı vurgulanmaktadır. Son tahlilde kapitalizm ve engellilik ilişkisinde önemli olan erişilebilirlik koşulları değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Bu makale hazırlanırken ilgili literatür taranarak değerlendirilmiş ve ilgili çalışmalar makaleye dahil edilmiştir. Bu açıdan kapitalizm ve engellilik ilişkisine kapitalizm, engellilik ve erişilebilirlik kavramlarıyla genel bakış açısından değerlendirme olanağı sunan kavramlar odağında incelemek tercih edilmiştir. Çünkü konu açısından genel ve bütünlüklü bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle engellilik ve kapitalizmle ilgili literatüre ve bilgi birikimine katkı sunmak hedeflenmiş ve konunun sosyolojik olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

ENGELLİLERİN KAPİTALİST GELİŞİM SÜRECİNE KATILIMI

Tarihsel ve ekonomik bir toplumsal sistem olarak kapitalizmin tarihi gelişimini izlediğimizde bu sistemin keskin bir bölünme ile kendinden önceki feodal sistemden ayrılmadığı görülmektedir (Fülberth, 2008: 17). Bu anlamda kapitalizmden de homojen bir toplumsal sistem olarak söz edilememektedir. Çünkü yeni toplumsal sistemlerde, içerisinde kendinden önceki dönemlerin ve sonra gelebilecek gelişmelerin öğeleri bir arada yer almaktadır. Bu anlamda kapitalizmin ne zaman doğduğu veya ne zaman biteceği sorularına da kesin bir cevap verilememektedir. Çünkü kapitalizmin baskın bir sistem olarak yaygın hale gelmesi tarihsel ve toplumsal dönüşümlerle uzun bir dönem içerisinde gerçekleşmiştir. Kapitalizmin doğuşuna dair tarihlendirmeler en erken 10. ve 11. yüzyıllar arasına kadar götürülse de asıl olarak 16. yüzyılda yoğunlaşan kapitalist dönüşümün etkileri 17. yüzyıl itibari ile yoğun olarak görülmeye başlanmıştır. Bu anlamda kapitalist dönüşümün tarihini belirlemekten ziyade bu dönüşümün toplumsal etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

17. yüzyılda görülen zanaatkarların kendi atölyelerinin sınırlarını aşarak dışarıya iş vermeye başlamaları her biri kendi alanında bu anlamda feodal üretimin sınırlarının da aşılmasına olanak sağlamış ve üretim daha geniş alanlara yayılarak sermayenin birikimine alan ve olanak sağlamıştır. Bu

dönemde üretim tek mekânın sınırlarını aşmış bir tür üretim ağı ile birbirine bağlanmış farklı mekanların birleşiminden oluşan bir biçimde gerçekleşmiştir. Ancak bu dönemde üretim düzeyi kapitalist anlamda sermayenin merkezileşmesini gerçekleştirecek yoğunlukta olmamakla birlikte kitlesel işçi kesimlerinin ve engellilerin üretime katılımı yaygın olarak sağlanamamıştır (Dobb, 2000: 18).

Kapitalizmin Mekânsal Boyutu: Şehirleşme

Şehirleşmeyle birlikte sanayi kapitalizmin gelişiminin temposu 19. yüzyılda en üst seviyeye ulaşmıştır. Geleneksel anlamda değişim ve sapmanın doğaya ve topluma aykırı olduğu düşüncesinin hâkim olduğu bir sistemden ilerlemenin bir yaşam yasası haline geldiği anlayışının hâkim olduğu bir sisteme doğru yapısal değişimlerin olduğunu görmekteyiz. Toplumsal hayat artık şehirleşmektedir. Bu anlamda kırdan kente göç ile artan şehir nüfusu, engellilerin dahil olduğu sakinlerine birçok vaat sunmuş olsa da birçok yeni problem ile de karşılaşmalarına da neden olmuştur (Giddens, 2005: 92).

Kırsaldan göçün nedenleri olan tarımda makineleşme ve elde edilen toprakların aile ve akrabalık ilişkileri çevresinde fazla bölünmesiyle azalan istihdam bu göçün temel nedenidir. Bu nedenler göçü teşvik ederken diğer yandan şehirdeki daha iyi olanakların olduğu vaatleri alt toplumsal tabakaları üst tabakalara ulaşma vaatleriyle birleştğinde sağlık, eğitim ve mesleki kurumların işlevinden faydalanmak da göç için çekici nedenler sayılmaktadır. Engellilik açısından kır ile kenti karşılaştırdığımızda Oliver'ın (1990) görüşüne göre sanayi toplumdaki şehir yaşamının aksine kırsalda süren feodal yaşamda engelliler şehir yaşamına kıyasla bağımlı görünmemektedir. Dolayısıyla engellilere yönelik problemler de şehir yaşamının yoğunlaşmasıyla başlamış görünmektedir.

Kentlerdeki daha iyi barınma ve diğer hizmetlere ulaşmayı isteyen göçmen aileler şehirlere yoğun olarak göç ederek şehirde nüfusun aşırı yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu sürecin etkilerinin keskinleştiği 19. yüzyıl sonundaki süreçte şehir mekanlarında nüfus artışı tarihte hiç görülmedik yoğunluğa ulaşmıştır. Bu açıdan şehirleşmenin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi sadece fiziksel anlamda değil ekonomik, kültürel ve siyasi olarak da görülmektedir. Yaşanan yapısal değişimde şehirler artık merkezi bir değişim ve dönüşüm alanı olarak yer almaktadır. Ancak kentler sadece engellilerin değil göçün getirdiği nüfusun ihtiyaçlarını yeterince karşılayabilecek imkanlara sahip değildirler (Giddens, 2005: 96). Bu dönemde nüfusu artmakta olan şehirler fiziki açıdan erişilebilir olarak tasarlanmadığı gibi engellilerin ihtiyaçlarının önemini farkına varılmamış ve göz ardı edilmiştir.

Şehirleşmenin aileler ve engelliler için sunduklarını değerlendirdiğimizde bu yoksunluk alanlarında yaşayan aileler istihdam ve gelir olarak kentlerin alt tabakalarını oluşturmuşlardır. İstihdam konusunda geniş imkanlara sahip olmayan ve gelir konusunda alt gelir grubunu oluşturan işçi sınıfı sakinleri gelir çeşitliliği bakımından da çok fazla imkana bu dönemde sahip olamamışlardır. Dolayısıyla kayıt dışı işlerde yoğun olarak çalışan kadın ve çocukların da eğitim alanı dışında kalarak tüm zamanlarında az gelir getirici zor işlerle meşgul olduklarını görürüz. Bu anlamda ailenin parçalanışı görülmektedir. Çünkü aile artık aynı mekânda bulunamamakta ve üretim mekânsal olarak farklı mekanlar olarak fabrikalarda yapılmaktadır (Fülberth, 2008: 154-157). Ailenin bölünmesiyle engelli ailelerinde herkesin çalışması sebebiyle gündelik ihtiyaçlarını karşılamaları için engellilerin ya tek başına kaldıkları ya da engellileri rehabilite etmeyi amaçlayan kurumlara yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla engelliler istihdama aktif olarak dahil edilmemiştir.

Sanayi kapitalizminin bu aşamasındaki şehirleşmenin vaat ettiği daha iyi gelir, barınma, eğitim ve sağlık hizmetleri işçilerin ihtiyaçlarını yaygın olarak karşılayamadığı gibi engellilerin ihtiyaçlarını da geri plana iterek engellilerin toplumdaki görünürlüğünü azaltmıştır. Ancak sanayi kapitalizminin sonraki aşamalarında bu ihtiyaçlara yönelik bazı gelişmeler de yaşanmıştır. 19. yüzyıl sonunda koşulların değişmesiyle aileler ve fertlerin yaşam döngülerinde birçok değişim olmuştur. Özellikle sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle bebeklerin, yaşlı veya engelli kesimlerin ölümleri azaldığı gibi genel olarak ortalama ömür artmış ve nüfusta bir patlama yaşanmıştır.

Diğer yönden ekonomideki iş bölümü ailenin yapısal olarak çekirdek olarak tanımlanan modern aile tipini doğurmuştur (Giddens, 2005: 113). Aile tipinin yapısal değişimiyle bireyselleşme artmış ancak bu durum geniş aile tipinin üyelerini destekleyici etkisini sınırlayarak engellilerin sosyal destek almasını engellemiş söz konusu desteğin şehirde uzmanlaşmaya gitmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle modern tıbbın gelişmesiyle engelliler tedavi edilmesi gereken kişiler olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü modern kapitalist toplumda bedene bir biyo-mekanik bir bütünlük olarak bakılmış ve herhangi bir bozukluğun tedavi edilmesi gerektiği düşünülmüştür (Nazlı, 2012: 21). Bu bakış açısı tıbbi model olarak adlandırılmaktadır. Filkenstein'a göre (1980) bu bakış açısının yerleşmesi sanayi toplumu ve bunun sonucu şehirleşme sebebiyle gerçekleşmiştir.

Ataerkil yapılanmanın devam etmesi bu anlamda yaygın bir durum olarak kendinden önceki geleneksel sistemlerin o dönemki yapıya etkisini aktardığını göstermektedir. Kapitalist toplumdaki şehirleşmenin ilk döneminde büyük oranda varlığını sürdüren kadınların da erkeklere eşit oranda haklara ve imkanlara sahip olamaması kapitalizmin cinsiyet eşitliği ve genel eşitlik anlamında da kronik bir sorunu devam ettirdiğini bize göstermektedir (Giddens, 2005: 117-119). Engellilerin 20. yüzyıldaki kamusal alanda giderek artan görünürlükleri kötü şartlara karşı örgütlenmeleri yönünde artan ölçüdeki hak arayışları 20. yüzyıl içinde şehirlerde yeni bir hareketliliğe yol açmıştır. Dezavantajlı fertlerin işgücüne katılımı çağdaş kapitalist toplumlarda devam eden ilişkilerin sadece bir yönüdür. Engellilerin örgütlenmesiyle eşit haklar talep etmeleri de 20. yüzyıl özellikle ikinci yarısında şehirdeki sokak hareketlerinde zirvesine ulaşmıştır. Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren yoğunlaşarak günümüze değin devam eden kolektif hareketlerde önemli bir yeri olan sakat/engelli hareketinin şehirlerdeki örgütlenmeleri toplum tarafından dezavantajlı olarak görülen diğer azınlıklarla birlikte birbirini destekleyen kesişimsellikler ve benzerlikler de içermektedir.

Kapitalizmin Yönetimsel Boyutu: Modern Devlet

Sanayi kapitalizminin özellikle ilk dönemlerinde ekonomik üretim faaliyetlerinin giderek artan oranda devlet müdahalesine maruz kaldığı söylenebilir. Liberal politikalarla serbest piyasa koşullarının sağlanması vaat edilse de ekonominin diğer tüm yapıları etkilediğini göz önüne aldığımızda modern devletin gerçekleşen ekonomik krizleri neden göstererek kendi müdahalelerini meşrulaştırdığı anlaşılmaktadır. Diğer yönden devletin sosyal hayat ve kurumlara da müdahalesi söz konusudur. Devlet hapishaneler, barınma evleri, hastaneler ve rehabilitasyon merkezlerinin kurulması ve örgütlenmesi gibi konularda kendini sorumlu görmektedir (Giddens, 2005: 69).

Ayrıca modern devlet de ticari faaliyetin başarılı bir şekilde gerçekleşmesinden sağlanacak gelirlere bir anlamda bağlıdır. Bu anlamda devlet müdahaleciliği kendi karını maksimize etmeyi amaçlarken serbest ticari girişimleri de kendine bağımlılıkla sürdürülmesini sağlayarak sınırlamaktadır. Oysa kapitalist sistemin vaat ettiği sınırları olmayan gelişme tahayyülü daha ticari girişimdeki özerkliği sınırlaması konusunda olduğu gibi yanıltıcıdır (Giddens, 2005: 74).

Modern devletin iktidar ile ilişkisi askeri güç ve şiddetle ilgilidir. Weber'in açıkladığı anlamda devlet bürokrasi büyük ölçekli bir örgütlenmenin nedeni ve kaçınılmaz sonucudur. Kapitalizm ilerledikçe bürokrasi yaygınlaşmıştır. Devlet bürokrasi toplumsal gelişme hızı sınırlı olduğu için sistemin ilerleme hızını kendi belirlediği sınırlar içinde tutma amacıyla işleyen bir mekanizma haline gelmiştir. Ancak bürokrasi gelişmeyi belirli sınırlar içinde tutarken, engelliler ve diğer kesimlerin ivedi taleplerinin sistem içinde çözülmesini yavaşlatmakta ve hak taleplerinin gerçekleşmesini fiilen zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda modern devletin askeri güç ve şiddeti kullanması ister kapitalizmin ilk aşamalarında ister sonraki ve son aşamalarında şehirde ve özellikle metropolde engellilere yönelik devlet gücünün kullanımında anahtar bir rolü karşılamaktadır (Connell, 2011: 1378).

Ticari Kapitalizm

Orta çağ boyunca Batı'nın kendi nüfusunun ihtiyaçlarının karşılayamaması farklı coğrafyaların keşfi için bir itici güç sağlamıştır. Haçlı seferlerinin etkisinin yanında coğrafi keşiflerle birlikte 16. yüzyılda ticaretin Avrupa coğrafyası dışına genişlemesiyle birlikte ekonomik ve bilimsel gelişmelerin getirdiği yeniliklerle birlikte ticari gelişim Batı'daki ekonomik sermayenin birikmesi ve

merkezleşmesini hızlandırmıştır. Üretimde de etkisini gösteren bu atılım toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayamayan geleneksel yöntemlerin yerini kapitalist sistemi oluşturacak yöntemlerin almasına sebebiyet vermiştir (Appleby, 2012).

Ticari kapitalizmin gelişmesine paralel olarak merkezleşmekte olan ekonomik ve teknolojik birikim ve gelişmeler nüfusu besleyecek üretim yöntemlerinin sağlanması konusunda bir çözüm olarak sunulmuştur. Bu anlamda kapitalizmin erken aşamalarında toplumun ihtiyaçlarını karşılamak öncelenirken aslında bu birikim sermaye biçimlerinin oluşması için itici bir motivasyon sağlamıştır. Bu dönemde sosyal asgari şartlar iyileşse de biriken ilksel birikimin engellileri de kapsayan tüm nüfusa sunulan sosyal şartların herkes için iyileştirilmesi için kullanılmasının aksine ekonomik devamlılığı sağlamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sanayi Kapitalizmi

Sanayi kapitalizmin ortaya çıkışında en önemli gelişme sanayi devrimidir. Sanayi devriminin en temel özelliği üretimin çapında görülen devasa artıştır. Bu üretim tarzı için sanayi ve ticaret süreçlerini izleyecek daha çok insan kaynağı, malları satın alacak daha çok tüketici, satacak daha çok satıcı ve daha büyük sermayesi olan daha çok işveren ve örgütlenmede daha büyük kurumlara ihtiyaç doğmuştur. Bu anlamda daha çok iş, daha iyi gelir, daha iyi çalışma koşulları vaat eden sanayi kapitalizmi bunun aksine daha çok iş ancak daha düşük gelir ve tehlikeli çalışma koşulları, yetersiz sağlık ve barınma hizmetleriyle bu vaadini gerçekleştirememiş görünmektedir. Hızlanan ve tehlikelileşen sanayi üretimi bu sebeple engellileri hem üretim hem de tüketim süreçlerinden uzaklaştırmıştır. Örneğin feodal istemde üretim ve tüketim alanlarının aynı olması ve zaman kısıtlaması olmayan süreçlerde üretim yapmak da engellileri bu süreçlerden üretim sürecine yakın tutmakta bunun tersi sebeplerle kapitalist sanayi üretiminde engelliler bu süreçten uzaklaştırılmaktadır (Ünal, 2018: 1334). Bununla birlikte söz konusu tehlikeli üretim süreçleri de birçok işçinin sakatlanmasına sebebiyet vererek toplumdaki engellilerin sayısının artmasına yol açmıştır.

Üretimdeki artışla gelişmesi gereken daha iyi koşulların aksine sermayenin kapitalist sınıf tarafından el konulması ve kapitalin birikiminin iş verenler lehine gelişmesine neden olmuştur. İşçilerin git gide daha çok sömürülmesiyle kapitalist üretim tarzının sınırsız gelişme vaaadinin engelliler gibi kesimler için yeterli istihdam ve erişilebilir imkanlar sağlamadığı görülmektedir. Liberal politikaların tanımladığı piyasa ekonomisinin içindeki arz ve talep miktarının görünmez bir el tarafından otomatik olarak dengeleneceği savı dolaylı olarak bu yeni sistem içerisinde özgürlükleri pekiştirecek bir slogan ve vaat gibi görünse de zenginliklerin birikimi engellilerin yer almadığı sadece burjuva sınıfı ile sınırlı kalmıştır.

Burjuva sınıfı işçi sınıfının ürettiği malları olabilecek en düşük maliyet ile üretmek ve olabilecek en yüksek fiyata satmayı amaçlamakta ve kendi sermaye birikimini arttırmak istemektedir. Bu faaliyetler üretici işçi sınıfını ve işçi sınıfının geçimini sağladığı üretmeyen kesimler içinde yer alan engellileri de gittikçe her gün daha kötü yaşam şartlarına mahkûm etmiştir (Appleby, 2012: 213). Ancak üretilen malların tüketilmesi için burjuva sınıfının işçi sınıfının alım gücünü baz alması gerekmektedir. İşçi sınıfına verilecek ücretler arttığında mallar daha çok tüketildiği için daha yüksek fiyat ve miktarda tüketilecek ancak işçilere verilen ücret aynı zamanda üretim maliyetlerini de arttıracaktır. Bu paradoks kapitalizmin en büyük çıkmazını oluşturmaktadır. Çünkü bu denge Adam Smith'in ifade ettiği görünmez bir el tarafından arz talep dengesinde sağlanacak bir denge ile sağlanamayacaktır. Kapitalizmin tarihinde görülen büyük ekonomik buhranların en temelindeki sebebi ifade ettiğimiz bu kapitalist paradokstur. Bu kapitalist paradoksla paralel ilerleyen sanayi kapitalizminde üretim sürecinde verimini maksimize etme motivasyonunda burjuva sınıfı dolayısıyla bu süreçte sadece üretimi arttıracak geliştirmelere sermaye ayırarak yatırım yapmakta diğer sosyal imkanları göz ardı etmekteydi.

Emperyal Kapitalizm

Kapitalizmin emperyalist politikalara ve uygulamalara sahip bu aşaması 19. yüzyılda iktisadi,

siyasi ve yapısal dönüşümleri beraberinde getirmiş ve bu temeller üzerinde etkisini ve örgütlenmesini sürdürmüştür. Kapitalizmin bu aşamasında sistemin şiddeti belirgin bir şekilde artmıştır. Bu aşamada kapitalizm hem Batı'nın kendi içinde hem de hakimiyet kurmaya çalıştığı deniz aşırı coğrafyalarda kurduğu tahakkümle tüm toplumsal hayatı kuşatmaktadır. (Lütfi, 2007: 58-59) Dolayısıyla artık sistem artan şiddetiyle birlikte daha fazla ham madde ve insan gücüne ihtiyaç duymaktadır. Kapitalizmin bu aşamasında deniz aşırı ülkelerdeki sömürgeleştirme ve tahakküm ile değerli malların ve insan gücünün Batı'ya doğru akışını görmekteyiz. Üretim için gerekli malların ve insan gücünün Batı'ya doğru akmasının aksi yönünde Batı tahakküm kurduğu ülkelere de Avrupa merkezci anlamda kendi kültürel, siyasi, ekonomik ve toplumsal özelliklerini ve tüketilmesi gereken ürünleri bu ülkelere ihraç etmiştir. Kendi dışındaki ülkelerin az geliştiği kanısını yaratarak gelişim anlamında Batı örneğini tüm diğer ülkeler için ulaştırılması gereken evrensel bir standart olarak sunmuştur (Lütfi, 2007: 64-67).

Bu aşamada emperyalist Batı kendi hakimiyetini kurma anlamında deniz aşırı ülkelere uygarlık götürme misyonu ile kendi siyasi güç ve prestijini gittiği topraklara baskı ve şiddet ile benimsetmiştir. Bu anlamda emperyalizm 19. yüzyılda burjuvazinin egemen olduğu kapitalist sistemdeki siyasi meşruiyet krizini de engellemiştir. 1950'ler de sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmalarına kadar devam eden kapitalizmin bu aşamasında Batı dışına vaat edilen uygarlaştırmanın ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve toplumsal gelişmeyi sağlayacağı öngörüsü gerçekleşmemiştir. Aksine tüm bu ülkelerin sömürgeleşmesi süreci içinde sadece Batılı kapitalist toplumların kendi egemenlik ve üstünlük arzularını pekiştirecek ekonomik ve diğer çıkarlarını koruyacak tek yönlü bir tahakkümü sağlamıştır (Lütfi, 2007: 78-80). Bu tek yönlü tahakküm sömürgeleştirilen coğrafyalardaki hammadde ve insan sömürsünü güçlendirmiş ve Batılı, beyaz, erkek ideal insan tipolojisinin daha değerli olduğu anlayışını besleyerek bu ideal dışındaki insanların köleleştirilmesini, sakatlanmasını ve öldürülmesini kolaylaştırmıştır. Bu açıdan sömürgeleştirilen insan kesimleri sakatlanabilecek, öldürülebilecek veyahut gözden çıkarılabilecek kesimler olarak kapitalizmin bu aşamasında sistemin en şiddetli uygulamalarına maruz kalmışlardır. Bu noktada ceza olarak öldürmenin ya da sakatlamanın sömürgeleştirilen kesimler üzerinde bir disiplin ve kontrol yöntemi olarak kullanıldığı görülmektedir. Sömürgelerden Batı'ya akan ham maddelerle birlikte insan gücünün de aktararak sistemin çarkları arasında tüketildiği bu dönemde işçi ve köle gücüyle sömürülmesiyle birlikte artık başlayan savaşlar döneminde engellilerin sayısı arttırmış ve engellilik açısından günümüze kadar etkileri süren bir dönemi başlatmıştır. Emperyal tarih içinde yıkıcı fakirlikle paralel yaşanan sömürgeci süreçler içinde engelli bedenler kolaylıkla diğer bedenlerle ikame edilebiliyordu. Aynı zamanda sömürgeciler engellileri olumsuz derecede etkileyecek derecede kaynaklara, ırksal bölünmeyi yönetmeye, yerel politikaları ve sunulacak hizmetleri denetleyebiliyorlardı (Grech, 2014: 17).

Birçok savaşla birlikte özellikle 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı gibi neredeyse kitlesel anlamda insan zayıtı verilen savaşlar sonucunda birçok kişinin engelli olarak ülkelere dönmeleriyle sonuçlanmıştır (Aköğretmen, 2023: 137). Sanayi sektöründe sakatlananlarla birleştiğinde engellilerin sayısı radikal bir şekilde artmıştır. Bunun sonucunda toplumda engelliler ve engellilik hakkında görünürlüğün artmasıyla farkındalık artarak sosyal politikalar ve yasalar geliştirilmesinde etkili olmuştur (Şen, 2017: 224). Ancak engellilerin yasal haklar olarak köklü kazanımlar elde etmesi 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir (Çetin, 2017: 93).

Neoliberal Kapitalizm

Tarihsel anlamda neoliberal kapitalist dönem aynı zamanda post-emperyalist dönem olarak da adlandırılabilir (Oran, 2001: 9). Neoliberal kapitalist politikalar söz konusu olduğunda 1920'lerde başlayan neoliberal düşünce teorisi 1980 ve sonrasında hükümet politikalarında etkili bir hale gelmiştir. Sermaye birikiminin toplumsal fayda için kullanılması düşüncelerinin eski liberal düşüncelerin reforme edilerek etkin olduğu bu dönem uluslar ötesi bir özellik kazanmıştır (Öngen, 2003: 43).

Bu dönemde yaklaşık yirmi yılda bir gerçekleşen kapitalist sistemlerin yaşadığı krizlerin sorumlusu olarak sosyal harcamalar gösterilmiştir (Acar, 2001: 59). Bu noktada kademeli olarak

istihdam azaltılmış, işsizlik artmış ve sosyal devlet anlayışının engellileri olabildiğince kapsayıcılığının aksine devletin sosyal harcamaları kısıtlanarak devletin sorumlu olduğu alanlarda küçülmeye gidilmiştir.

Neoliberal politikaların başat hale geldiği bu dönemde ekonomi ve toplum üzerinde farklı tarzda bir müdahalecilik ve kontrol uygulamaya koyulmuştur. Bu anlamda devletin kendisi küçülmeye gitmiş ve ekonomik ilişkilerin yönetimini özel kurum ve şirketlere devretmiştir. Ancak bu görüntü devlet mekanizmasının daha az sorumlulukla daha az müdahalede bulunarak ekonomi ve toplumu kontrol ettiği dolaylı bir kontrol ve müdahale sistemine geçişin üzerini örtmektedir. Devletin neoliberal politikalarla amaçladığı kapitalist sistem içerisinde daha az performansla kendi kendini kontrol eden bir mekanizma yaratmaktadır. Bu anlamda devlet *laissez faire* ilkesinin ifade ettiği *bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler* ilkesinden *bırakınız yapsınlar, bırakınız kendilerini kontrol altına alacaklar* olarak uyarlayabileceğimiz bir anlayışa geçmiştir. Bu anlamda vaat edilen özgürlüklerden elini çekmekte gibi görünen devlet aslında farklı bir düzeyde dolaylı olarak bireyleri ve özgürlüklerini kısıtlayıcı politikalara geçiş yapılmıştır.

20. yüzyıl sonları itibari ile neoliberal politika uygulamaları kamusal alanın değişmesinde de etkili olmuştur. Kamusal alandaki bu değişiklikler uluslararası ticari kuruluşların yönlendirmesi neticesinde gerçekleşmiştir. Bu yönlendirmelerle ülkeler neoliberal politikaların değişim öngörülerine uyarak ekonomik sistemlerini yeniden dizayn edilmiştir. Bu anlamda sadece ekonomide değil sosyal ve toplumsal pek çok alanda değişim yaşandığı görülmektedir. Sosyal ilişkilerde bireyselleşme, gelir eşitsizlikleri, öznelerin bedenleri üzerinden işgücünün metalaştırılması bu değişimler içinde sayılabilir. Bu dönemdeki sakatlık/engellilik hareketinin içinde yer aldığı karşı hareketler de küreselleşme boyutuna ulaşmıştır.

Küreselleşmeyle mal, hizmet, sermaye, bilgi ve kültürün alışverişinde dünyanın tümünde dinamik bir bütünlük sağlanması hedeflenmektedir. Bu tür bir etkileşim sürekli hale gelerek ülkelerin birbirlerine ekonomik, siyasi bağımlılığını devam ettirmektedir (Bayar, 2008: 25). Buna karşın küresel olarak örgütlenmiş kapitalist sisteme karşı da engellilerin müdahil olduğu protesto hareketlerinin küreselleşmiştir.

Neoliberal politikalar çerçevesinde ele aldığımızda küreselleşme paranın ve metanın dünya çapında serbest dolaşımı olarak kabul edilmektedir (Aydın, 2013: 54). İlgili neoliberal politikaların ekonomiye dayalı olması küreselleşmenin hızlanmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla küreselleşme süreci ekonomik anlamda ve insan faaliyeti bağlamında dünya üzerinde neredeyse her yere ulaşırken bu açıdan ulaştığı ülkelerde dezavantajlar da yaratmıştır. Çünkü küreselleşme sadece ekonomik anlamda bir aynılığa değil kültürel, siyasal ve toplumsal alanlarda da bir tektipleşmeye neden olmaktadır. Böylelikle engellilere yönelik politikaları da tektipleştirmektedir. Bu açıdan emperyalizmin uygarlaştırma vaadinin yerine toplumsal fayda ilkesini geçiren neoliberal politikaların toplumlara ne düzeyde fayda sağladığının tartışmalı olduğunu söyleyebiliriz.

Neoliberal politikaların vaatlerine baktığımızda öncesinde sosyal devlet anlayışıyla hazırlanan bazı politikalar sonucu devletin kendi yurttaşlarına ücretsiz eğitim, sağlık, ulaşım ve enerji gibi sunduğu imkanları artık özelleştirmelerle sağlamak istediğini görmekteyiz. Bu özelleştirmeler ile halka daha ucuz hizmet vererek yoksulların temel ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır (Köymen, 2007: 47). Ancak birçok gelişmemiş ülkeye baktığımızda engellilerin de büyük oranda yoksul kesim içinde yer aldığı ve erişilebilirliğe dair temel ihtiyaçlarının da karşılanmadığı anlaşılmaktadır.

Bu açıdan sosyal devlet anlayışının gerilemekte olduğu söylenebilir. Bu dönemdeki politikalar açıkça sosyal harcamaları reddettiği için bunun engelliler için anlamı engellilere sunulan ürün ve hizmetlerin sosyal kurumlar tarafından karşılanmamasıdır (Acar, 2001: 57-60). Dolayısıyla engellilerin sosyal devletin imkanlarının azaltılmasıyla eğitim, istihdam ve daha birçok alanda erişilebilir imkanlara ulaşamadığını söyleyebiliriz. Böylelikle sosyal devlet anlayışının olabildiğince engellileri ve herkesi kapsayıcı, hoşgörü ve uzlaşma yaklaşımı ideali de gerilemiş görülmektedir. Engellilerin ekonomik imkanlarının genel olarak düşük olması toplumda görünürlüklerini ve kamusal hayata

katılımlarını da sınırlanmaktadır. Bu açıdan engellilere sunulan erişilebilir ürün ve hizmetlerin azaltılmasıyla kamusal yaşama katılımlarının sınırlanması engellileri denetim altında tutmanın bir yolu olarak da okunabilir. Günümüzde kapitalizmin serbest piyasa koşullarında ekonominin daha fazla kar isteğiyle engellilerin kazanmış olduğu ekonomik ve sosyal haklarla çatışmakla birlikte bu çatışma erişilebilirlik koşullarının sağlanmasında fiilen yaşanmaktadır (Kucur, 2023: 52).

KAPİTALİZM, ENGELLİLER VE ERİŞİLEBİLİRLİK

Kapitalizm ve engelliler ilişkisiyle ilgili hak temelli bakış açısı klasik sosyoloji çalışmalarında genellikle ön plana çıkarılmamış ve engellilik/sakatlık çalışmaları özellikle 20. yüzyıldaki engelli/sakat hareketlerinin hak temelli savunusunun etkisiyle birlikte alan yazında ele alınmaya ve öne çıkarılmaya başlanmıştır. Bu açıdan engellilerin deneyimlerinin öne çıkarılması kadar kapitalizm ve engellilikle ilgili ilişki kurmak da konuyu sosyolojik bağlama yerleştirmek için önemlidir. Erişilebilirlik, kapitalizm ve engelliler ilişkisi söz konusu olduğunda engellilere sunulanlar açısından değerlendirilmesi vurgulanması gereklidir. Her ne kadar erişilebilirlik yakın dönemde literatürde sık kullanılmaya başlanan bir kavram olsa da kapitalizmin engellilere sunduklarını erişilebilirlik açısından ele almak her dönem için geçerlidir. Bu açıdan konuyu engellilerin fiziksel veya mental dezavantajlı durumlarını vurgulamanın ötesinde düşünülebilmesi gerekmektedir. Engellilere sunulan koşullar olan erişilebilirlik bağlamında değerlendirilmesi mümkün hale gelmektedir (O'Brien, 2015: 2). Dolayısıyla engellilerin bağımsız yaşama katılımı için temel şartları içeren erişilebilirlik koşulları dört madde de genellenebilir. Bu koşullardan fiziksel, ekonomik ve eğitimde ve mesleki erişilebilirlik kapitalizmde genel olarak değerlendirilmekte ancak yeni bir imkân olarak dijital ve teknolojik erişilebilirlik 20. yüzyıl sonundaki teknolojik ve dijital gelişmelerin sonucunda öne çıkmaktadır.

Fiziksel erişilebilirlik şehirlerin oluşması ve gelişmesi sürecinde engelliler için kamusal alana katılımı ifade etmektedir. Ticari kapitalistleşme döneminde kapital şehir merkezinde birikmeye devam ederken şehirlerin günümüze ulaşan süreçte sınırları genişlemiştir. Günümüzde şehirlerden metropollere çeşitlenecek şekilde yerleşimlerde erişilebilir tasarımlar başlangıç aşamasında planlanmadığı görülmektedir. Bu şekilde erişilebilir koşullar günümüze yakın dönemde kamusal alanda sonradan planlanan yapılarla ve fiziksel uyarlamalar sağlanmakta ve planlanmayan birçok şehirde de çarpık kentleşme yaşandığı için de fiziksel erişilebilir koşulların sağlanması sınırlı kalmaktadır. Bu açıdan günümüzde de fiziksel erişilebilirlik standartlarına uygun planlanacak yapıların tasarım aşamasında erişilebilir inşa edilmesi fazladan bir külfet ya da fazladan bir gider kalemi olarak görülmektedir. Ancak görülmektedir ki sonradan uyarlanacak yapılar ve fiziksel imkanlar daha fazla gider ve çaba gerekmektedir. Bu noktada tasarım aşamasında erişilebilir tasarlamamak verimlilik açısından külfet olarak görülse de sonradan daha fazla kaynağın harcanmasını gerektirmekle kapitalizmin ekonomik verimlilik ideali açısından çelişmektedir.

Ekonomik erişilebilirlik eşitlik açısından kapitalist sistemler içerisinde tüm fertlerin eşit koşullara erişiminde temel şarttır. Bu açıdan Oliver kesin bir tasvir sunamasa da engellilik ve yoksulluk arasında önemli bir bağlantı olduğunu ileri sürmektedir (Oliver, 1999: 169). Dolayısıyla erişilebilir tüm diğer koşulların sağlanmasının temelinde engellerin bağımsız yaşama ulaşmasında ekonomik erişilebilirlik imkanlarının olmazsa olmaz bir koşul olarak yer aldığı anlaşılmaktadır. Kapitalist sistemde engellilerin büyük çoğunluğu için sistematik bir mücadele olarak fakirlik ve fakirliğin getirdiği diğer tüm imkanlara erişilememesi kapitalist sistemle engellilik ve erişilebilirlik arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Groce ve Diğerleri, 2011: 1509). Dolayısıyla engellilerin ele alınan dönemler boyunca büyük çoğunluğunun üretime dahil edilmediği ve yoksul olduğunu düşündüğümüzde neden üretimde ve tüketimde potansiyel üretici ve tüketici olarak görülmediklerini, erişilebilirlik taleplerinin sınırlı olarak karşılandığını kapitalist bakış açısından anlamlandırabiliriz. Dolayısıyla engellilerin bağımsız, sosyo-kültürel yaşama katılımları sosyal politikaların uygulanması kadar ekonomik koşullarla da ilişkilidir (Akyıldız, 2024: 87).

Eğitimde ve mesleki erişilebilirlik bağımsız yaşama erişimde ön koşul olan ekonomik bağımsızlığı sağlamak için gerekli öğretimi ve iş yaşamında devamlılık koşullarını açıklamaktadır. Bu

açından kapitalist gelişim boyunca eğitimin yaygınlaşmasıyla ve engellilerin kamusal alanda görünürlüğün ve sosyal yaşama katılımlarının artmasıyla eğitime ve mesleki yaşama katılımları da artarak devam etmiştir. Ancak öncelikle şehirlerde fiziksel erişilebilirlik koşullarının sağlanması eğitimde ve mesleki yaşamda erişilebilirliğin sağlanmasında bir ön koşuldur. Dolayısıyla önce fiziksel erişilebilirlik sonrasında ekonomik erişilebilirlik koşullarının devam ettirilmesi için eğitim ve mesleki erişilebilirliğin kapitalist sistem içinde sürdürülebilirliği birbiriyle ilişkilidir.

Dijital ve teknolojik erişilebilirlikte ise 20. yüzyıl sonlarından itibaren gelişen özellikle teknolojik gelişmeler engelliler için erişilebilir yeni olanaklar sağlamıştır (Kucur, 2023: 50). Bu konuda farklı yeti yitimi ve farklılıkları olan kişilerin bilgisayar ve mobil teknoloji ve uygulamalarla evden çıkmadan sosyalleşme ve temel ihtiyaçlarını karşılama veya sokağa çıkarak şehir yaşamına katılarak farklılıklarını ikame etmekte sosyal yaşama, eğitim ve mesleki yaşama dolayısıyla bağımsız yaşamını kolaylaştırmaktadır. Bilişimde yaşanan gelişmeler bir dijital dönüşüme işaret etmekle birlikte engelliler aynı zamanda bu araçlarla kamu politikalarına da aktif katılmaktadır (Morkoç ve Erkoç, 2023: 251-252). Bu açıdan dijital ve teknolojik imkanların gelişmesi kapitalist gelişimin olumlu bir örneğidir. Dijital ve teknolojik erişilebilir imkanlara erişimde engellilerin ekonomik koşulları ve sosyal güvenlik sistemlerinin destekleyiciliği önemli bir etkidir. Diğer erişilebilirlik türleriyle ilişkisi ise erişilebilirlik türlerini ikame edici ya da destekleyici imkânları sunuyor oluşudur. Dolayısıyla kapitalist ilerlemenin ürünü olan teknolojik gelişmenin etkileri sonucunda engelliliğin de kişisel farklılıkların ötesinde toplumsal bir olgu olarak yaşandığı karşımıza çıkmaktadır (Ertürkmen, 2023: 402; Pangaliyeva & Güngörmez Akosman, 2023: 235)

SONUÇ

Finkelstein engellilik açısından insanlık tarihini artarda gelen dönemler olarak önce feodal dönemde engellilerin üretime katılabildiği dönem, ikinci olarak sanayi döneminde engellilerin üretimden dışlandıkları dönem ve üçüncü olarak yeni başlamakta olduğunu ileri sürdüğü engellilerin teknolojinin ilerleme sayesinde karşılaştıkları dışlama ve kısıtlamalardan kurtulacağı dönem olarak üç döneme bölmüştür. Bu açıdan Finkelstein'in geleceğe dair vurgusu oldukça faydalıdır ve ileride geleceğini iddia ettiği teknolojik dönemin gelişmelerinin günümüzde yaşanmakta olduğunu tespit etmekle birlikte bu dönemin kapitalist sistemin aşamalarıyla birlikte ele almanın önemini ortaya çıkarmaktadır.

Bu makalede kapitalizmin aşamaları olan ticari kapitalizm, sanayi kapitalizmi, emperyal kapitalizm, neoliberal kapitalizminin vaatleri kendi içinde uygulanmaya çalışılan genel politikalar düzeyinde engellilik bağlamında genel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Kısacası ticari kapitalizm aşamasında Batı'nın kendi kendine yetemeyen bir durumda olduğunu görmekteyiz. Bu kapalı sistemden Haçlı seferleriyle bir çıkış yolu arandığını ve bu şekilde ticaretin canlanarak Batı'da burjuva sınıfını oluşturacak ticari kapitalizmin koşullarının sağlandığını söyleyebiliriz. Burjuva sınıfını oluşturacak ticari kapitalizm aşaması sanayi kapitalizmin ön koşullarının hazırlandığı Batı'ya kaynak aktarımının sağlandığı emperyalist politikalar ve sömürgeleştirme süreçleriyle sürdürülmüştür. Ticari kapitalizminin vaat ettiği Batı'nın kendi nüfusunu besleyeceği ve engelliler gibi toplumdan dışlanan kesimlerin ihtiyaçlarının sağlanacağı koşulların sağlanmasının aksine Batı'daki maddi birikim ve merkezileşme öncelenmiştir.

Sanayi kapitalizmiyle birlikte ticari kapitalizminin Batı'da sağladığı kaynak ve hammadde birikiminin Batı merkezinde sermayeye dönüştüğü sürecin başladığını görmekteyiz. Sanayi kapitalizmi üretim sistemi olarak sanayide makineleşmeyle teknolojik yeniliklerin gerçekleştiği bir süreçtir. Bu süreç Batı'da radikal değişimlere neden olmuştur. Sanayileşmeyle kırdan kente göç eden kitlelerin daha iyi yaşam şartlarına ulaşabileceği vaat edilmiştir. Ancak sanayi sektöründe çalışan, engellilerin de yer aldığı işçi aileleri kendilerini kırsalda sahip olduklarından daha acımasız şartlar altında yaşarken bulmuşlardır. Artık bu noktada kırsala geri dönüş mümkün görünmemektedir. Tehlikeli iş şartları ve şehirde bulacakları imkanlar olarak sağlık, eğitim, daha iyi gelir ve diğer imkanlar sanayi kapitalizminin ilk aşamalarında işçi sınıfı için sağlanamadığı gibi engelliler için de sağlanamamıştır. Burjuva sınıfının

sermayesini ve yaşam şartlarını tek yönlü olarak geliştirmekte olan bu ilk aşama sonrasında şehirlerde sağlık alanındaki gelişmeler de sonuç olarak sanayide istihdamı arttırmak için tedavi edici yaklaşımın taşıyıcısı olmuştur.

Kapitalizmin emperyalist aşamasında artan ekonomik üretim daha fazla hammadde ve çalışan ihtiyacı doğurmuş bu da Batı'nın yoğunlukla ham maddenin bol olduğu ve iş gücünü sağlayabileceği deniz aşırı ülkelere ulaşarak sömürgeleştirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu sömürgeleştirme ilgili ülkelere uygarlık götürme iddiasıyla yapılmıştır. Bu anlamda Batı standartları ve gelişim aşamaları bu ülkeler için tek çözüm yolu olarak gösterilerek Batı merkezci bir ilerlemenin sağlanması için kullanılmıştır.

Neoliberal kapitalizm olarak adlandırabileceğimiz kapitalizmin aşamasında devletler liberal politikalarını eski tecrübelerine göre yenileyerek ekonomi ve diğer toplumsal koşulları kontrol altına almak için dolaylı politikaları uygulama gitmiştir. Bu anlamda devlet küçülmüş ve toplumsal hayatın şekillenmesi ve kontrol altına alınması için sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak dezavantajlı fertlerle ilgilenmeyi özel kurumlara ve ticari şirket ve oluşumlara ilgili alanları bırakmıştır.

Kapitalizm öncesi döneme kıyasla kapitalist politikalarda da kısmen engellileri topluma entegre etmek amaçlansa da toplumdan topluma değişen şartlar altında savaşımayan ya da üretmeyen engelliler toplumdan genel olarak dışlanmakta ve birçok şiddetli uygulamayla karşı karşıya kalmaktaydı. Örneğin Batı'da kapitalizm öncesi dönemde engellilerin cadı olarak damgalanarak öldürülmeleri yahut kapitalist dönemde Nazizm'in öjeni uygulamalarına maruz kalmalarına karşın bazı toplumlarda da örneğin Osmanlı döneminde sağrıların berberliğe körler hafızlık mesleğini yapmaya yönlendirilmeleri engellilerle ilgili farklı dönemlerde ve farklı toplumlarda farklı uygulamaların ve süreçlerin yaşandığını göstermektedir.

Sonuçta kapitalist dönemlerin genel ekonomik önceliklerinin sonuçlarının hem de engellilere sağlanan ekonomik gelir durumlarının her kapitalist dönemde erişilebilirliğe erişimle ilişkili olduğu görülmektedir. Kapitalist dönemler boyu ve günümüzde de engellilerin genelinin çoğunlukla yoksul olduğu düşünüldüğünde kapitalist sistemlerde erişilebilir koşulların sağlanmamasının engellilerin bağımsız yaşama katılımlarını sistematik şekilde engellediği anlaşılmaktadır. Bu açıdan engellilerin hem erişilebilir imkanlara ulaşmada verdikleri kişisel mücadele hem de genel şartların düzeltilmesi için verdikleri kolektif mücadelede de mevcut sistemin kendini meşrulaştırmak ve devamlılığını sağlamak için öncelendiği ekonomik olanakların engellileri yaygın olara kapsamadığı görülmektedir.

Son tahlilde bu çalışmada olduğu gibi engellilerle ilgili kapitalizm gibi geniş bağlamda değerlendirme imkânı sağlayan kavramlar ile yapılan değerlendirmeler birçok çalışmada olduğu gibi genel bakış açısına sahiptir. Çünkü ikincil kaynakların kullanıldığı çalışmaların detaylandırılması ve anlayış olarak ilerletilmesi ancak engellilerin ve daha da spesifik şekilde farklı engellilik türlerine göre engellilerin deneyimlerinin araştırılarak anlaşılmasıyla zenginleşmektedir. Sonuçta doğrudan hedeflenmiş gruplara dahil olan öznelerin deneyimlerinin ve görüşlerinin betimlenerek anlaşılacağı çalışmalar daha ayrıntılı, daha derin birer anlayış sunacağı gibi konu edilen gruplar ve toplum arasındaki ilişkiselliğin öznel açıdan değerlendirilmesi dezavantajlı addedilen birçok grubun akademik bilgi alanında eşit olarak temsilinin bir yolunu da açacaktır. Ancak bu noktada bu makalede olduğu gibi deneyimin ötesinde engelliliğe sistemsel açıdan bakmak da deneyimlerin sosyolojik arka plana oturmasını ve daha geniş açıdan bütünsellik kurulmasını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR, H. (2001). *Neo-Liberal (Yeni Sağ) Politikalar ve Engelliler*. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Cilt: 1, Sayı: 2: 55-64.
- AKÖĞRETMEN, M. (2023). *Batı'da Engelli Emeğinin Kısa Tarihi: Engellilik Modelleri Bağlamında Bir Değerlendirme*. HAK-İŞ uluslararası Emek ve Toplum Dergisi. 12 (32), 129-144.
- AKYILDIZ, N, A. (2024). *Engellilerin Çalışma Yaşamı Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme*. Akademi Sosyal Bilimler Dergisi c.11 s.31: 77-90.
- APPLEBY, J. (2012). *Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- AYDIN, Z. (2013). *Neoliberalizmin Türkiye'deki İstihdam Politikalarına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- BAYAR, F. (2008). *Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye*. Uluslararası Ekonomik Sorunlar, 32. Sayı, 25-35.
- ÇETİN, B. I. (2017). *Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik*. Sosyal Güvenlik Dergisi. Mayıs 2017. Cilt:7 Sayı:1: 91-121.
- CONNELL, R. (2011). *Southern Bodies and Disability: re-thinking concepts*. Third World Quarterly, 32(8): 1369-1381.
- DOBB M., SWEEZY, P. (2000). *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- ERTÜRKMEN, G. (2023). *Türkiye'de dezavantajlı gruplar ve istihdam*. R&S- Research Studies Anatolia Journal. 6 (4): 388-411.
- FİNKELESTEİN, V. (1980). *Attitudes and Disabled People*. New York: World Rehabilitation Fund.
- FÜLBERTH, G. (2008). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Yordam Yayınları.
- GİDDENS, A. (2005). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, 2. bs., İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- GRECH, S. (2014). *Decolonising Eurocentric disability studies: why colonialism matters in disability and global South debate*. Social Identities. Vol. 21, No. 1: 6-21.
- GROCE, N., KETT, M., LANG, R., TRANİ, J-F. (2011). *Disability and Poverty: the need for a more nuanced understanding of implications for development policy and practice*. Third Worlds Quarterly, 32:8: 1493-1513.
- KÖYMEN, O. (2007). *Sermaye Birikirken Osmanlı, Türkiye, Dünya*. İstanbul: Yordam Kitap.
- KUCUR, F. (2023). *Modernleşme ve Piyasa Kısacasında Engelli Bireyin Konumlanışına Dair Sosyo-Tarihsel Bir Okuma*. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. 85: 43-54.
- MORKOÇ, N. ERKOÇ, B. (2023). *Engelliler, Yaşlılar ve Bilişim Erişilebilirliği*. Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi. 4 (2): 248-260.
- NAZLI, A. (2012). *"Öteki Beden" Bir Ötekilik Biçimi Olarak Engelli Beden ve Engellilik*. Sosyoloji Dergisi. Sayı: 27: 17-32.
- O'BRIEN, R. L. (2015). *Disability and the Worlds of Welfare Capitalism*. Sociological Science 2: 1-19.
- OLİVER, M. J. (1990). *The Politics of Disablement*. MacMillan Education. London: MacMillan.
- OLİVER, M. J. (1999). *Capitalism, disability, and ideology: A materialist critique of the Normalization principle*. A Quarter-Century of Normalization and Social Role Valorization: Evolution and Impact. University of Ottawa Press: 163-173.
- ORAN, B. (2001). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayınevi.

ÖNGEN, T. (2003). Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri. Petrol-İş Dergisi, 40-51.

PANGALİYEVA, Z., GÜNGÖRMEZ AKOSMAN, B. (2023). *Ötekileştirilmiş Beden ya da Engelliler: Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (51): 225-241.

SUNAR, L. (2007). XIX. Yüzyıl Avrupa'sında Emperyalizm Algısı, Sosyoloji Dergisi, 3. dizi, 14. sayı, İstanbul Üniversitesi.

ŞEN, M. (2017). *Çalışma Yaşamında Özel Engelliler*. Editör: Salih Dursun ve Serpil Aytaç. Çalışma Yaşamında Özel Gruplar (içinde). Bursa: Ekin Yayınları.

ÜNAL, V. (2018). *Toplumsal Değişim Sürecinde Engelliler*. Turkish Studies Social Sciences. Vol: 13/18: 1323-1342.